

*Шумора ба
истиқболи ҷаши
25 - солагии
Иҷлосияи XVI
Шӯрои Олии
Ҷумҳурии
Тоҷикистон
бахшида мешавад*

ББК 63. 3(2 рус)+74.263.1
К-78

МУАРРИХ

(мачаллаи илмӣ)

№ 3-4 (12) 2017

Сармуҳаррир

доктори илмҳои таърих, профессор Зикриё АКРАМӢ

Ҳайати таҳририяи мачалла:

*Зикриё АКРАМӢ, Раҳим МАСОВ (бунёдгузори мачалла), Абдулло
ҒАФУРОВ, Лариса ДОДХУДОЕВА, Баҳринисо ҚОБИЛОВА, Ҳайдаршо
ПИРУМШОЕВ, Аскаралӣ РАҶАБОВ, Виктор ДУБОВИТСКИЙ, Ҳамза
КАМОЛ, Саидмурод БОБОМУЛЛОЕВ, Александр ЧУБАРЯН (Русия),
Франсис РИШАР, Анри-Пол ФРАНКФОР (Франса)*

© Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии
ба номи Аҳмади Дониши Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2017

SBN 978-99947-278-10

ISSN 2789294-8

*Номер
посвящается
25-летию XVI
Сессии Верховного
Совета
Республики
Таджикистан*

ББК 63. 3(2рус)+74.263.1
К-78

ИСТОРИК

(научный журнал)

№ 3-4 (12) 2017

Главный редактор

доктор исторических наук, профессор Зикриё АКРАМИ

Редакционная коллегия:

*Зикриё АКРАМИ, Рахим МАСОВ (основатель журнала), Абдулло
ГАФУРОВ, Лариса ДОДХУДОЕВА, Бахринисо КАБИЛОВА, Хайдаршо
ПИРУМШОЕВ, Аскарали РАДЖАБОВ, Виктор ДУБОВИЦКИЙ, Хамза
КАМОЛ, Саидмурод БОБОМУЛЛОЕВ, Александр ЧУБАРЬЯН (Россия),
Франсис РИШАР, Анри-Поль ФРАНКФОР (Франция)*

© Институт истории, археологии и этнографии
им. Ахмада Дониша Академии наук Республики Таджикистан, 2017

ISBN 978-99947-278-10

ISSN 2789294-8

ИЛМ ВА ИСТИҚЛОЛИЯТ

Фарход РАҲИМӢ,
академик, президенти
Академияи илмҳои
Ҷумҳурии Тоҷикистон

«Истиқлолият шараф ва номуси ҳар як миллати озодандеш ва соҳибхираду соҳибэҳтиром аст. Истиқлолият рамзи саодати миллат ва давлати соҳибхитиёри миллӣ, нишонаи пойдориву бақои он мебошад. Зеро, дар дунёи пуртазоди муосир фақат миллате соҳиби ному иззат шуда метавонад, ки истиқлоли воқеӣ ва давлати озоду мустақили хешро дошта бошад».

Эмомалӣ РАҲМОН

Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолияти худро дар партави сиёсати хирадмандона ва илмпарваронаи Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба роҳ монда ба дастовардҳои назарраси илмӣ ноил гардид.

Бояд зикр намуд, ки баъд аз соҳибистиқлол гардидани Ҷумҳурии Тоҷикистон сиёсати давлатии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи илм ба хифз ва тараққӣ додани маркази асосии илми тоҷик - Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон равона карда шуд. Дар натиҷаи ин сиёсати дуруст ва ояндабинонаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон қудрати илмӣ худро хифз намуда, фаъолияти серсоҳаашро дар самтҳои барои ҷумҳурӣ афзалиятноки илм бомуваффақият идома дод.

Шароити нави сиёсиву иқтисодие, ки баъди ба даст овардани истиқлолият дар мамлакат ба вучуд омад, таҳия ва қабули қонунҳо ва асноди нави ҳуқуқии меъёриро дар соҳаи илм тақозо менамуд. Бештар аз 300 санади меъёрии ҳуқуқии муҳимме, ки дар даврони Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон бахшида ба соҳаи илм қабул шуданд, барои пешрафти минбаъдаи илмиву техникӣ, такмили муассисаҳои илмӣ, маблағгузори татқиқотҳои илмӣ, беҳтар намудани сатҳи зиндагии кормандони илмӣ ва амсоли инҳо равона гардида буданд.

Мулоқоти Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон бо олимони Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки рӯзи 29 феввали соли 1996 баргузор гардид, рӯйдоди муҳиме дар ҳаёти илмиву фарҳангии ҷумҳурии тозаистиқлол ба шумор мерафт. Зеро дар ин мулоқот масъалаҳои

муҳими ҳаёти илмӣ ба миён гузошта шуда, дурнамои инкишофи илм ва вазифаҳои олимон дар пешбурди ҳаёти иқтисодиву фарҳангии ҷумҳуриӣ нишон дода шудаанд.

Соли 2001 барои Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва умуман илми тоҷик марҳилаи тозае дар рушди соҳаҳои афзалиятноки илм шурӯъ шуд, ки ба қабули як қатор фармонҳои Президенти мамлакат ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бобати дастгирии илм ва баланд бардоштани эътибори он алоқаманд аст. Махсусан, ширкати Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ҷашни 50-солагии Академияи илмҳо аз таваҷҷуҳи зиёди ӯ ба илм гувоҳӣ меод.

Тайи ин солҳо хусусан ба рушду такомули илмҳои табиатшиносиву дақиқ дар ҷумҳуриӣ эътибори зиёд дода шуд. Ҳанӯз соли 2000 Президенти мамлакат Эмомалӣ Раҳмон дар мулоқоти худ бо намояндагони аҳли ҷомеаи ҷумҳуриӣ ба муносибати вуруди ҳазорсолаи нав таъкид карда буданд, ки дар асри нав мо бояд рушди назаррасро дар илмҳои дақиқ ноил гардем.

Масъалаи тараққӣ додани илмҳои дақиқу техникӣ, истифодаи технологияҳои муосир ва баланд бардоштани тафаккури илмию техникий ҷомеа дар суҳанронҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон, инчунин дар Паёми худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (15 апрели соли 2009) ва маҷлиси тантанавӣ бахшида ба 60-солагии таъсиси Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон (октябри соли 2011) бори дигар зикр гардида, аз олимони ҷумҳуриӣ даъват карда шуд, ки ба ин масъалаҳо таваҷҷуҳи аввалиндараҷа диҳанд.

Ҳамин тариқ, давлат ва ҳукумат илмро меҳвари асосии рушди кишвар ва олимонро захираи бузурги зеҳнии ҷомеа арзёбӣ намуда, барои рушди минбаъдаи он ва беҳтар кардани шароити иҷтимоиву иқтисодии олимон пайваста тадбирҳои судманд меандешад.

Ҳоло Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон барои рушди таҳқиқоти илмӣ бунёдӣ ва амалӣ дар самтҳои афзалиятноки илмҳои табиатшиносӣ, техникӣ, ҷамъиятшиносӣ ва гуманитарӣ чораҳо андешида, масъалаҳои иҷтимоиву иқтисодӣ ва илмиву технологияи мамлакатро таҳлил мекунад, дастовардҳои илм ва технологияи ҷаҳониро омӯхта, ба истифодаи онҳо дар рушди иқтисодӣ ва иҷтимоии ҷумҳуриӣ мусоидат менамояд ва корҳои илмӣ-таҳқиқотии академӣ, соҳавӣ ва донишгоҳиро ҳамроҳанг месозад.

Таъсиси магистратура дар Академияи илмҳо падидаи нав буда, имкон медиҳад, ки дар муассисаҳои илмӣ тобеи он дар солҳои оянда тайёр кардани кадрҳои илмӣ ҷавон вусъат пайдо намояд ва дар пешрафти соҳаҳои мухталифи илм ҷавонон саҳмгузор бошанд.

Боиси хушнудист, ки имсол мардуми бошарафи Тоҷикистон ҷашни 26-солагии Истиқлолияти давлатии хешро ботантана ва дар сатҳи баланди давлатдорӣ таҷлил намуданд. Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ин дастоварди бузург дар таърихи навини тоҷикон буда, дар

натичаи воқеаҳои бузурги сиёсӣ дар интиҳои қарни гузашта ва баъди пош хӯрдани собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ амалӣ гардид.

Лозим ба тазаккур аст, ки истиқлолияти давлатӣ барои мо ба осонӣ ба даст наомадааст. Заминаҳои бунёдии давлати тоҷикон ханӯз дар давраи Иттиҳоди Шӯравӣ поягузорӣ шуда буд, аммо он ҳамчун давлати мустақил амал надошт.

Хушбахтона 24-уми августи соли 1990 Иҷлосияи дуюми Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи соҳибистиклолии ҷумҳурӣ Эълومия қабул кард, ки мувофиқи моддаи аввали Эълумияи мазкур «Ҷумҳурии Тоҷикистон давлати мустақили демократии ҳуқуқбунёд мебошад». Дар асоси ҳамин заминаҳо Иҷлосияи ғайринавбатии Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (даъвати дувоздаҳум) «Дар бораи эълони Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» қарор қабул намуда, рӯзи 9-уми сентябри соли 1991 санаи таърихӣ эълон ва тасдиқ карда шуд.

Бо бунёди давлати мустақил барои он пеш аз ҳама Сарқонун (Конститутсия) лозим буд. Аз сабаби ба вуқӯъ пайвастании кашмакашҳои сиёсӣ қабули Конститутсияи нав каме ба таъхир афтод. Бинобар ин соли 1994 гурӯҳи корӣ лоиҳаи нави Сарқонунро барои муҳокимаи умумихалқӣ омода сохт. Конститутсия аз ҷониби шаҳрвандон яқдилона пазируфта шуда, рӯзи 6-уми ноябри соли 1994 дар раёйпурсии умумихалқӣ 87 фоизи иштироккунандагон ин ҳуҷҷати таърихию дастгирӣ намуданд.

Дар баробари соҳибистиклол гардидани худ Тоҷикистони озоди мо соҳиби Нишон ва Парчами миллии худ низ гардид. Инчунин зиёда аз 160 давлати ҷаҳон кишвари соҳибистиклоли моро ба расмият шинохтанд. Илова бар ин Тоҷикистон узви як идда созмонҳои бонуфузи байналмилалӣ маҳсуб меёбад.

Хуллас, истиқлолият муқаддастарин неъмат аст, ки мо бояд онро чун гавҳараки чашм нигоҳ дорему арҷ гузорем. Инчунин баробари шукронаву ифтихор қардан аз Ватани аҷдодиву давлати соҳибистиклоламон тамоми азму талоши худро ба таҳкими ваҳдати миллӣ ва сарчамъии миллат равона карда, ободии имрӯзу фардои кишварро таъмин намоем ва нагузорем, ки андешаҳои бегонапарастӣ, таҳрибкориву ифротгароӣ ва тундравияю таассуб ба тафаккури мардуми мо, ба хусус ҷавонон мавқеъ пайдо кунанд.

Истиқлолияти давлатӣ барои тоҷикон дастовард ва неъмат бебаҳо буда, моҳияти таърихӣ он заминаи рушду нумӯи илму маърифат, фарҳанг, иқтисодиёт, сиёсат, ҳуқуқ ва дигар соҳаҳои мухталифи ҷомеа ба ҳисоб меравад.

Тавре, ки дар ҷавб зикр кардем, истиқлолият барои мардуми тоҷик ба осонӣ ба даст наомадааст. Он бо талошу бедорхобиҳо ва ҷонбозиҳои фарзандони фарзонаи меҳан ва ба хусус заҳматҳои пайвастаи лидери сиёсӣ, Қаҳрамони Тоҷикистон, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба даст омаданд.

Илму маърифат дар ин давра бо дастгириҳои бевоситаи Роҳбари давлат Эмомалӣ Раҳмон рушд намуда, натиҷаҳои назаррас ба даст омаданд. Мутобиқи дастуру супоришҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар

Паёми навбатиашон ба Маҷлиси Олӣ роҳбарияти Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон нерӯи илмиро баҳри раванқ бахшидани корҳои таҳқиқоти илми бунёди ва амали доир ба самтҳои афзалиятноки илмҳои дақиқ, табиатшиносӣ, техникӣ, гуманитарӣ ва ҷамъиятшиносӣ, Ҳамоҳангсозии корҳои илмӣ-тадқиқоти академӣ, амалисозии сиёсати илмию техникӣ, таҳлили рушди иҷтимоиву иқтисодӣ ва ҳамзамон илмию технологӣ, таҳияи тавсияҳои дахлдор, омӯзиши дастовардҳои илм ва технологияи ҷаҳонӣ ва тарбияи олимони ҷавону ояндадор равона намуда ба дастовардҳои назаррас ноил гардид. Аз ҷумла, дар нимсолаи аввали соли ҷорӣ олимони кишвар аз рӯи 88 номгӯй мавзӯ, аз ҷумла 47 мавзӯи илмӣ-тадқиқоти бунёди ва 38 мавзӯи амали идома дода, комёбиҳои назаррас ба даст оварданд.

Феълан таваҷҷуҳи олимони Академияи илмҳо ба таҳқиқу омӯзиши масъалаҳои илмию техникӣ аз рӯи самтҳои афзалиятноки барои ҷумҳурӣ муҳим, мисли рушди гидроэнергетика; истифодаи комплексӣ ва устувори захираҳои об; истифодаи манбаъҳои ғайрианъанавии аз нигоҳи экологӣ тозаи барқароршавандаи энергия; коркарди технологияҳои аз нав коркардани алюминий ва истеҳсоли маснуоти тайёр; мониторинги ҳолати сейсмологӣ дар марзи мамлакат, коркарди усулҳои пешгӯӣ кардани заминларзаҳо, баҳодиҳии хатари сеймикӣ дар ҳудуди шаҳрҳо ва маҳалҳои аҳолинишин, минтақаи сохтмони корхонаҳои калони саноатӣ ва иншоотҳои гидротехникӣ; мониторинги радиатсионӣ ва амнияти радиатсионии аҳоли ва муҳити зист; таҳқиқоти комплекси гуногуншаклии биологии флора ва фауна, генофонд ва захираҳои биологии Тоҷикистон ва монанди инҳо равона карда шудааст.

Бештар аз 100 коркард ва тавсияҳои илми олимони Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон барои татбиқ дар истеҳсолот пешниҳод гардиданд ва аксари онҳо татбиқи худро дар муҳимтарин соҳаҳои иқтисодиёт, мисли кишоварзӣ, сохтмон, металлургия, саноати химиявӣ, техникаи ҳисоббарор, геология, тиб ва ғайра ёфта истодаанд.

Робитаҳои байналмилалии илми Академияи илмҳо бо марказҳои илми давлатҳои Россия, кишварҳои дигари ИДМ, Ҳиндустон, Хитой, Ҷопон, ИМА ва ғайра таҳким ёфта истодааст. Академияи илмҳо узви баробарҳуқуқи Ассотсиатсияи байналмилалии Академияи илмҳо, Ассотсиатсияи Академияи илмҳои Осие, Академияи илмҳои давлатҳои мутараққӣ ва Шӯрои байналмилалии марказҳои илмӣ гардид.

Асрҳо ва солҳо сипарӣ мегарданд, наслҳои имрӯза ва навраси миллати мо ба саҳифаҳои заррини таърихи давлатдориамон назар меафкананд ва аз доштани чунин Пешвои миллату нобиғаи нотакрор ва бунёдгузори сулҳу ваҳдату истиқлол, ки лоиҳаи сулҳофаринашро башар эътироф ва истифода кардааст, ифтихор мекунанд.

Таҷриба собит намуд, ки сарвари кишвари мо, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба савганди худ содиқ монда, бо заҳмату талошҳои бесобиқа Тоҷикистони азизро аз вартаи ҷанги таҳмилӣ берун кашида, ба як кишвари шукуфону мутараққӣ табдил дод.

Дар мақолаи мазкур роҷеъ ба дастовардҳои муҳими илми тоҷик дар тӯли 26-соли соҳибистиклолии кишвар сухан меравад. Муаллиф хидматҳои шоистаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмонро дар рушди нумӯи илм ба таври муфассал бо далелҳои муътамад исбот кардааст.

Калидвожаҳо: *Истиклолият, Академияи илмҳо, дастовардҳои илмӣ, магистратура, коркард, тадқиқот, технология.*

НАУКА И НЕЗАВИСИМОСТЬ

Фарход РАХИМИ,
академик, президент Академии
наук Республики Таджикистан

В данной статье речь идёт о достижениях науки Таджикистана на протяжении 26-лет независимости страны. Автор подчеркивает огромную роль Президента Республики Таджикистан - Основателя мира и национального единства — Лидера нации, уважаемого Эмомали Рахмона в развитии отечественной науки.

Ключевые слова: *Независимость, Академия наук, научные достижения, магистратура, разработка, исследование, технология.*

SCIENCE AND INDEPENDENCE

Farhod RAHIMI,
Academician, president of the Academy of
Science of the Republic of Tajikistan

In this article author talks about the achievements of science in Tajikistan for the 26 years of Independence of the country. The author emphasizes the role of the President of the Republic of Tajikistan, the Founder of Peace and National Unity- Leader of the Nation, the respected Emomali Rahmon in the development of the national science.

Key words: *Independence, Academy of Sciences, scientific, achievements, magistracy, development, research, technology.*

ЗНАЧЕНИЕ ОКТЯБРЬСКОЙ РЕВОЛЮЦИИ В ИСТОРИИ ТАДЖИКСКОГО НАРОДА

Рахим МАСОВ,
академик АН РТ

Великая Октябрьская социалистическая революция - одно из крупнейших политических событий XX века, произошедшее в России в октябре (по новому стилю - в ноябре) 1917 года и повлиявшее на дальнейший ход всемирной истории.

Прошло ровно сто лет со дня победы Великой Октябрьской социалистической революции, коренным образом изменившей исторические судьбы не только народов бывшего СССР, но и всего мира. Значение Октябрьской революции неопределимо для таджикского народа, который в тот период отставал в своем развитии и находился на грани физического исчезновения.

Следует констатировать, что население Советского Таджикистана, в прошлом одной из самых отсталых в экономическом и социальном отношении территории Средней Азии, находившейся на стадии докапиталистических отношений, а ныне это полноценное суверенное государство.

История таджикского народа насчитывает много веков. В ходе своего исторического развития она закономерно проходила определенные общественно-экономические формации. Вместе с тем различные факторы внутреннего и внешнего порядка в значительной мере повлияли на темпы и содержание этого исторического процесса, налагая своеобразный отпечаток на его историю.

Дооктябрьская история таджикского народа протекала в тяжелой обстановке захватнических войн, чужеземного гнета и насилия. В определенные исторические периоды таджикскому народу угрожала участь физического уничтожения, не говоря уже о полном исчезновении его духовной культуры во время кровавых нашествий Александра Македонского и завоеваний арабов.

Страшным бедствием для таджикского народа оказалось вторжение татаро-монгольских, а впоследствии тюркских орд, которые окончательно покорили коренное население. С этого времени и начинается вытеснение таджиков в горы и безудержная ассимиляция оставшегося населения. Когда-то цветущие, покрытые садами и засеянные хлебами долины превращаются кочевниками в пастбища для стад, города и селения подвергаются постоянным нападениям, культурные ценности уничтожаются.

Присоединение Средней Азии к России во второй половине XIX века имело глубоко прогрессивное значение в исторических судьбах населяющих ее народов. Но безоговорочное признание правильности этого

положения не означает идеализации или приукрашивания внешней политики царского самодержавия и российской буржуазии, которые преследовали захватнические колониальные цели.

Что касается феодалов и мусульманского духовенства, то они по-прежнему держали народ в страхе и невежестве. С помощью царской администрации они вытравляли из памяти трудящихся культурные достижения своего же народа.

Царское правительство, выражавшее интересы буржуазно-помещичьих слоев России, превратило Среднюю Азию в выгодный источник сырья для своей промышленности и рынок сбыта фабрично-заводских товаров. Колонизаторская политика царизма усилила гнет и эксплуатацию местных трудящихся. «Россия... - отмечал В.И. Ленин, - побил всемирный рекорд угнетения наций на основе империализма, гораздо более грубого, средневекового, экономически отсталого, военно-бюрократического»¹. Россия в начале XX века стала центром мирового революционного движения. Независимо от воли и желания царизма, трудящиеся Средней Азии приобщились к передовой русской демократической культуре, к революционному движению российского пролетариата. Навеки связав свою судьбу с русскими, таджики Туркестана и Памира избавились от жестокого феодального гнета.

В самых отдаленных уголках современного Таджикистана происходило приобщение трудящихся местных национальностей к революционной борьбе российского пролетариата, которая сыграла решающую роль в их освобождении от колониального и национального гнета.

Особую роль в этом отношении сыграла первая русская революция 1905-1907 гг. Под ее воздействием в Средней Азии стали возникать социал-демократические кружки и группы, а в 1917 г. - большевистские организации. Разработанная великим Лениным теория и программа социалистической революции предусматривала коренные изменения в решении национального вопроса.

Великая Октябрьская социалистическая революция, свергнувшая власть буржуазии и помещиков, установившая диктатуру пролетариата, нанесла сокрушительный удар по социальному и национальному угнетению. Революция «одним ударом разорвала цепи национального угнетения, перевернула старые отношения между народами, подорвала старую национальную вражду, расчистила почву для сотрудничества народов и завоевала русскому пролетариату доверие его инонациональных братьев не только в России, но и в Европе и Азии»². Начавшееся в Ташкенте вооруженное восстание рабочих, солдат и городской бедноты было поддержано трудящимися Ходжента и других городов Северного Таджикистана. Борьбу за установление и упрочение Советской власти в

¹ Ленин В. И. Полн. собр. соч., т.30, с.38.

² КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК КПСС. Изд-е 9-е, т.3. - М.: Политиздат, 1984, с.81

северных районах нашей республики возглавили Джура Закиров, Хайдар Усманов, Рахимберды Эгамбердыев, Шариф Раджабов, Мухаммеджан Масаидов, Чинор Имамов, братья Ахмадбек и Бобобек Мавлянбековы и другие. Их революционная борьба проходила под руководством и при всесторонней товарищеской помощи старейших большевиков-подпольщиков - Е.А. Иваницкого, Д.Т. Деканова, И.А. Жданова, А. Калугина, И. Смирнова, Н.В. Чашихина и других.

На Памире революционную борьбу трудящихся масс, поднявшихся против своих вековых угнетателей за установление и упрочение Советской власти, возглавили стойкие большевики: Шириншо Шотемур, Сайдулло Абдуллаев, Ибрагим Исмаилов, Хубоншо Кармомшоев, Карамхудо Эльчибеков и другие. Видную роль в идейной закалке и организационном укреплении партийных рядов на Памире сыграли русские большевики А. А. Холмаков, братья Таричан и Алексей Дьяковы, И. М. Кузнецов, К. М. Герасимов, А. И. Фролов.

Победившая на всей территории Средней Азии революция коренным образом изменила исторические судьбы народов, проживающих в этом регионе. Величайшим счастьем таджикского народа явилось то, что в эпоху революционных бурь, в самый сложный и ответственный момент своей истории он оказался вместе с русским народом.

Важнейшими вехами в исторической судьбе таджикского народа после победы Октябрьской революции явились образование СССР, национально-территориальное размежевание Средней Азии и образование в октябре 1924 г. Таджикской Автономной Советской Социалистической Республики, преобразованной в 1929 г. в союзную республику.

В телеграмме главы Правительства СССР И.В.Сталина по случаю праздника объявления Таджикской Автономной социалистической республики 15 марта 1925 года отмечается: «Привет Таджикистану, новой Советской Республике трудящихся у ворот Индостана. Горячо желаю всем труженикам Таджикистана решительных успехов в деле превращения своей республики в образцовую республику Восточных стран. Таджики имеют богатую историю, организаторскую и политическую способности в прошлом, ни для кого не составляющие тайну.

Работники Таджикистана! Поднимайте культуру всей страны, развивайте ее хозяйство, помогайте трудящимся города и деревни, сплывайте вокруг себя всех лучших сынов своей родины и покажите всему

Востоку, что вы являетесь потомками своих предков, крепко державшими в своих руках знамя освобождения. Да здравствует Советский Таджикистан! Жалею, что не могу приехать к вам в Душанбе»³.

Таким образом, после многовековой разобщенности таджикский народ, благодаря Великому Октябрю обрел свою национальную государственность. Оценивая роль Октябрьской революции в судьбах

³ И. Сталин. Сочинения. - Тт. 7. - М., 1952. - С. 136— 137.

народов Средней Азии, М.И.Калинин справедливо отмечал, что «не являлось актом,; продиктованным свыше, надуманным в условиях кабинетной работы, а сделалось отражением действительных чаяний и ожиданий трудовых народов, населявших Советский Восток»⁴.

Следовательно, наследие прошлого - искусственная раздробленность и национально-территориальная разобщенность народов Средней Азии были ликвидированы и созданы благоприятные условия для их экономического и культурного подъема. Таджикская АССР, образованная в составе Узбекской ССР, объединила преимущественно таджиков, населявших большинство восточных районов бывшей БНСР, часть Самаркандской и Ферганской областей и Горный Бадахшан. Вошедшие в состав Таджикской АССР территории являлись самыми отсталыми районами в Средней Азии. Здесь все еще сохранялся феодально-патриархальный уклад, не было фабрично-заводской промышленности и соответственно рабочего класса.

Важное значение для всестороннего укрепления Таджикской АССР имело присоединение к ней Ходжентского округа. II съезд Советов республики, состоявшийся в апреле 1929 г., в своем постановлении по этому вопросу указал, что в Таджикскую АССР в период национального размежевания была включена только часть районов с преобладающим составом таджикского населения. Это объяснялось тем, что в связи с развернувшимся басмаческим движением, слабостью Советской власти на местах и отсутствием постоянной связи с центром основное внимание центральных партийных и советских органов, Средазбюро ЦК ВКП (б) необходимо было сосредоточить на территории бывшей Восточной Бухары и других горных районов Таджикистана, в которых нашли пристанище основные силы басмаческой контрреволюции.

В декларации II съезда Советов республики об образовании Таджикской ССР говорилось: «Октябрьская революция, освободив трудящихся от классового угнетения капиталистов и помещиков, принесла освобождение угнетенным народам бывшей царской империи. «Ныне на пороге новых величайших задач по социалистическому строительству и для завершения национального самоопределения трудящиеся Таджикистана изъявили свою волю выйти из Узбекской Советской Социалистической Республики и войти в состав Союза Советских Социалистических Республик как союзная республика»⁵. Победа Октябрьской революции и установление Советской власти оказали благотворное влияние на судьбы таджикского дехканства, которое до революции было самым обездоленным и наиболее эксплуатируемым классом феодального общества. Проведенные Советской властью аграрные

⁴ Правда Востока // 3 февраля. - 1925.

⁵ Съезды Советов союзных и автономных советских социалистических республик Средней Азии. Сборник документов.. - 1923-1937, т.УП. - с.662.

преобразования, коллективизация сельского хозяйства, создание колхозов и совхозов навсегда покончили с беспросветной нуждой и темнотой дехканства, изменили материальный и духовный облик сельского труженика.

Одним из важных достижений и доказательством социальности Октябрьской революции было то, что на всем пространстве Советского Союза были введены бесплатное образование и медицинское обслуживание, 8-часовой рабочий день.

Следует особо отметить, что национальные республики начинали социалистическое строительство с неодинаковых исходных позиций. Среднеазиатские народы, в том числе и таджики, находились относительно на более низком культурном уровне, чем большинство других народов страны. В подтверждение сказанного достаточно привести один яркий, но очень убедительный пример. В 1906 г. научно-популярный журнал «Вестник воспитания» отмечал, что в Средней Азии средний десятилетний прирост грамотных за последнее столетие составил среди мужчин 0,2% и среди женщин 0,3%. При таких темпах для ликвидации неграмотности среди мужчин, говорилось в статье, потребуется 4600 лет, а среди женщин 3260 лет⁶.

Несмотря на мрачные прогнозы дореволюционного просвещения, народам Средней Азии понадобилось немногим более двух десятилетий, чтобы ликвидировать почти поголовную неграмотность, научиться писать и читать. Октябрьская революция пробудила творческие таланты таджикского народа, русский и другие народы помогли ему совершить подлинную культурную революцию.

В Советский период в Таджикистане впечатляющие успехи достигнуты в развитии материальной и духовной культуры. Современная культура таджикского народа - это неразрывная органическая часть общемировой культуры. Рожденная Октябрьской революцией, она по своему содержанию является глубоко общенациональной и активно влияет на формирование подрастающего поколения.

Таким образом, как величайшее прогрессивное событие в истории человечества, Октябрьская революция оказала огромное влияние на весь мир. Она вырвала народы Средней Азии, в том числе таджикский от вековой отсталости. А Советская власть, как продукт революции, обеспечила невиданные ранее темпы роста экономики, образования, науки, промышленности и сельского хозяйства, ликвидировала феодальные пережитки и скорее всего, спасла их от катастрофы.

Статья посвящена 100-летию Октябрьской социалистической революции 1917 года. Это, безусловно, было одним из крупнейших политических событий XX века, произошедшее в России в октябре (по новому стилю - в ноябре) 1917 года и повлиявшее на дальнейший ход всемирной истории. В статье говорится о значении этого события и переменах произошедших в жизни таджикского народа после него.

⁶ Вестник воспитания, 1906. - С.45.

Ключевые слова: Октябрьская революция, Таджикская ССР, таджикский народ, историческая судьба, прогрессивное событие.

АҲАМИЯТИ ИНҚИЛОБИ ОКТЯБР ДАР ТАЪРИХИ ХАЛҚИ ТОҶИК

Раҳим МАСОВ,
академики АИ ҶТ

Дар мақола доир ба 100-солагии Инқилоби Октябр, ки соли 1917 ба вуқӯ пайваста буд мухтасар сухан рафта, ҳамзамон аҳамияти таърихӣ он ба раванди дигаргуниҳои ҳаёти сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии халқи тоҷик дар қарни XX инъикоси худро ёфтааст.

Калидвожаҳо: *Инқилоби Октябр, РСС Тоҷикистон, халқи тоҷик, қисмати таърихӣ, ҳаводиси пешқадам.*

THE IMPORTANCE OF THE OCTOBER REVOLUTION IN HISTORY OF THE TAJIK PEOPLE

Rahim MASOV,
academician AS RT

The article is dedicated to the 100th anniversary of the October Socialist Revolution of 1917. This, of course, was one of the largest political events of the 20th century, which took place in Russia in October (in a new style - in November) in 1917 and influenced the further course of world history. The article talks about its significance and changes in the life of the Tajik people after this event.

Key words: *October revolution, Tajik SSR, Tajik people, historical fate, progressive event.*

ФЕНОМЕН ЭМОМАЛИ РАХМОНА

Зикриё АКРАМИ,

директор Института истории, археологии и этнографии им. А. Дониша Академии наук Республики Таджикистан, доктор исторических наук, профессор

В истории человечества все развитые народы и государства на различных этапах пережили гражданские войны и вооруженные противостояния. Гражданские войны, из анализа опыта всеобщей истории явились результатом накопления целого пласта и широкого спектра социальных, экономических, политических, культурологических, конфессиональных, психологических, межэтнических, межнациональных и иных проблем. Конечным результатом всех гражданских войн в итоге является установление мира различного уровня и степени, согласия, перемирия и качественного изменения национального самосознания, ментальности, исторической психологии и выхода на иной путь решения внутренних и внешних противоречий.

Если проанализировать историю таджикского народа XX века, множество из перечисленных предпосылок формировалось и накапливалось в течение десятилетий.

Таджикская ССР в составе Советского Союза по всем статистическим показателям являлась одной из самых отсталых в экономическом плане республикой. Политика развития экономической и социальной инфраструктуры осуществлялась, прежде всего, с учётом интересов народного хозяйства великой страны Советов. Именно поэтому инфраструктура и коммуникационная система Таджикистана была разобщённой между природно-климатическими и географическими регионами Таджикистана. Так, например, на протяжении осенне-зимнего периода Согдийская область (в особенности Северная её часть), районы Зеравшанской долины, западный и восточный Бадахшан, Гиссарская долина, Гармская группа районов были оторваны друг от друга, и от центра республики-города Душанбе. Отсюда экономическая разобщённость, неравномерное социально-экономическое развитие регионов, обусловленное природно-климатическими и историческими факторами явились предпосылкой усиления местнических тенденций, особенно среди зародившихся в XX веке партийной, творческой, научной интеллигенции.

Специфические особенности демографической ситуации, приведшие в конце 80-х годов XX века к росту числа незанятых на производстве населения, а в начале 90-х годов к явной безработице, также явилось ключевым фактором социальной напряжённости, усиления гражданского противостояния.

После распада Советского Союза решение всех вышеназванных проблем должно было бы лечь на плечи самого народа, таджикского общества, политической элиты и потенциальных в будущем, лидеров таджикского общества.

Немаловажным, и сильно подпитывающим воздействием на углубление межтаджикского конфликта явился внешний фактор. Если крупнейшие

участники «большой шахматной игры» на международной арене были заняты дальнейшим расширением и укреплением своих позиций на территории бывшего социалистического лагеря и республик европейской части Советского Союза, то «средние игроки» не упускали возможности распространения своих политических и экономических влияний на южной окраине территории бывшего Советского Союза-то есть Центральной Азии и Закавказья. Достаточно хорошая осведомлённость о социально-экономических, конфессиональных и культурологических противоречиях стало эффективным оружием для «средних игроков» большой игры в Центральной Азии и Закавказье. Таджикистан оказался самым удобным для них и уязвимым для достижения своих целей в деле проникновения и упрочения своей идеологии, прежде всего, а в дальнейшем использовании территории Центральной Азии для своих экономических интересов и дальнейшего проникновения на территории Южной России, жителями которых, являются не титульный народ Российской Федерации.

Таким образом, известные исторические события конца 1991–1992 годов стали явились гражданского противостояния, которое было обусловлено внутренними факторами и усугубившимися в результате конкретных мер внешних факторов по распространению некоторых теократических государств своего влияния на обломки бывшей Советской империи.

Следует констатировать, что, в конечном счете, ценой больших материальных и моральных потерь, своей героической борьбой за победу здравого смысла таджикскому народу удалось остановить экспансию экстремизма и терроризма, ортодоксального религиозного течения и распространения тоталитарного теократического режима не только в Центральной Азии, но и по всей юго-восточной части Евразийского континента. Сопоставление и глубокий анализ исторической хроники гражданского противостояния в Таджикистане показывает, что по мере достижения успехов сторонников конституционного порядка и ослабления марионеточных экстремистских вооруженных группировок, эти попытки переносятся на Кавказский регион, в частности, в Чеченскую республику.

За всю историю существования Советского Союза и Таджикской Советской Социалистической республики легитимной властью являлись Советы. Наивысшим органом были Верховный Совет СССР и Верховный Совет Таджикской ССР. После принятия «Декларации о государственном суверенитете» наша страна стала называться Республикой Таджикистан, а легитимной властью оставались на всех уровнях государственного управления Советы депутатов различных уровней. Таким образом, законодательный орган Республики Таджикистан-Верховный Совет из числа избранных всеобщим голосованием народных депутатов в начале 1990 года стал единственной легитимной и легальной властью. Правящая и направляющая функция КПСС и Компартии Таджикистана стала ослабевать еще в период перестройки, когда в Советском Союзе и в Таджикской ССР был создан институт президентства.

Именно Верховный Совет СССР и Верховный Совет Таджикской ССР на своих заседаниях путём голосования депутатов избрали президентов своих стран. Отставка президента СССР М.С. Горбачёва и переход к парламентской форме управления в Российской Федерации также способствовало укреплению и повышению уровня легитимности Верховных Советов народных депутатов. В Таджикистане именно парламент-Верховный Совет инициировал отставку президента К.Махкамова. В промежутке времени между отставкой К.Махкамова и новыми выборами Президента Республики Таджикистан именно Верховный Совет стал «управляющим не управляемой страны». Избрание на всенародном прямом голосовании Президента Р. Набиева выявила неэффективность президентской формы управления в конкретной исторической обстановке в Таджикистане. Саботаж власти Р. Набиева агрессивным меньшинством в столице страны в городе Душанбе привели к параличу власти. Поиск путей создания различных форм общественных организаций и переговоры представителей противостоящих сил не привели к желаемому результату. После продолжительных переговоров между различными противоборствующими группировками, общественно-политических организаций и региональными культурными объединениями решением дальнейшей исторической судьбы общества было возложено опять же на Верховный Совет республики. Сложность и противоречивость политической ситуации привело к признанию о необходимости созыва Сессии Верховного Совета за пределами столицы-города Душанбе. Были предприняты большие усилия со стороны лидеров противостоящих сторон и здорового общества для того, чтобы собрать депутатов на очередную сессию и возложить на них легальную и легитимную функцию для решения насущных политических проблем таджикского общества. Таким образом, Верховный Совет вновь де-факто и де-юре получил вотум доверия от народа для поиска путей выхода общества из сложившегося политического кризиса. Теперь дальнейшее развитие исторического процесса в полностью зависело от XVI сессии Верховного Совета Республики Таджикистан.

Работа XVI сессии Верховного Совета Республики Таджикистан началась в условиях фактического отсутствия легитимного главы государства. В ходе сессии, после долгих дебатов по вопросу повестки дня возобладал здравый смысл среди депутатов о продолжении работы заседания после переизбрания Председателя Верховного Совета как главы государства и ликвидации института президентства.

Президентская форма управления государством предполагает полноту власти в руках избранной личности, который берёт на себя ответственность за принятые решения. В условиях гражданского противостояния и поиска установления национального согласия и примирения враждующих сторон, сохранение подобной формы управления новоиспеченным государством было бы не только малоэффективным, но и усугубляло бы сложность политической ситуации внутри общества. В этой связи, парламентская форма управления,

когда принятые решения руководителя страны согласовываются народными избранниками и осуществляются после принятия постановления голосованием народных депутатов, являлось разумным и целесообразным фактором.

В тех исторических условиях, когда проходила XVI сессия Верховного Совета Республики Таджикистан представители парламента и широкие слои населения вполне осознавали о назревании нового исторического этапа, когда руководителем государства должен был стать человек нового поколения - мыслящий нестандартно, свободный от стереотипов работы в условиях партноменклатуры. Первейшей задачей нового главы государства было прекращение братоубийственного кровопролития на древнейшей таджикской земле. Для осуществления этой исторической миссии руководителю надо было иметь мудрость, жизненный опыт, чувство ответственности перед своим народом, и быть относительно молодым, со стрессоустойчивой физиологией, хорошим знанием таджикской ментальности, целеустремлённым и обладать политической смелостью. Наряду с этим, новой главой государства обязательно должен быть человек, родившийся и выросший в том регионе страны, население которого было подвергнуто сильнейшему воздействию политического и вооруженного противостояния. Ко времени сессии Верховного Совета агрессивному вооруженному меньшинству оппозиционных сил, уже противостояли немалочисленные вооруженные отряды Народного фронта Таджикистана. Наиболее видными руководителями отрядов Народного фронта стали молодые люди, которые были готовы с оружием в руках до конца защищать духовные и моральные ценности своих дедов, отцов и матерей, честь и совесть своей семьи, сыновей и дочерей. Надо признать, что сформировавшие силы сторонников конституционной власти, отвергающие навязывание всяких форм теократического государственного строя, были настолько устойчивы в своих духовных восприятиях, что сломить эту силу было фактически невозможно. Естественно, Народный фронт Таджикистана желал бы видеть главой государства человека отвечающего их морально-политическим взглядам, не запачканный криминальным прошлым, относительно молодого, широко образованного, имеющего авторитет, как среди народа, так и среди управленческого госаппарата и олицетворяющего среднестатистического представителя таджикского общества во всех его проявлениях.

К большому счастью объединенная таджикская оппозиция осознала бесперспективность отсутствия легитимной власти и главы государства. Народные депутаты Верховного Совета РТ, представляющие их интересы, оказались перед единственно верной альтернативой – выбором нового главы государства на данный момент. Но об их истинных намерениях в отношении дальнейшей судьбы государства и его главы, свидетельствуют события 1993-1997 гг. нашей истории.

Перебирая и оценивая возможности и характерные критерии личностей политических лидеров периода начала гражданского противостояния, первых лет государственной независимости и периода заседания XVI сессии Верховного Совета РТ можно прийти к выводу о том, что выбор народных

депутатов в ноябре 1992 года на должность главы парламента и государства было хорошо осмысленным, правомерным, легитимным, легальным и исходил из ЛОГИКИ ИСТОРИИ.

Итак, XVI сессия Верховного Совета Республики Таджикистан избрала нового главу государства. Им стал сорокалетний руководитель Кулябской области, до недавнего времени возглавлявший одно из успешных сельскохозяйственных предприятий южного региона страны – Эмомали Рахмон. Новый глава страны выросший в дехканской семье, прошедший школу физического труда, трехлетнюю службу в рядах Тихоокеанского Военно-Морского флота СССР, имел к этому времени и богатый жизненный опыт. Человек семейный, имеющий сыновей и дочерей, потерявший близких для себя людей – отца и старшего брата, вместе со своим народом переживающий все тяготы первых лет гражданского противостояния, был морально готов ко всему, не считался с опасностью угрожавшей его жизни ради установления мира на таджикской земле и процветания будущего для своих детей и родного народа. Одаренный от природы крепким здоровьем, человеческой и гражданской смелостью, большим интеллектуальным ресурсом и памятью, трудолюбием граничащей с трудоголией и хорошим чутьем на все неординарное и новое, все это стало действительно подспорьем для его успешной деятельности в качестве главы государства, а в дальнейшем в качестве Лидера нации.

В те дни напрашивался вопрос – сможет ли молодой человек, не имеющий опыта работы на государственном уровне, управлять своей республикой. Многие депутаты и региональные лидеры согласились на избрание Эмомали Рахмона с целью возложить на его плечи решение только одной задачи – остановить кровопролитие и установить в стране относительно стабильную политическую ситуацию. В дальнейшем, предполагая маловероятность успешного решения экономических и внешнеполитических задач под руководством молодого политика, видели себя на «троне» независимой Республики Таджикистан.

Но как говорится, не тут то было. Эмомали Рахмон проявил все наилучшие черты руководителя страны с опытом и знанием не только внутривнутриполитической проблемы, но и опытным дипломатом на внешнеполитической арене. Он оказался политиком опытным и знающим проблемы и пути решения задач в аграрном, промышленном, топливно-энергетическом, социальном, инфраструктурном сферах не только республиканского масштаба (на уровне областей, районов и даже сельских местностей Таджикистана), но так и Центральноазиатского региона.

Невероятно трудным для лидера страны был период с декабря 1992 по ноябрь 1994 года. Эмомали Рахмон в этот период своей деятельности фактически находился в военно-полевых условиях. Констатация фактов, о том, что его власть территориально ограничена, и определенная часть территории находилась в тот период в руках военно-полевых командиров, соответствовало

действительности. Эмомали Рахмон четко и ясно осознавал сложность ситуации и необходимость проведения гибкой внутренней политики для достижения полной централизации страны и органов государственного механизма. В необходимых случаях шел на мудрую уступчивость с перспективными намерениями. Ясно определил для себя первостепенность проблем и очередность их разрешений.

Он проявил настойчивость, политическую мудрость, талант дипломата в период многораундных переговоров с объединенной таджикской оппозицией. В период деятельности Комиссии национального примирения с высоким мастерством «ювелира» провёл реформу государственной структуры и Законодательного органа страны, создав двухпалатный профессиональный, многопартийный Парламент - Маджлиси Оли Республики Таджикистан. Крупным достижением Лидера нации была реформа финансовой системы и ввод в оборот новой таджикской валюты.

Четкие определения стратегических задач страны, фактически стали национальной идеей таджикского народа. Обеспечение энергетической независимости, достижение продовольственной безопасности и выход из многовековой коммуникационной изоляции-является стратегическими задачами обеспечения внутренней и внешней безопасности и основой дальнейшего роста благосостояния таджикского народа.

Феномен Эмомали Рахмона заключается в том, что он не мог быть безразличным к проблемам глобального характера, которые могут привести к мировым катаклизмам. Как широкомыслящий политик мирового масштаба он осознает эти проблемы, которые могут нанести глобальный урон всему человечеству. Инициативы Лидера таджикского народа в начале XXI века по решению водных проблем на мировом уровне явились весьма своевременными и актуальными, что их поддержало мировое сообщество. Когда лидеры супердержав заняты осуществлением своих далеко идущих меркантильных и неокOLONиальных планов, лидер таджикской нации привлекает внимание прогрессивного мирового сообщества для поиска путей спасения всего человечества от глобальных негативных процессов угрожающих ЖИЗНИ НА ЗЕМЛЕ.

Автор излагает свое теоретическое видение по основным периодам истории таджикского народа XX и начала XXI веков, анализирует основы формирования новой таджикской государственности и различные стороны хода событий XVI Сессии Верховного Совета Республики Таджикистан в новом формате. Автор раскрывает конкретные моменты событий сессии, предлагают читателям свои субъективные взгляды по этому событию.

Ключевые слова: *Сессия, политические события, Советский Союз, Центральная Азия, власть, независимость, общественно-политические организации, глава государства.*

ХОРИҚАИ ЭМОМАЛӢ РАҲМОН

Зикриё АКРАМӢ,

директори Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба
номи А. Дониши Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, доктори
илмҳои таърих, профессор

Муаллиф назари таҳлилии хешро ба марҳилаи бунёдии таърихи халқи тоҷик дар асрҳои XX ва ибтидои асри XXI муфасссал баён намуда, заминаҳои ташаккулёбии давлатдорӣ муосири тоҷикон ва паҳлӯҳои мухталифи Иҷлосияи XVI Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистонро бо диди нав мавриди таҳлил ва пажӯҳиш қарор додааст. Махсусан аз назари мантиқи таърихӣ ҷойгоҳ ва ё мақоми иҷлосияи мазкурро хеле возеҳу равшан инъикос намудааст.

Калидвожаҳо: *Иҷлосия, воқеаҳои сиёсӣ, Иттиҳоди Шӯравӣ, Осиеи Марказӣ, ҳокимият, истиқлолият, ташкилотҳои ҷамъиятӣ-сиёсӣ, роҳбари давлат.*

Фишурда ва калидвожаҳо ба забони англисӣ даркор!

ИНҚИЛОБИ ОКТАБР ДАР ТАҚДИРИ ХАЛҚИ ТОЧИК

Ҳайдаршо ПИРУМШОЕВ,

узви вобастаи Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон,
мудири шуъбаи таърихи қадим, асрҳои миёна ва нави
Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи А.Дониши
Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон.
Телефон: 919-14-87-36; e-mail: pirumshoev.44@mail.ru

Таърихи башарият бисёр воқеаҳои қисматсозу қисматсӯзро аз сар гузаронидааст. Раванди ихтилофомези ҷомеаи инсонӣ дар мисоли таърихи халқи тоҷик возеҳан ба назар мерасад. Ин халқи бостонию аҷдодан бумии Осиёи Марказӣ дар таърихии тӯлонии худ борҳо шахди давлатдориро захри бедавлатиро чашида бошад ҳам, вале ҳамеша рисолати пешсафии тамаддунофари худро нигоҳ доштааст. Аввалин нишондиҳандаҳои давлатофарии гузаштагони ниҳоят дури мо, ки дар ҳафриёти Саразм пайдо шудааст, беш аз панҷуним ҳазор сол пеш оғоз ёфта, дар асрҳои VII -VI то милод дар шакли давлатҳои бо унвони иттиҳодияҳои қабилавии Суғд, Бохтар, Хоразм ва ғайра ташаккул ёфтааст. Ин мулкҳои мустақили дар таърихи минтақа маълумият пайдокарда, дар охири асри VI-и ибтидои асри V пеш аз милод ба доираи давлатдорӣ империяи Ҳахоманишиҳо кашида шуданд. Солҳои 30-20 асри IV минтақаи осиймиёнагии ин давлат ва баъди чанде қариб тамоми қаламрави Ҳахоманишҳо аз тарафи лашкари Искандари Мақдунӣ ғасб карда шуд.

Баъди пош хӯрдани ин империяи бузург мулкҳои Бохтар, Суғд Марғуш ва қисман Фарғона ба доираи давлатдорӣ Юнону Бохтар (солҳои 226-141/128 пеш аз милод) кашида шуда, баъди аз байн рафтани он тоҷикони минтақа дар ҳайати давлати Кушонӣ ва аз он пас (миёнаи асри III - миёнаи асри VII милодӣ), қисмати таърихи онҳо бо давлати Сосониён пайваст.

Ҳучуми арабҳо ба Мовароуннаҳру Хуросон, ки аз миёнаи асри VII оғоз ёфтаву то пурра ба тобеияти худ даровардани Мовароуннаҳр (ибтидои асри VIII) идома ёфтааст.

Ба ин тобеияти тӯлонии сиёсӣ нигоҳ накарда, дар тамоми паҳнои Осиёи Миёна ва Хуросон шаклгирии забони тоҷикӣ ва таъсири он ба дигар халқу қабилаҳои ҳамҷавор идома меёфт. Ин худ заминае буд барои худшиносию роҳ ба ташаккули халқияту давлатдорӣ муттамаркази тоҷикон. Давлати Сомониён намунаи баланди ташаккулёбии забон-омили муҳимтарин дар раванди ташаккули давлатдорӣ ин халқи воҳид ҳисоб меёбад.

Баъди бо тақозои тақдир соли 999 пош хӯрдани ин давлати абарқудрати асримиёнагии тоҷикон, таърих боз чанд кӯшиши бобарори давлатдорӣ тоҷиконро бо унвони давлати Ғуриён (1147-1215), Куртҳои Ҳирот (1245-1381), Сарбадорон (1337-1381) медонад, ки чун дурахши ситораи пурҷилое пайдо шудаву ба таври фоҷиавӣ аз байн рафтаанд. Ин давлатҳо табиист, ки ба ҳадди меросбару идомабахши давлати Сомониён нарасида бошанд ҳам, чун

намунаи талошмандии қавии тоҷикон барои ҳокимияти сиёсӣ ва давлатдорӣ муттамарказ шинохта мешаванд.

Аз ин ҷост, ки амалан, баъди пош хӯрдани давлати Сомониён тоҷикон ҳарчанд дар ҳайати силсиласулолаҳои аҷнабию кӯчӣ қариб ҳазор сол аз ҳокимияти сиёсӣ маҳрум шуда бошанд ҳам, вале рисолати пешсафии фарҳангии худро на фақат идома мебахшиданд, инчунин ақвоми соҳибсалтанатро дар тобеъияти пурраи анъаноти таърихӣ фарҳангии худ нигоҳ медоштанд. Шояд ҳамин рисолати фарҳангсолорӣ то дараҷае майли муборизаи ин халқи тамаддунофарро барои ҳокимият суғурӯ кардаву онро дар тобеъияти сиёсӣ ё зери ҳукми бедавлатӣ нигоҳ медошт.

Фақат воқеияти таърихӣ охири асри XIX-и бидоӣ асри XX, ки барои Инқилоби Бузурги Сотсиалистӣ Октябр заминаи мусоид фароҳам оварда, биллоҳира ба ғалабаи ин падидаи дар таърихӣ башарият нотакрор оварда расондааст, ба канорагии сиёсии ин халқи бостонӣ хотима бахшида тавонист.

Ғалабаи Инқилоби Октябр дар тақдирӣ тоҷикон ва дигар халқҳои мазлуми империяи Русия барои эҳё ва ташаккули давлатдорӣ миллӣ заминаи мусоид фароҳам овард. Маҳз ба туфайли ин инқилоб дар таърихӣ башарият аввалин шуда, дар ҳалли масоили миллӣ қадамҳои нисбатан устувор гузошта шуд. Эҳёи давлатдорӣ тоҷик низ берун аз ин инқилоб сурат гирифта наметавонист.

Бо эҳсоси ҳамин воқеият Президенти кишвар, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон таъкид намудаанд: “Чӣ ҷои пинҳондорӣ? Дар арафаи инқилоб ҳолати сиёсӣ ва иҷтимоии мардуми мо ба харобӣ расида буд. Аз фишорҳои бераҳмонаи бадхоҳони кудратмандӣ дохиливу хориҷӣ халқи тоҷик рӯ ба таназул оварда буд. Мавқеи таърихӣ иҷтимоии ӯ аз ҳар ҷиҳат суғурӯ мешуд. Илму адабиёт ва забони пурмояву ширадори тоҷикӣ дар шаҳрҳои бостонӣ шукӯҳу шаҳомати қадимаи худро аз даст медод. Ҷабру ситами аҷнабиён кишварро хароб, мардумро пажмурдаву ноумед сохта, косаи сабрашонро лабрез менамуд. Ба ин маънӣ метавон гуфт, ки Инқилоби Октябр ба мардуми мо умеду умри дубора бахшид. Халқи тоҷик баъди ҳазор соли аз байн рафтани сулолаи Сомониён боз соҳибдавлат шуда, дар харитаи сиёсии ҷаҳон арзи вучуд кард”[С.103].

Боиси таассуф аст, ки иддае аз бо ном “ҷомеашиносону муаррихон”-и навбаромад баъди пош хӯрдани Иттиҳоди Шӯравӣ аз эътирофи ин ҳақиқати таърихӣ фосила мечӯянд. Дар байни ин тоифа ҳатто собиқ тарғибгарони расмӣ касбии аз қонунияти ғалабаи инқилоби иҷтимоӣ (сотсиалистӣ) ҷорзананда кам нест. Акнун он муборизони дар гузашта ба назарияи инқилобии марксизм-ленинизм содиқ дар қатори баъзе аз шогирдони нисбатан ҷавони дар таҳқиқоти таърихӣ таҷрибаи кофӣ надоштаи худ бо ҳар восита кӯшиш ба харҷ медиҳанд, ки инқилоб ва дастовардҳои замони пойдорӣ Ҳокимияти Шӯравиро чун воқеаи тасодуфӣ зидди қонунияти раванди таърихӣ нишон диҳанд. Ин ашхос худро намоишкорона дар навиштаҳои худ чун “муаррих” ё “ҷомеашинос” муаррификунада, ба дарки ҷунун ҳақиқат рафта наметавонанд, ки тасодуф барои илми таърих бегона

аст. Ҳама ҳаводиси таърихӣ дар доираи қонуниятӣ муайян ва зарурияти замон сурат мегирад. Аз ин ҷост, ки дар Русия пайи ҳам сар задани се инқилоб (инқилоби аввал-солҳои 1905-1907; дуҷум-феврвали 1917 ва биллохира, Инқилоби Октябр, соли 1917), ки ҳадафҳои худро доштанд, амри тасодуф буда наметавонист. Аз тарафи дигар хусусияти онҳоро пешвои ин ҷунбишҳои инқилобӣ - Владимир Илич Ленин қаблан аз ҷиҳати илмӣ асоснок намуда буд.

Аз ин рӯ, Инқилоби Октябр, мавҷудияти ҷомеаи сотсиалистӣ ва мақоми созандагии онро дар таърихи халқҳои мазлуми дар ҳайати собиқ империяи абарқудрат қарордошта, эътироф накардан аз танғазарии таърихӣ ё ғаразмандии сиёсӣ дарак медиҳад. Аз ин лиҳоз, ба қор бурдани мафҳумҳои мухталифи «табаддулот», «тасарруфи болшевикон», «экспорти инқилоб», «заволи истиқлолият», «аз даст рафтани арзишҳои миллӣ» ва ғайраю ҳоказо маънидод кардани Инқилоби Октябр ва дигаргунсозиҳои дастовардҳои бисобиқаи ба туфайли он ба даст омадаро эътироф накардан, маънии аз ҳақиқати таърих қасдан фосила ҷустан ё нишондиҳандаи батамом таърихрооғаст.

Ҳамчунин пош хӯрдани Иттиҳоди Шӯравиро низ набояд чун бепоя будани он шинохт. Ин шикаст низ тасодуфӣ набуда, омилҳои ба худ хосро дорост. Вале дар байни онҳо ноухдабароию хиёнати роҳбарияти ҳизби ҳоким-Ҳизби коммунистӣ, ба қарахтии идеявӣ қашидани таълимоти марксистӣ-ленинӣ ва дар ин замина дур шудан аз талаботи созандагии барои ҷомеаи сотсиалистӣ созгор, вобаста ба талаби воқеияти замон нагузаронидани ислоҳоти зарурӣ, пурра сарфи назар намудан аз иқтисоди бозорӣ ва рақобатпазирии он аз як тараф, фишори муттасили давлатҳои абарқудрати сармоядор, ки барои аз байн бурдани Иттиҳоди Шӯравӣ тамоми имконияту воситаҳоро истифода мебарданд, аз тарафи дигар, ба пош хӯрдани он оварда расонд.

Бояд қайд кард, ки доир ба сабабҳои шикасти давлати адолатпарвари Шӯравӣ, садҳо китобу ҳазорҳо мақолот рӯи ҷоп омада бошад ҳам, вале то имрӯз таҳқиқоти муқаммалӣ воқеан илмию бунёдӣ таълиф нашудааст. Аксари муаллифон ба он падидаи беназири таърих аз назари ғаразмандии идеологӣ баҳо медиҳанд. Вале ҳақиқатро бо осонӣ аз ёдҳо рабудан ба қасе муяссар нашудааст. Гардиши бузурги инқилобии асри гузашта бо ҳар восита дар ҳама самтҳо аз худ дарак медиҳад. Бо эътимоди қомил бояд қайд кард, ки наслҳои оянда ба он азнавсозию дастовардҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии замони Шӯравӣ баҳои муносиб хоҳанд дод.

Таърих борҳо исбот кардааст, ки роҳ ба сӯи эҳёи давлатдорӣ ҳамеша ниҳоят сангину фоҷиабор сурат мегирад. Инро мисоли роҳпаймоии тоҷикон барои эҳёи давлатдорӣ равшан собит намудааст. То ба дараҷаи истиқлолияти қомил расидан ба ин халқи бостонии тамаддунофар лозим омад, ки баъд аз ғалабаю мустаҳкам шудани Ҳокимияти Шӯравӣ боз аз маъракаи муҳиму тақдирсоз-тақсимои миллӣ-худудии соли 1924, таъсисёбии Ҷумҳурии Мухтори Шӯравии Сотсиалистии Тоҷикистон дар ҳайати

Ҷумҳурии Шӯравии Сотсиалистии Ўзбекистон ва ташкилёбии Ҷумҳурии Шӯравии Сотсиалистии Тоҷикистон (соли 1929) гузарад.

Ба ҳамаи нуқсу беадолатиҳои нисбати тоҷикон зоҳиршуда, ин ду зина падидаи олий асосе буданд, ки аз оғози эҳёи давлатдорӣ тоҷикон дарак меоданд. Ба туфайли ҳамон мухторияти маҳдуд, ба фишори пантуркизм нигоҳ накарда, ба тафаккури озодандешӣ ва истиқлолиятҳои воқеӣ заминаи қавӣ гузошта шуд. Акнун тоҷики соҳибфарҳангу садсолаҳо бедавлати пештара бо назари нав ба мақоми таърихӣ худ менигарист. Бешубҳа дар ҳамин давраи мухторият заминаҳои сиёсӣ иқтисодӣ ва фарҳангӣ барои гузаштан ба зинаи нисбатан баландтари давлатдорӣ рӯи кор омад.

Акнун бо тақозои замон ва ба бахти миллат дар яке аз гӯшаҳои кӯҳистони давлати бузурги аздастрафтаи аҷдодон-Давлати Сомониён, баъди талошҳои ҳазорсола, бо номи поку муборак-Ҷумҳурии Шӯравии Сотсиалистии Тоҷикистон ташкил ёфт. Ин навиди воқеие буд, ки аз эҳёи давлатдорӣ ин халқи азияти тобеъиятиро бадӯшдошта дарак меод. Ин падидаи тақдирсоз заминаи ҳалқунандае гардид дар анҷоми талошу орзуҳо барои эҳёи қавии давлатдорӣ ва истиқлолияти комил.

Инқилоби Октябр ва ба дасти шӯроҳо гузаштани низоми давлатдорӣ барои бедор намудан ва ба маҷрои зарурӣ сафарбар намудани нерӯи созандаи тоҷикон тамоми шароитро муҳайё намуд. Ин талоши созандагиро харобкориҳои аксулинқилобиён-дастаҳои ғоратгари босмачиён, ки иддае аз “равшангарон”-и навини таърих онҳоро “муборизони роҳи адолат”, “қаҳрамонони чунбиши милли-озодихоӣ” мехонанд, ҳалалдор карда натавонист.

Ба нақши инқилоби Октябр ва дастовардҳои Тоҷикистон дар замони Шӯравӣ Президенти мухтарамии мо, поягузори истиқлолияти комили ҷумҳурӣ, Эмомалӣ Раҳмон баҳои ниҳоят воқеъбинона дода, аз ҷумла қайд менамояд: “Инқилоб Тоҷикистонро соҳиби ҳудуд кард ва аз зери фишори бадхоҳонаш озод намуд. Барои мардум танг ҳам бошад, майдони кор ва эҷоду фаъолият муҳайё сохт. Охиста-охиста дар водиҳои нообод ва кӯҳистонҳои дурдаст дехаҳо ва шаҳру ноҳияҳои обод бунёд гаштанд. Мактабу маориф ва илму фарҳанг босуръат инкишоф ёфт. Фарзандони халқи тоҷик бо мададу дастгирии бародаронаи олимони русу украин ва дигар халқҳо дар кашфи нодиртарин соҳаҳои илм ангуштнамо шуданд. Вале ба назари мо муҳимаш он буд, ки дар ин давра забони тоҷикӣ аз нав ҷон гирифт ва тавассути софкориҳои адибону олимони, заҳмати пайвастаи зиёиён хеле суфтаву ҷолиб гашт. Эҳсоси ифтихор аз худшиносии миллати тоҷик қувват гирифт. Дар радиҳои дигар ҷумҳуриҳои Тоҷикистон дар тамоми соҳаҳо рӯ ба тарақӣ овард ва ба як мамлакати ободу зебо табдил ёфт” [С.103].

Акнун биед ба таври мухтасар ҳам бошад, ба чанде аз далелҳои, ки Президенти мухтарамии мо барои чунин ҳулосабандии нишонрас ба асос гирифтаанд, назар андозем.

Маълум аст, ки дар Тоҷикистони тоинкилобӣ, агар аз чанд корхонаи хурди коркарди аввалияи маҳсулоти кишоварзӣ ва истеҳсоли ангишти то инкилоб дар ноҳияҳои шимолии ҷумҳурӣ сохташуда сарфи назар намоем, аз нишондиҳандаи корхонаю истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ қариб батамом маҳрум буд. Бо ибораи дигар, Тоҷикистон, ки дар ҳудуди он муносибатҳои феодалӣ ва ҳатто патриархалӣ ҳанӯз зерпояи мустаҳкам доштанд, то инкилоб оддитарин пойгоҳ барои ба роҳ мондани истеҳсоли Шӯравӣ, Тоҷикистон дар солҳои 30-юми асри гузашта ба доираи раванди саноатикунонию (индустриализатсия) коллективонии хоҷагии кишоварзии Умумиитифок кашида шуда, ба туфайли маблағгузорӣ аз марказ дар муддати кӯтоҳ ба дастовардҳои назаррас ноил гардид.

Албатта метавон доир ба ҷузъиёти раванди саноатикунонӣ ва рушди он дар замони Шӯравӣ барои хонанда гузориши муфассале пешниҳод намуд, вале бо назардошти он, ки ҳаҷми як мақола ҳатто номоварди оддии он дастовардҳоро ғунҷонда наметавонад ва аз тарафи дигар, барои хонанда дастрас будани маълумоти оморӣ ҳамасола ва таълифоти зиёди муҳаққиқони Шӯравӣ дар ин ҷода, аз таҳлили доманадор ҳуддорӣ намуда, фақат аз баъзе далелҳои равшанкунандаи умумӣ ин раванд ёдовар мешавем.

Тоҷикистони тоинкилобии аз корхонаю истеҳсолоти саноатӣ пурра дар канор монда, дар арафаи пош хӯрдани Иттиҳоди Шӯравӣ ба 425 корхонаҳои бузургу миёна соҳиб гардида буд, ки аз ин миқдор 207-тоаш ба гурӯҳи “А” (саноати вазнин) дохил мешуд. Дар ҷумҳурӣ бо суръати ниҳоят баланд рушди комплекси саноати сӯзишворӣ-энергетикӣ, электроэнергетика, комплекси металлургӣ, комплекси мошинасозӣ, саноати химия ва нефтухимия, саноати маводи сохтмонӣ ва қариб тамоми намудҳои саноати сабук ба роҳ монда шуда буд.

Бо назардошти ҳамин суръати баланди раванди саноатикунонӣ рушди бесобиқаи он, дастовардҳои бузурги истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ ва кишоварзиро дар солҳои Ҳокимияти Шӯравӣ, Президенти кишвар, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ниҳоят одилона ва воқеъбинона баҳо дода, қайд менамоянд: “Воқеан Тоҷикистон дар тӯли ин солҳо ба кишвари зироатӣ ва саноатӣ мубаддал гашта, соҳаҳои гуногуни саноату зироат, сохтмону нақлиёт рӯ ба инкишоф ниҳоданд, пояҳои иқтисодии ҷумҳурӣ устувор гардид. Саноат 55 фоизи тавлидот ва кишоварзӣ 45 фоизи маҳсулоти тавлидотиро ташкил медод. Саноати Тоҷикистон зиёда аз сад соҳаи саноат ва қариб 400 корхонаҳои азимро дар бар гирифт. Дар ҷанубу шарқии ҷумҳурӣ бузургтарин корхонаҳо: корхонаи алюминии Регар, корхонаи электрохимиявии Ёвон, корхонаи нуриҳои азотии Вахш ба кор шурӯъ карданд ва иқтидори иқтисодии мамлакатро афзун гардонданд.

Асоси тавлидоти кишоварзии ҷумҳуриро заминҳои обёришуда ташкил доданд, ки онҳо ба бештар аз 650 ҳазор гектар расонда шуданд. Соҳаи асосии кишоварзӣ пахтакорӣ гардид, ки майдони кишти он зиёда аз 40 фоизи тамоми заминҳои қорами обиро ташкил дод. Солҳои охир дар ҷумҳурӣ ба

ҳисоби миёна соли то 900 ҳазор тона пахта ғунучин карда мешуд, ки сеяки онро навъи пахтаи маҳиннах ташкил меод” [С,103].

Фақат дар нимаи дуҷуми солҳои 70-ум дар ҷумҳурӣ 80 корхонаҳои калони саноатӣ ва сеҳҳо сохтаю мавриди истифода қарор гирифтаанд. Соли 1979 пеш аз муҳлат Нерӯгоҳи обию барқии Норақ бо тамоми иқтидор ба кор даромад. Дар ибтидои солҳои 80-ум Нерӯгоҳи обию барқии Бойғозӣ ба кор даромада, сохтмони Нерӯгоҳи обию барқии Роғун, ки баъдтар бо касофати бозсозии горбачовӣ ва пош хӯрдани Иттиҳоди Шӯравӣ корҳои сохтмонӣ қатъ гардиданд, босуръат пеш мерафт. Дар арафаи пош хӯрдани ИҶШС дар Тоҷикистон 980 самт ва шаклҳои истеҳсолот фаъолият доштанд.

Аз рӯи нақшаи расман қабулшудаи “Роҳҳои асосии рушди иқтисодию иҷтимоии ИҶШС барои солҳои 1986-1990 ва дар давраи то соли 2000” дар Тоҷикистон дар панҷсолаи нимаи дуввуми солҳои 80-ум бояд ҳаҷми маҳсулоти саноатӣ то 23-26 фоиз меафзуд.

Аз дараҷаи баланди рушди кишоварзӣ таъминоти баланди техникий соҳа дарак меод. Аз соли 1959 то соли 1970 бештар аз 200 ҳазор гектар заминҳои нав обёрӣ карда шуд. Соли 1958 дар ҳаҷми умумии тракторҳои дар доираи хоҷагиҳои соҳаи кишоварзӣ буда ба 9006 трактор мерасид, соли 1983 ин нишондиҳанда ба 33 519 трактор расида буд. Шумораи мошинаҳои пахтачинӣ бошад дар ин фосила аз 23 то ба 4422 афзуд. Микдори харсолаи мошинаҳои пахтачинӣ барои соҳаи кишоварзӣ ҷудо гардида, дар солҳои 80-ум ба 2000 адад мерасид. Ҳамаи ин табиист, ки ба рушди бемайлони соҳа мусоидат мекард.

Солҳои 1976-1980 нисбат ба солҳои 1961-1965 ҳаҷми умумии маҳсулоти кишоварӣ 2,2 баробар афзуд. Дар даҳсолаҳои баъдичангӣ доир ба ҳалли масоили иҷтимоӣ корҳои зиёде ба анҷом расидааст. Аз рӯи нишондиҳандаи шумораи умумии аҳоли соли 1989-5108,6 ҳазор нафар, ашхоси қобили меҳнат 2,4 миллион нафар ё 46 фоизро ташкил мекарданд. Аз ин микдор шумораи умумии коргарону хизматчиён-1251 ҳазор, теъдоди мутахассисони соҳаҳои хоҷагии халқ, ки соҳиби маълумоти олӣ ва миёнаи махсус буданд, соли 1989 ба 175,2 ҳазор мерасид.

Маоши миёнаи коргарону хизматчиён соли 1988 188,1 сӯм (беш аз 200 доллари амрикоӣ), соҳаи истеҳсолоти саноатӣ 213,7 сӯм ва кормандони соҳаи кишоварзӣ ба 160,1 сӯм баробар буд. Бо иловаи даромад аз ҳисоби фондҳои ҷамъиятӣ музди миёнаи маоши кормандони соҳаҳои дар боло зикршуда 279 сӯмро ташкил мекард.

Аз вазъи иҷтимоӣ ва қобилияти харидории мардум чунин далел шаҳодат медиҳад, ки соли 1989 маблағи миёнаи сарикасии дар кассаҳои амонатӣ нигоҳ доштаи аҳли меҳнат ба 1299 сӯм мерасид.

Чунин дастовардҳо дар соҳаи таъминот ба манзил, ройгон будани ҳифзи саломатии мардум, рушди маориф ва ғайра бараъло ба назар мерасид. Соли 1989 дар ҷумҳурӣ 3 101 мактаб, ки 1258 ҳазор хонандагон ва 92,7 ҳазор омӯзгоронро фаро гирифта буданд, фаъолият мекарданд. Дар хизмати аҳоли 940 муассисаҳои томактабӣ ва 59,9 ҳазор муассисаҳои кӯдаконаи

берун аз мактабӣ қарор доштанд. Дар 10 мактабҳои олии ҷумҳурӣ соли 1989 зиёда аз 65686 донишҷӯён таҳсил мекарданд, 1707 китобхона бо теъдоди умумии 16 149 ҳазор нусха китоб ва маҷаллаҳо, 22 осорхонаҳои аҳамияти ҷумҳуриявӣ дошта, 1 429 муассисаҳои толорҳои маданӣ-равшаннамоӣ, 13 театрҳои касбӣ, 614 осорхонаҳо, 1 359 нуқтаҳои кинонамоишдиҳӣ ва ғайра дар хизмати мардум буданд. Китобу нашрияҳои фақат соли 1989 ба таъби расида 870 номгӯйро ташкил мекарданд. Ҳамон сол дар ҷумҳурӣ 14,9 ҳазор табибони баландихтисос ва 41,5 кормандони тахассуси миёнаи тиббӣ дошта, дар 347 касалхонаҳо дар ҳифзи саломатии мардум буданд. Ба ҳисоби миёна дар осоишгоҳҳои санаториявӣ ва дигар намуди осоишгоҳҳо бештар аз 355 ҳазор нафар намояндагони гуногуни аҳли заҳмат саломатии худро барқарор мекарданд.

Дастовардҳои ниҳоят бузурги Тоҷикистони Шӯравӣ дар соҳаи илм ба касе пинҳон буда наметавонад. Дар солҳои 80-ум хароҷоти солони бучаи давлатӣ барои илм 20 млн сӯмро ташкил мекард. Соли 1989 шумораи муассисаҳои илмӣ дар якҷоягӣ бо мактабҳои олии ҷумҳурӣ 58-то буда, аз ин миқдор 28 институтҳои тадқиқотӣ бо 10 филиали онҳо ва 6 пойгоҳҳои илмию таҷрибавӣ дар хизмати илми ҷумҳурӣ қарор доштанд.

Аз дастовардҳои илмию фарҳангии замони Шӯравӣ ёдовар шуда, табиист, ки чунин хулосаи воқеъбинонаи Президенти муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон пеши назар меояд: “Дастовардҳои навини моро дар соҳаи адабиёт ва илмҳои дақиқ дар саросари дунё эътироф кардаанд. Адибону олимони асили мо бо офаридаҳои ҷолибашон исбот карданд, ки ворисони арзандаи гузаштагони бузурги худ мебошанд” [С,103]. Аз ҳамин эътироф бармеояд, ки бо ташаббуси бевоситаи Сарвари давлат поягузори оғози эҳёи давлатдорӣ, асосгузори равнақи илмию фарҳангии замони Шӯравӣ Нусратулло Махсум, Шириншоҳ Шохтемур, Садриддин Айнӣ, Бобочон Ғафуров, Мирзо Турсунзода бо унвони олий ва мубораки Қаҳрамони Тоҷикистон сазовор доништа шуданд.

Яке аз нишондиҳандаҳои муҳими дастовардҳои замони Шӯравӣ дар ҷумҳурӣ рушди шаҳрдорию шаҳрсозӣ ҳисоб меёбад. Дар Тоҷикистони тоинқилобӣ ба ҷуз Хучанду Ҷиротеппа ва боз чанд шаҳрҳои назарногири маркази бекигарии Бухорои Шарқӣ, шаҳрҳои чун маркази тамаддуни тоҷикон эътирофгардида, набуданд. Қариб тамоми шаҳрҳои Тоҷикистон аз ҷумла пойтахти он, ки дар замони мустақилияти ҷумҳурӣ бо шукӯҳу шаҳомати нав дар доираи байналмилалӣ шинохта шудаанд, дар таҳкурсии мӯътамади замони Шӯравӣ бино ёфтаанд.

Албатта он мисолҳои ҷузъии дар боло ба тариқи намуна овардашуда ва боз садҳо далел аз комёбиҳои сиёсӣ иқтисодӣ, иҷтимоӣ фарҳангӣ, ки таҳлили муҳтавоашон дар дахҳо таҳқиқоти бунёдӣ ғунҷида наметавонад, аз шукуҳу шаҳомати созандагии замони Шӯравӣ дарак медиҳад. Дар маҷмуъ ин дастовардҳо аз қадом самте, ки нанигарем дар тасаввур берун аз доираи ғалабаи Инқилоби Октябр ва даҳои созандагии халқ дар замони Шӯравӣ ғунҷида наметавонанд.

Вале аз тарафи дигар ҳамаи ин дастовардҳо наметавонанд, он гардиши қисматсози таърихии расидан ба истиклолияти комилро зери пардаи ғубор нигоҳ доранд. Дар пош хӯрдани низоми Шӯравӣ Тоҷикистон дар қатори ҷумҳуриҳое ҷой дошт, ки ҳаргиз ҳавасмандӣ зоҳир накарда буданд. Он ҷӣ тақозои тақдир буд дар марказ бо айби сарварони ҳизбию давлатӣ, ҷудоихоҳони худӣ Русия сурат гирифта буд. Натиҷааш барои Тоҷикистони акнун ба фазои истиклолияти комил воридгардида ба таври фоҷиавӣ оғоз ёфт.

Вабои даргириҳои сиёсӣ, курситалабию маҳалгароӣ, эътимод бастан ба қувваҳои иртиқои дохилию хориҷӣ, ба ҷанги шаҳрвандӣ кашидан ва ҳавфи аз байн рафтани давлатдорӣ акнун ба пуррагӣ эҳёшудаи тоҷиконро ба миён овард. Вале ҳалқи садсолаҳо заҳри бедавлатӣ кашида, бо баробари ба арсаи сиёсат омадани фарзанди ватандӯст, қабиירוҷаю хирадманд дар шахсияти Президенти мамлакат Эмомалӣ Раҳмон ва ҳамсафону пайравони эшон бо заҳмати сангин тавонистанд ҷумҳуриро, ки ба остонаи гумноии нави давлатдорӣ расида буд, наҷот бахшанд.

Акнун, ки ҷумҳурӣ пурра соли 2000-ум ба маҷрои бебозгашти созандагӣ ворид гардида тавонист, дар ин муддати каме беш аз якуним даҳсолаи асри навин дар ҳама соҳа комёбиҳо ба назар мерасанд. Барномаи рушди дурнамои он низ, ки аз тарафи Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон тарҳрезӣ шудааст, аз як тараф аз ояндаи нек дарак диҳад, аз тарафи дигар моро водор месозад, ки нисбат ба гузаштаи на он қадар дури таърихи шуқуҳманди худ безътиной зоҳир накунем.

Мақолаи мазкур ба инъикоси нақши Инқилоби Кабири Сотсиалистии Октябр дар поягузорӣ ва эҳёи давлатдорӣ тоҷик бахшида шудааст. Дар он муаллиф дар асоси далелҳои муътамад раванди рушди иқтисодию иҷтимоӣ ва фарҳангии Тоҷикистони Шӯравиро муфассал инъикос намудааст.

Калидвожаҳо: *Сомониён, Ғуриён, муносибатҳои патриархалию феодалӣ, Инқилоби Октябр, давраи Шӯравӣ, эҳёи давлатдорӣ тоҷик, ҶМШС Тоҷикистон, ҶШС Тоҷикистон, коллективикунонӣ, индустриикунонӣ, илм, фарҳанг, бозсозӣ, истиклолият.*

ОКтябрьская РЕВОЛЮЦИЯ В СУДЬБЕ ТАДЖИКСКОГО НАРОДА

Хайдаршо ПИРУМШОЕВ,

доктор исторических наук, профессор, зав. отделом древней,
средневековой и новой истории Института истории, археологии и
этнографии им. А. Дониша.

Телефон: 919-14-87-36; e-mail: pirumshoev.44@mail.ru

Статья посвящена краткому освещению исторического значения Великой Октябрьской Социалистической Революции в создании реальной

основы для возрождения таджикской государственности. В ней последовательно изложены неопровержимые факты невиданного социально-экономического и культурного развития Советского Таджикистана.

Ключевые слова: Саманиды, Гуриды, патриархально-феодалные отношения, Октябрьская революция, Советский период, возрождение таджикской государственности, Таджикская АССР, Таджикская ССР, коллективизация, индустриализация, наука, культура, перестройка, независимость.

THE OCTOBER REVOLUTION IN THE FATE OF THE TAJIK PEOPLE

Khaydarsho PIRUMSHOEV,

doctor of historical sciences, professor, head of department of ancient, medieval and modern history of the A. Donish Institute of History, archaeology, ethnography.

Tel.: 919-14-87-36; e-mail: pirumshoev.44@mail.ru

The article is devoted to the historical significance of the great October Socialist Revolution in creating a real opportunity for the revival of Tajik statehood. It consistently presented irrefutable facts of unprecedented socio-economic and cultural development in Soviet Tajikistan.

Keywords: *Samanids, Gurids, patriarchal-feudal relations, October revolution, Soviet period, revival of Tajik statehood, Tajik ASSR, Tajik SSR, collectivization, industrialization, science, culture, prestroika, independence.*

НАЗАРИ НАВ ДОИР БА ЯК САРЧАШМАИ ХАТТИИ МУСИҚИИ ДАВРАИ АШТАРХОНӢ

Аскаралӣ РАЦАБОВ,

доктори илмҳои таърих, профессор

Баъд аз сари қудрати сиёсии Вароруду Хуросон рафтани хонадони шайбонӣ (1500-1599) ва ба сари ҳукумат омадани хонадони дигари биёбонгард аштархонӣ (1601-1756) вазъияти сиёсию иҷтимоӣ боз ҳам бадтар шуд. Ин хонадон аз ибтидо бо ҷангу куштор, ғорату харобкорӣ, беназмӣ ва низоъҳои тахту тоҷталалабии байни ҳамдигар шурӯъ карданд. Низом ва қудрати ин хонадон асосан дар замони Имомқулихон (1611-1642) каме ба тартиб омад ва ӯ дасти ғоратгарии дигар қабоили биёбонгардро ба Вароруд кӯтоҳ намуд. Имомқулихон то ҷое низоъҳои дохилии

феодалиро фурӯ нишонд . Вазъи нобасомони иқтисодӣ рӯ ба чунбиш омад. Фазои хунарҳои бадеии шахрҳои Бухоро ва Самарқанд аз нав рушд намуд. Вале баъди вафоти Имомқулихон боз ҷангу ҷидолҳои тахтталабӣ, таасуботи динию мазҳабӣ боло гирифта, вазъи ҳаёти иқтисодию сиёсӣ, иҷтимоӣ, фарҳангу хунарҳои бадеӣ номуназзам гардид. Бародари Имомқулихон-Нодирмуҳаммад (1642-1645) аз ҳукумат дур карда шуд ва ҷояшро писараш Абдулазизхон (1645-1680) ишғол кард. Нодирмуҳаммад ба Балх фирор кард, писаронашро бар зидди Абдулазизхон (ҳокими Бухоро) шӯронид. Ин низоъҳои тахтталабӣ ба сари қудрат омадани Субҳонқулихонро (1680-1702) тезонид. Ба қудрати сиёсӣ расидани Субҳонқулихон вазъияти номуназзамро ба назм наовард. Сардори қунғуротҳои Хоразм Анушахон (писари Абулғозӣ) ба Бухоро ҳучумҳо карда Самарқандро тассаруф намуд. Субҳонқулихон аз Балх Маҳмуд атолиқро ба ёрӣ даъват намуда, хони Хоразмро аз Самарқанд ронд. Дар маҷмӯ метавон гуфт, ки Субҳонқулихон ҷангу талошҳои тахтталабии умарои қабилро хотима дода натавонист.

Тибқи гузориши сарчашмаҳои хаттӣ, Субҳонқулихон ба сари мардум саҳтии зиёде оварда буд. Субҳонқулихон аз сари беандешагию бадгириаш бисёре аз мардуми Самарқандро шиканча дод, қатл намуд. Тазкиранависи номии тоҷик Муҳаммадбадеъ Малехӣ Самарқандӣ (1650-1715) ин нобасомониро чунин ба қалам оварда: «Ҷамоаи ўзбак дар даруни ҳисораи ба навъе дасти тааддӣ дароз карданд, ки қалам аз баёни он кӯтаҳ аст....Ба навъе инҳидом (харобӣ) дар балдаи мазкур рафта, ки хонае ободон намебошанд...агар қарнҳо гузарад, натавон ба ислоҳ овард...».

Дар замони ҳукумати ин хонадон чандин биноҳои таърихию меъмории давраи темурӣ Гӯри Мир, Масҷиди Калон, мадрасаи Амир Темур ва даҳҳо биноҳои дигар хароб карда шуданд, бисёр масҷиди Самарқанд ба бӯзахонаи ин хонадони биёбонгард табдил ёфтанд. Бинобар гузориши сарчашмаҳои хаттӣ новобаста аз вазъи номуназзами сиёсӣ иҷтимоӣ дар давраи ҳукмронии аштархонӣ фарҳанг, адабиёт ва хунарҳои бадеӣ то ҷое дар рушд будааст. Дар тазкираҳои Малехо («Музаққир ул асҳоб»), Мутрибии Самарқандӣ («Тазкират уш шуаро»), асари Муҳаммадамини Сӯфиёни Бухорӣ («Муҳит ут таворих») доир ба рӯйдодҳои адабию фарҳангии Вароруд ва марокизи фарҳангии он Бухоро, Самарқанд, Марв ва ғайра гузориши ҷолибе оварда шудаанд.

Дар нимаи аввали садаи XVI дар Вароруд гӯё каме оромӣ барқарор шуда, дар шахрҳои бузурги он-Бухоро, Самарқанд, Марв, Балх сохтани биноҳои таълимию маъмурӣ шурӯъ шуд, ки сохтани ин биноҳо бо супориши амирони ҷудогонаи аштархонӣ сурат мегирифт. Дар майдони Регистони Самарқанд бо амри ҳокими шахр Ялангтӯш меъморию ва бинокори номӣ Устод Абдуҷаббор дар рӯ ба рӯи мадрасаи Улуғбек мадрасае бо номи «Шердор» бино кард. Дар тарафи муқобили ин майдон мадрасаи дигаре бо номи «Тиллокори» сохта мешавад. Дар ин биноҳои ҷамъиятӣ бинокорон баробари қорбурди масолеҳи хуби сохтмонӣ, инчунин аз санъати ороишии нақшу ниғори ҳандасавӣ

истифода намудаанд. Маҷмӯи меъмории Регистон аз коркардҳои беҳтарини меъморию ҳунармандии рангомезу таркибан касбии ин сада мебошад. Дар Бухоро ҳам маҷмӯи меъмории Лаби хавзи Нодир девонбегӣ, мадрасаи Кӯкалтош, мадрасаи Абдулазизхон бо хонақоҳ сохта шуда, ин биноҳо баробари таълимгоҳ будан, инчунин ҷои ташкилу гузаронидани маҳофили адабию ҳунари ва «муттақои аҳли адабу ҳунар» ном гирифта буданд. Ин сохтмонҳо бо тақия ба суннатҳои дерини шаҳру шаҳрдорӣ, бо истифода аз анъанаҳои дерини санъати ороишотӣ, ҳунарҳои амалию ҳунармандии ин шаҳрҳо рӯи қор омадаанд.

Баробари рушди адабиёт, ҳунарҳои бадеӣ (хушнависӣ, китоб ва китоборӣ, наққошӣ, меъморию ва ғайра) ва санъати мусиқӣ новобаста аз вазъи номуназзами ин давра тавассути устодони мусиқӣ то ба ҷое рушд кард. Дар марокизи бузурги Вароруд – Бухоро ва Самарқанд бо тақия ба суннатҳои шеърӣю мусиқии ин шаҳрҳо мактабҳои ҳунари дар фаъолият буданд. Меросбарону идомадиҳандагони мактабҳои эҷодӣю иҷроӣ ва таҳқиқии мусиқии давраи аштархонӣ (то замони Субҳонқулихон 1681-1702), дастпарварони мактаби шеърӣю мусиқии устодонаи давраи шайбонӣ буданд. Намояндаи барҷастаи мусиқии нимаи давраи аввали аштархонӣ Боқимуҳаммадхон (1603-1606), Имомқулихон (1611-1642) Дарвешалии Чангӣ (1542-1649) буд. Ӯ мутриб, мусиқидон, муаррих, тазкиранавис, шоир ва меросбари мактаби классикии эҷоду иҷро ва таҳқиқии шеърӣю мусиқӣ буд.

Лозим ба ёдоварист, ки Дарвешалии Чангӣ охири донишманди бузурги мусиқии устодонаи Вароруду Хуросон ва ҳатто Эрон буд. Ӯ, ки муддати тӯлонӣ роҳбарии меҳтархонаро (ширкати мусиқӣ ва ҳунарҳои намоишӣ) дар ҳукумати шайбонию аштархонӣ ба зимма дошт, ба доираи васеи ҳаёти илмию адабӣ, мусиқии марокизи фарҳангии Вароруду Хуросон ошноӣ дошт. Ӯ диду бардоштҳои таърихию адабӣ ва мусиқиаширо дар асараш «Тухфат ус сурур» қаламдод намудааст. Бояд хотирнишон кард, ки мисли асари Дарвешалии Чангӣ, ки навиштаи фароғи роҷеоти таърихӣ, ахбороти васеи адабию мусиқӣ, таҳқиқии масоили назарӣ, эҷоду иҷроии мусиқӣ дар садаҳои XV1-XV11 Вароруду Хуросон, Эрону Ҳинд кам пайдош.

Доир ба вазъи эҷоду иҷроии мусиқӣ ва нақши намояндагони он дар ин садаҳо гузориши муъҷизе дар осори таърихӣ, тазкираҳои адабии ин давра ҳам ба назар мерасанд. Аз ҷумла, дар тазкираҳои муҳими ин сада «Музаққир ул асҳоб»-и Муҳаммадбадеъ Малехои Самарқандӣ, «Тазкират уш шуаро»-и Муҳаммад Мутриби Самарқандӣ доир ба намояндагони адабиёту илм, мусиқӣ, ровиёну қиссасароён, навҳагӯён, ширинкорону шуъбадабозон, ҳунарҳои бадеии (хаттотон, наққошон, китобороён, ҳунарҳои амалӣ) марокизи бузурги фарҳангии Вароруд Бухоро, Самарқанд ва шаҳрҳои дигар гузориши ҷолибеба қалам омадаанд. Дар асари Дарвешалии Чангӣ бошад, на фақат доир ба илми мусиқии садаҳои XV1- XV11, инчунин доир ба намояндагони бузурги шеърӣю мусиқии садаҳои пешин гузоришоти ҷолибу таҳқиқии касбӣ омадааст, ки дар сарчашмаҳои дигари ин садаҳо кам дида мешавад. Муҳим он аст, ки Дарвешалии Чангӣ

баробари дар хонадони устои бузурги мусиқӣ (падараш Мирзоалии Чангӣ ва гузаштагонаш низ донандагони машҳури шеърӣ мусиқӣ буданд) ба камол расидану дониши баланди касбии шеърӣ мусиқӣ андӯхтан, зимни ин муддати тӯлонӣ дар дарбори хонадонҳои шайбонӣ аштархонӣ дар вазифаи сарвари меҳтархона хидмат намуда, ба вазъ, фазои шеърӣ мусиқӣ, намояндагони шеърӣ мусиқии ҳавза, мактабҳои эҷодӣ иҷроӣ, таҳқиқии Вароруду Хуросон (Самарқанд, Бухоро, Марв, Ҳирот ва ғайра) аз наздик шинос буд ва аз қору фаъолияти эҷодӣ иттилоӣ фаровон дошт. Ӯ дар асараш на фақат бо чехраҳои шеърӣ мусиқии бо дарбор иртибот дошта, инчунин ба фаъолияти эҷодӣ иҷроӣ табақоту гурӯҳҳои васеи хунармандии шахрҳо ҳам робита ва иттилоӣ хубе дошт. Аз ин рӯ, дар зимни асари ӯ метавон фазои шеърӣ мусиқӣ, хунармандии марказҳои Вароруди садаҳои XV1- XV11-ро ҳамчун сарчашмаи муътамади хаттӣ равшан намуд.

Дар нимаи дуввуми давраи ҳукумати аштархонӣ доир ба масоили шеърӣ мусиқӣ ва дар маҷмӯъ хунарҳои бадеӣ асарҳои назариявӣ навишта нашуданд. Дар асарҳои таърихӣ ин сада ҳам дар иртибот ба вазъи мусиқӣ гузориши амиқ дода намешаванд. Вале баръакс дар ҳавзаҳои фарҳангии Ҳинди ин давра доир ба масоили таърихӣ назарии мусиқии аҷамӣ хиндӣ дахҳо рисолаҳо навишта шуда, муҳимтарин сарчашмаҳои мусиқӣ аз забони санскритӣ ба форсии тоҷикӣ тарҷумаи тавсиф шуданд. Дар нимаи дуввуми давраи ҳукмронии аштархонӣ чанд асари таърихӣ навишта шуда, ки асосан, ба қалами муаррихони Вароруд мансубанд. Аз ҷумла, бо хоҳиши Субҳонқулихон, Убайдуллоҳони дуввум ва Абулфайзхон чанд асари таърихӣ ба қалам омада, ки дар онҳо асосан таърихи хонадонҳои муғултабору аштархонӣ васф шудаанд. Яке аз ин таърихномаҳо асари муаррих ва наздикони дарбори аштархонӣ Муҳаммадамин ибни Муҳаммадзамони Бухороӣ Сӯфӣёнӣ «Муҳит ут таворих» аст. Ин асар бо дастури хоҳиши сардори кӯшонаи Субҳонқулихон Иброҳим қушбегӣ навишта шуда, бо хоҳиши ӯ муаллиф асарро ба Субҳонқулихон мебахшад.

Бояд қайд кард, ки дар навиштаҳои воқеанависон ин асар бо номи «Таърихи Субҳонқулихон» низ номбар шудааст. «Муҳит ут таворих» ба забони тоҷикӣ таълиф шуда, инчунин ба забони туркии чағатой ҳам тарҷумаи китобат шудааст. Муаллиф бо истифода аз таърихномаҳои дигар воқеоти асарро аз замони Темурӣ оғоз намуда, сипас таърихи хонадони Аштархонӣ ва амирони онро номбар мекунад. То имрӯз се нусхаи қалами «Муҳит ут таворих» мавҷуд буда, яке дар захираҳои хаттии Китобхонаи миллии Фаронса ва ду нусхаи дигари он (тоҷикӣ ва тарҷумаи туркии чағатой мансуб ба қалами Муҳаммадрафеи Охунди Хоразмӣ) дар захираҳои нусхаҳои хаттии Институти шарқшиносии ба номи Абурайхон Берунии Академияи илмҳои Ҷумҳурии Ўзбекистон, таҳти рақамҳои Р:836, Р:853 нигоҳдорӣ мешаванд.

«Муҳит ут таворих» асосан асари таърихӣ аст, вале муаллиф дар як фасли он «Рисолаи мусиқии муаллифаш номаълум»-и охири садаи XV1 ва оғози садаи XV11-ро (саҳифаҳои 415-427) ворид намудааст. Нусхаи

қаламии рисолаи мазкурро муаллифи ин сатрҳо дар китоби «Нағмаи ниёгон» ҷой дода, то имрӯз доир ба муҳимияти бахши мусиқии «Муҳит ут таворих» чун охири сарчашмаи хаттии нисбатан назариявии ба мусиқии классикимон («Дувоздахмақом») ибрази назар нашудааст.

Бояд ибраз дошт, ки дар маҷмуъ фасли мусиқии ин асари таърихӣ мавзӯот ва нуқоти маъмул зикр ёфта, Муҳаммадамини Сӯфиёни Бухорӣ дар ҷараёни таҳияи матн ба суннати рисола нависӣ тақия карда онро иборат аз муқаддима ва се фасл таҳия намудааст. Дар муқаддима тавсифи луғавии вожаи «мусиқӣ» мусиқӣ ҳамчун илм ва санъати руҳонӣ иҷмолан ба қалам омада, ин таъриф дар навиштаҳои назариявии мусиқии садаҳои XVI- XVII ва фарҳангҳои тафсирии ин садаҳо ворид шудааст.

Фасли аввал "Дар баёни дувоздахмақом" буда тавсифи ин маҷмуи мусиқии классикӣ равиши эҷод шудани онҳоро аз дидгоҳи нақлию ривоятӣ, динӣ, яъне дар иртибот ба шахсияти пайambarон Нӯх, Довуд, Сулаймон ва дигарон нисбат дода шудааст. Дар ибтидо танҳо ба номи ду мусиқидони номӣ Сафиуддин Абулмуъмин Урмавӣ, Ҳоҷа Абдулқодир Гӯянда (Мароғай, ваф. 1435) ва хони ҷалоирӣ Султон Увайси Ҷалоирӣ ишора шуда: "Бидон, ки Ҳоҷа Абдулқодир ва Ҳоҷа Сафиуддин Абулмуъмин ва султон Увайси Ҷалоир фармоянд, ки аввал ҳашт мақом буд, ки аз ҳашт пайambar монда буд. Аммо мақоми «Рост» аз ҳазрати Одам монда, дар он замоне, ки бихишт ғайри сиришт ва Ҳаво ҷудо афтада буд, дар фироқи бихишт нола мекард, мақоми «Рост» буд. Мақоми «Ушшоқ» аз ҳазрати Нӯх монда, навҳаи эшон дар мақоми «Ушшоқ» буд. Мақоми «Наво» аз ҳазрати Довуд, ба вақте ки алҳон кардӣ, алҳони эшон дар мақоми «Наво» буд. Мақоми «Ҳичоз» аз ҳазрати Сулаймон, фараҳе ки эшонро даст додӣ, алҳон карданд ва ин лаҳни Ҳичоз буд. Мақоми «Ироқ»-ро аз нури марқада мефармоянд...."

Ин шева ва баррасии динию ахлоқӣ дар аксари рисолаҳои мусиқии садаҳои XVI- XVII ва рисола-баёзҳои мусиқии садаҳои XVII- XIX ва оғози садаи XX таъсиргузор буда, ин сабки тавсифи мусиқӣ ва дигар анвои ҳунарҳои бадеӣ ба сабаби боло гирифтани таассуботи динию мазҳабӣ эътибор пайдо намуда, аҳли илму мусиқӣ барои ҳифзи ҳунарҳои бадеӣ (аз ҷумла мусиқӣ) ҳама офаридаҳоро ба пайambarу имомон ва дигар ричоли динӣ дар иртибот ба қалам меоварданд. Таърифи илмӣ-дониши мусиқӣ дар навиштаҳои ин садаҳо дар мадди дуввум мебошанд. Дар идомаи ин фасл суҳан аз зарбу авзонҳои мусиқӣ низ рафта, ин мавзӯ низ тавсифи фишурда аз навиштаҳои мусиқии садаҳои пешин мебошанд.

Зимни ишораҳо аз нуқоти мусиқидонон Сафиуддини Абулмуъмин, Ҳоҷа Абдулқодир доир ба миқдори зарбу авзони маъмул назди Арабу Аҷам, ривоёт дар бораи таърихи рӯи сахна омадани зарбу авзонҳои мусиқӣ, корҳои эҷодии Султон Ҳусайни Бойқаро (зарбҳо барои наққорахонаҳо) дар таснифи зарбҳои нави мусиқӣ ба таври фишурда тавсиф шудааст. Ин равиши баён ба хотири он ки Муҳаммадамини Сӯфиёни Бухорӣ чанд муддат дар дарбори Субҳонқулихон ифои вазифа менамуд ва барои боло бурдани эътибору манзалати ҳукумат, хонадону

амирони турктабор гӯё нисбати адабиёту ҳунарҳои бадеӣ назари хуб доранд, бори дигар гӯшраси чома менамояд.

Дар анъанаи эҷодию иҷроӣ, таҳқиқи мусиқӣ, мавқеъ ва эътибори жанру шаклҳои шеърӣю мусиқӣ муассир аст. Фасли дуввум "Дар маърифати қор, қавл, амал, пешрав" номида шуда, таърифи кӯтоҳи жанрӣ, шеърӣю мусиқии нақш, пешрав, қавл, қор, рехта, амал, лозима, пешрав, савт, зарбайн ва ғайра оварда шуда, сабки баёни тавсиф хеле содда буда, воқеист, ки таҳиякунанда тибқи диди хеш аз сарчашмаҳои назариявии мусиқии то замонааш, истифода намудааст.

Созҳои мусиқӣ чун қисми таркибии мусиқӣ маҳсуб шуда, дар ҳамаи таълифоти назариявии мусиқӣ онҳо аз мавзӯоти меҳварӣ буда, дар анъанаи эҷодию иҷроӣ ва таҳқиқи мусиқӣ мавқеи муассир доранд. Фасли саввуми асарашро Муҳаммадамини Сӯфиёни Бухорӣ «Дар баёни созҳо, чӯбу тори онҳо» ном гузошта, доир ба созҳои мусиқии танбӯр, чанг, най, қонун, барбат (уд), рубоб, қобуз, руд, ғижжак, наӣ бон, чағона, руҳафзо, кунгура тавсифи мӯҷаз медиҳад ва ривоёти дар иртибот ба ихтирои созхоро (мардум, шахсиятҳои таърихӣ, чун Афлотун, Пифагор, Султон Увайси Чалоир, Ибни Сино, Носири Хисрав, Сафиуддин Абулмӯъмин ва дигарон) дар шакли фушурда қаламдод намудааст. Сабки баён бештар сабки тавсифи фарҳангӣ гирифта ба сохтори пардаҳо, маҳсулиёти овозии созҳо ишороте нарафтааст.

Бояд хотирнишон намуд, ки зикри номи чанде аз мусиқидонҳои садаҳои XV1-XV11 (Наҷмиддини Кавқабӣ, Мираки Чангӣ, Мавлоно Девонаи Ҳисобӣ, Ҳасани Кавқабӣ) ҳам рафта, дар маҷмӯъ метавон чунин натиҷа гирифт, ки фасли мусиқии «Муҳит ут таворих» барои равшан намудани дид ва фазои мусиқии нимаи дуввуми давраи ҳукмронии хонадони аштархонӣ давраи бенизомию харобкорӣ, пастравии тамаддуни шахр ва шахригарӣ, парокандагии нерӯҳои зехнӣ, бологирии таассуботи динию мазҳабӣ, нақши бади ба истилоҳ «руҳонияти риёқору ҳомии ҳукуматҳои худкомаи» аштархонӣ ва амсоли ин, чун сарчашмаи хаттӣ дорои вижагии хос аст.

АДАБИЁТ

1. Абдугани Мирзоев. Сайидо Насафи и его место в истории таджикской литературы. Сталинабад, 1954, с.4,24,25.
2. Аскаралӣ Раҷабов. Мусиқии тоҷикон ва анъанаҳои таърихии он дар садаҳои XV1-XV11, Душанбе, Контраст, 2007. с.115-116.
3. Askarali Rajabov, Music of Tajiks and its historical traditions in the 16-17th centuries, Dushanbe, Kontrast, 2007. pp.47-50.
- Аскаралӣ Раҷабов. Мусиқӣ дар ҳавзаҳои ҳунарии Ҳинд, Дониш, Душанбе, 2017. с.45.50.67.
4. Дарвешалии Чангӣ. Рисолаи мусиқӣ, Р:449, ИВАН Узб.ССР.
5. Дарвешалии Чангӣ. Рисолаи мусиқӣ, Р:468/1, ИВАН Узб.ССР.
6. Муҳаммадамин ибни Муҳаммадзамони Бухороӣ Сӯфиёнӣ. Муҳит-ут-таворих, Р:836, ИВАН Узб.ССР. в.415-427.

7. Мухаммадамин ибни Мухаммадзамони Бухорои Сӯфиёни. Мухит-ут-тавориҳ, Р:853, ИВАН Узб. ССР. в.415-427.
8. Нағмаи ниёгон (мунтахаби рисолаҳои мусиқии асрҳои XII-XV) таҳқиқ, таҳия ва тавзеҳоти Аскаралӣ Раҷабов, Адиб, Душанбе, 1988. с.45.
9. Начмиддини Кавкабӣ. Рисолаи мусиқӣ, Рисола дар баёни Дувоздахмаком, таҳқиқ, таҳия ва тавзеҳоти Аскаралӣ Раҷабов, Ирфон, Душанбе, 1985. с.23-24.
10. Brayn E. A history Persian literature section, 2, f2, London, 1936, pp.378
11. Blochat E. Catalogue, Bibliotegue Nationale Paris, tome 1, p.295.
12. Muhammadtagi Binish, Shinxt-I musigi-i Iron, Terhron, 1382, с.54-56.
13. Рисолаи мусиқӣ, Р:468:11, ИВАН Узб. ССР.
14. Рисолаи мусиқӣ, Р:723-468-1V, ИВАН Узб. ССР.

Дар навиштаи мазкур доир ба як сарчашмаи муҳими хаттии мусиқии давраи аштархонӣ сухан рафта, ки то имрӯз мавриди таҳқиқи пажӯҳишгарон нашудааст.

Калидвожаҳо: *Мухаммадамин Сӯфиёни Бухороӣ, солномаи беҳтарин, жанру шаклҳои шеърӣ мусиқӣ, суннат ва меросбарӣ.*

НОВЫЙ ВЗГЛЯД НА ОДИН ИЗ ИСТОЧНИКОВ ПО МУЗЫКЕ ЭПОХИ АШТАРХАНИДОВ

Аскарали РАДЖАБОВ,
доктор исторических наук, профессор

Ранее музыкальные первоисточники эпохи Аштарханидов (Джанидов 1601-1756 гг.) не были объектом специального исследования. В данной статье речь идет о разделе музыки труда известного таджикского историка этого периода Мухаммадамина б. Мухаммадзамона Суфиёна Бухорои «Мухит ал тавориҳ» и его значении в истории таджикской музыкальной культуры.

Ключевые слова: *Мухаммадамин Суфиян Бухорои, летопись, маком, музыкально-поэтические жанры и формы, традиции и преемственность.*

A NEW LOOK TO A SINGLE SOURCE OF MUSIC THE ASHTARKHANIDS PERIOD

Askarali RAJABOV,
doctor of historical sciences, professor

The musical sources of the Ashtarkhanid period (Janid,s 1601-1756) were not the object of a special research. The article deals with the division of the music of the work of a well-known historian of this period of Muhammadamin b. Muhammadzamon Sufiyon Bukhoroi "Muhit-al-tavorikh" ("The Best of the Chronicles") and its significance in the history of the Tajik musical cultur.

Key word: *Muhammadamin Sufiyan Bukhoroi, chronicle, makom, musical and poetic genres and forms, traditions and continuity.*

Шуъбаи таърих ва назарияи санъат, Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи Аҳмади Дониши Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Отдел истории и теории искусств Института истории, археологии и этнографии им. Ахмада Дониша Академия наук Республики Таджикистан.

Department of history and theory of arts of the Institute of history, archeology and ethnography Academy of sciences of the Republic of Tajikistan.
Тел.2-21- 28- 06; 951716657
E- mail: *askarali @ mail.ru*

ТАШАККУЛ ВА РУШДИ ҚУВВАҲОИ МУСАЛЛАҲИ ТОҶИКИСТОНИ СОҲИБИСТИҚЛОЛ

Фозил АБДУРАШИТОВ,
доктори илмҳои таърих

Дар охири асри ХХ дар таърихи сиёсии ҷаҳон тағйироти кулӣ ба амал омад. Яке аз давлатҳои абарқудрати олам ИҶШС пароканда шуд. Моҳҳои август-сентябри соли 1991 ҳамаи 15 Ҷумҳуриҳои Иттиҳоди Шӯравӣ ба давлатҳои мустақил табдил ёфта, соҳибистиқлол гардиданд. 9 сентябри соли 1991 дар Иҷлосияи Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон Рӯзи истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон эълон карда шуд. Аз ин сана дар ҳаёти сиёсии тоҷикон таърихи навтарин оғоз гардид.

Баъд аз пош хӯрдани ИҶШС (соли 1991) Тоҷикистон ҳамчун давлати мустақилу соҳибхитӣ бояд институтҳои давлатдориро муқаррар мекард. Боиси қайд аст, ки ба вазъи ҳарбӣ, сиёсӣ-ҷанги шахравандӣ нигоҳ накарда, дар муддати кӯтоҳтарин дар мамлакат интиҳоби Президент, Конститутсия, Шӯрои Олӣ, ҳокимияти иҷроия, суду прокуратура, сохторҳои маҳаллӣ, мақомоти давлатӣ, Артиши миллӣ таъсис дода шуд.

Аксарияти давлатҳои навтаъсиси мустақили собиқ ИҶШС баъд аз ба даст овардани истиқлолияти комил дар заминаи биною иншооти аҳамияти ҳарбӣ дошта, Қувваҳои Мусаллаҳи хешро бунёд намуданд. Бояд махсус таъкид намуд, ки ғайр аз Тоҷикистон давлатҳои навтаъсис Артиши миллии худро аз ҳисоби ҷузъу томҳо, васоити техникаи ҳарбӣ, яроқу аслиҳаи гуногун ва муҳиммоти ҷангии дар Артиши Шӯравии собиқ бударо «мерос» гирифтанд.

Назар ба дигар ҷумҳуриҳои собиқи Шӯравӣ Тоҷикистон базаи мустақами ҳарбӣ қариб, ки надошт. Инро дар норасоии кадрҳои касбии ҳарбӣ, афсарони таҷрибадор ва мутахассисони баландрутба-генералҳо мушоҳида кардан мумкин буд. Аммо ба ҳамаи ин мушкилиҳо нигоҳ накарда, ҳайати шахсии Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун як артиши касбии минтақа ташаккул ёфта, минбаъд давра ба давра бунёди Қувваҳои Мусаллаҳи замонавӣ амалӣ карда шуд.

Хусусияти хоси ташаккули Артиши миллии Тоҷикистон боз дар он буд, ки афсарон ва сарбозон таҷрибаи ҷангӣ ва санъати ҳарбиرو дар давоми ҷанги дохилӣ гирифта буданд ва ба танзими сохтори ташкилии ҳайати шахсӣ машғул шуданд.

Таъсиси Артиши миллии Ҷумҳурии Тоҷикистонро ба се марҳала ҷудо кардан мумкин аст. **Давраи якум** аз соли 1992 –то моҳи июни соли 1997.

Таъсиси Комитети мудофия мақсади асосӣ- сохтмони Артиши миллии, ташкили Қувваҳои Мусаллаҳе, ки қобилияти таъмини истиқлолият, якпорчагии хоки Ватан ва оромии ҳаёти осоиштаро дошта бошад. Дар давраи мазкур таҳкурсии қонунию ҳуқуқии мавҷудияти Қувваҳои Мусаллаҳ гузошта шуда, қонунҳои «Дар бораи мудофия», «Дар бораи Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Дар бораи ӯҳдадорҳои умумии ҳарбӣ» ва дигар қонуну санадҳои муҳими ташкилӣ қабул карда шудаанд.

Давраи дуюм аз соли 1997 то соли 2005. Давраи мазкур аз таъсиси сохтори Артиши миллии баъди ба имзо расидани Созишномаи сулҳ ва ризоияти миллии байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва собиқ Иттиҳоди муҳолифини муттаҳидаи тоҷик (ИММТ) оғоз гардид. Вазифаи асосии ин давра тақмили сохторҳои ташкилию штатии навҳои асосии артиш ба ҳисоб мерафт. Дар ин давра навҳои асосӣ-Қўшунҳои хушкигард, Қўшунҳои ҳарбию ҳавоӣ, Қўшунҳои мудофияи зиддиҳавоӣ таъсис ёфтаанд.

Ва ниҳоят, **давраи сеюм** аз соли 2005-то инҷониб, барои азнавсозӣ, мустақам намудани базаи моддиву техникаи Қувваҳои Мусаллаҳ шароит фароҳам овард. Ҳамин тариқ, дар давоми 26 соли истиқлолият Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон давраҳои сохтмони асоси ҷузъу томҳо

(1992-1997), ташаккули Артиши миллӣ ва ташкили навъҳои кӯшунҳо (1997-2005) [1] ва давраи ислоҳот, ки аз 15 октябри соли 2005 оғоз гирифта то ҳоло идома дорад, марҳилаи рушд, таҳкиму тақвият бахшидан ба сохторҳои навтаъсисро аз сар гузаронид.

Бояд зикр намуд, ки ислоҳот ба тақмили рушди минбаъдаи Қувваҳои Мусаллаҳ, ба иҷрои муваффақонаи супоришҳо баҳри таъмини ҳифзи Ватан, хусусан ташкили қувваҳои ҳарбӣ-ҳавоӣ ва мудофияи зидди ҳавоӣ ба назорати доимии марзи ҳавоӣ кишвар мусоидат намуд.

Ҳанӯз 18-уми декабри соли 1992 Раиси Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон фармонро «Дар бораи таъсиси Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон» имзо намуда буд. Мувофиқи ин санад Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар заминаи ҳайати «Фронти халқӣ» ва гурӯҳҳои мусаллаҳи тарафдори Ҳукумати конститутсионӣ ташкил дода шуд. Ҳамин тариқ, рӯзи 23-юми феввали соли 1993 бори аввал бо иштироки қисмҳои ҳарбӣ аз ҷузъу томҳои навтаъсиси ҳарбӣ дар майдони «Дӯстӣ»-и пойтахт паради ҳарбӣ баргузор шуд. Ин нахустин паради ҳарбии Артиши миллӣ буда, айнан дар ҳамон майдон 23-юми феврал Рӯзи таъсисёбии Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон расман эълон карда шуд.

Бояд таъкид намуд, ки дар ташаккул ва рушди Қувваҳои Мусаллаҳ собиқ вазирони мудофияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, генерал-майори мустаъфӣ А.В.Шишлянников, генерал-полковник Хайруллоев Ш. Х., собиқ муовинони вазири мудофия, генерал Чубаров А. С., генерал-майори мустаъфӣ Шералиев Н.Ш., Ҳабибов А.Ҳ., Файзиев Л., Турдиев Т., генерал-майори авиатсия Грудина В., генерал-лейтенант Адҳамов Ғ., полковникҳо Рачабов Р., Раҳимов Ф., Ҳаётов Н. саҳми арзанда гузоштанд. Дар кори ташкили Вазорати мудофия генерал-лейтенантҳо Р.Раҳмоналӣ, Ш. Мирзо, генерал-майорҳо Т.Тошмухаммедов,

А.Н.Қаюмов, Н.Тоҳиров, Ш.Саидамиров, Ю. Муродов,

Ҳ.Одинаев, А.Ҷалолов

ва полковникҳо Б. А. Мӯминҷонов, М. Нозилов, М. Ризоев, Д. Дилдорбеков, В. Раҳматов, М. Додобоев, С. Саидакромов, Л.Г. Маъруфӣ, Б. Шукуров ва дигарон назаррас аст.

Соли 1993 дар асоси қисмҳо, ҷузъу томҳои мавҷуда, асоситарин ва сершумортарин навъи кӯшун-Қӯшунҳои хушкигард таъсис ёфт.

Давоми 24 соли мавҷудият Артиши миллии Тоҷикистон дар натиҷаи ғамхорӣ ва таваҷҷуҳи доимии роҳбарияти мамлакат, махсусан Президенти кишвар, Сарфармондеҳи Олии Қувваҳои Мусаллаҳ Эмомалӣ Раҳмон хеле пеш рафт, тақмили таҳким ёфт, заминаҳои моддию техникии он мустаҳкам гардид. Дар ҳайати Қувваҳои Мусаллаҳ се навъи кӯшун-Қӯшунҳои хушкигард, Қувваҳои ҳарбӣ-ҳавоӣ ва мудофияи зиддиҳавоӣ, Қӯшунҳои зудамал созмон ёфтанд. Тадричан Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳаматарафа аз нав бунёд гардида, дар сафи он сохторҳои наву

замонавӣ таъсис дода шуд. Аз ҷумла, қисму ҷузъу томҳои десанти ҳавоӣ, муҳандисию сапёрӣ, сохторҳои таъминоти ақибгоҳӣ, сохтмонӣ, тиббӣ, таълими ҳарбӣ ва монанди инҳо созмон дода шуд

Қўшунҳои хушкигард ду бригадаи тирандозии моторикунонидашуда, бригадаи десантии забткунанда ва артиллериро дар бар мегирад. Ғайр аз он, баталиёни Вазорати муҳофизати Тоҷикистон дар ҳаёти Қувваҳои дастаҷамъии зудамали Осиеи Марказӣ, ки дар доираи Ташкилоти Шартномаи Дастаҷамъии Бехатарӣ шомил аст, мавҷуд аст.

10 апрели соли 1993 бо Қарори Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон баталёни таъиноти махсус (қисми ҳарбии 3571) -и Қўшунҳои дохилии ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон ба “Бригадаи махсуси Вазорати муҳофизати Тоҷикистон” таъсис ёфт [2]. Аз рӯзҳои аввали фаъолият сохтори мазкур аз санҷишҳои ҷиддии ҷанги шаҳрвандӣ гузашта, боварии сарвари давлат ва мардуми кишварро ба даст овард. Бо назардошти дастовардҳои ҳарбӣ ба Фармони Президент аз 17 январи соли 1995 бригадаи махсус ба “Гвардияи Президентӣ” таъсис дода шуд. Ислоҳоти ҳарбӣ, таъсиси сохторҳои нави Артиши миллӣ марҳила ба марҳила идома дошт. 26 январи соли 2004 бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Гвардияи Президентӣ ба “Гвардияи миллӣ” таъсис дода шуд.

Дар ибтидои ташаккули Қувваҳои ҳарбӣ-ҳавоӣ ва муҳофизати зидди ҳавоӣ таркиби ин сохтор аз ҷарҳболҳои МИ-8 ва самолётҳои МИГ-24 иборат буд. Нахустин парвози МИГ-24 дар фазои Тоҷикистон соли 1993 оғоз гардид. Баъдан Қувваҳои ҳарбӣ-ҳавоӣ ба иҷрои вазифаҳои ниҳоят вазнин-дар амалиётҳои ҷангӣ истифода шуданд. Ҳаёти шахсии Қувваҳои ҳарбӣ-ҳавоӣ солҳои 1993-1997 дар зиёда аз 60 амалиётҳои ҷангӣ иштирок намуданд. Бояд зикр намуд, ки мутахассисони соҳаи ҳавонавардӣ ҳарбӣ асосан дар мактабҳои олии ҳарбии берун аз кишвар ва дар Донишқадаи ҳарбии Вазорати муҳофизати Тоҷикистон тайёр карда мешаванд. Нахустин мутахассисони маҳаллии ҳавонавардони ҳарбӣ баъд аз 4 соли таҳсил соли 2008 ба ҳаёти Қувваҳои ҳарбӣ-ҳавоӣ ва муҳофизати зидди ҳавоӣ шомил гардиданд. Дар ташкилдории Қувваҳои ҳарбӣ-ҳавоӣ генерал-майорҳо Грудина В.М., Толебаев Қ.Н., полковникҳо Гадоев М.Г., Қурбонов Т.П., Леветский Б.А., подполковникҳо Қобилов С.Т., Ойев З.Т., Назаров Д. саҳми арзанда гузоштанд [3].

Дар Тоҷикистон Барномаи бунёди марҳила ба марҳилаи Қувваҳои Мусаллаҳи кишвар таҳия ва амалӣ гардид, ки он ду давра солҳои **1995-1997 ва 1998-2000-** умро дар бар гирифта, таъсиси Артиши Миллӣ ба пояи асосноки илмӣ гузошт [4,26]. Дар ин давра сохторҳои марказии Вазорати муҳофизати Тоҷикистон, Қувваҳои ҳарбӣ-ҳавоӣ, Донишқадаи

ҳарбӣ, Коллеҷи олии ҳарбӣ, Шифохонаи марказии ҳарбӣ ва як қатор дигар қисм, чузъу томҳо, корхонаю муассисаҳои ҳарбӣ таъсис ёфтанд. Нахустин мактаби касбии ҳарбӣ дар Тоҷикистон мувофиқи Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29 сентябри соли 1992, №УП-198 ва Қарори Шӯрои Вазирони Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 03 ноябри соли 1992, № 404 бо супориши Кумитаи дифоъ дар пойгоҳи Техникуми геологӣ Коллеҷи Олии ҳарбии фармондеҳию муҳандисӣ ташкил карда шуд.

Дар Тоҷикистон ду мактаби омӯзиши ҳарбӣ - Донишкадаи ҳарбии Вазорати муҳофизат ва Коллеҷи ҳарбии Вазорати муҳофизат ба номи генерал-майор Мастибек Тошмуҳаммадов фаъолият менамоянд. Муддати таҳсил дар Донишкадаи ҳарбӣ 4 сол буда, пас аз хатм афсарон бо рутбаи лейтенант ба қисмҳои ҳарбии Вазорати муҳофизат ва Қӯшунҳои сарҳадии Кумитаи давлатии амнияти милли равона карда мешаванд.

Дар тайёр намудани афсарони касбӣ нақши Донишкадаи ҳарбӣ беназир аст. Минбаъд дар Тоҷикистон сафи афсарони касбии Артиши милли, асосан аз ҳисоби хатмкунандагони Донишкадаи ҳарбии Вазорати муҳофизат ва Академияву омӯзишгоҳҳои олии ҳарбии давлатҳои хориҷи дуру наздик пурра гардонида мешавад. То ин дам, аз ҳисоби хатмкунандагони Донишкадаи ҳарбӣ, ки ҳамасола наздики 200 нафар афсарони касбӣ онро хатм менамоянд, ҳудуди се ҳазор нафар ба ҳайати чузъу томҳои Вазорати муҳофизат ва дигар сохтору мақомоти қудратии кишвар шомил гардидаанд. Ҳамин тариқ, масъалаҳои таъмин намудани кадрҳои ҳарбӣ дар Қувваҳои Мусаллаҳ таҳти назорати Президенти мамлакат ва Ҳукумати ҷумҳурӣ қарор дошт. Дар ягона мактаби олии – Донишкадаи ҳарбӣ ҳазорҳо афсарон тайёр карда шуда, ба чузъу томҳои Қувваҳои Мусаллаҳ равона карда шудаанд.

Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳамкорӣ бо давлатҳои Иттиҳоди Давлатҳои Муштаракулманофеъ, дар доираи Ташкилоти Шартномаи Бехатарии Дастаҷамъӣ фаъолона ширкат намуда, маҳорати ҳарбии афсарон ва сарбозонро тақвину меҳнат. Рӯзҳои 3-6 апрели соли 2007 гузаронидани машқҳои ҳарбии “Марз-2007» дар ҳудуди ҷумҳурӣ мақоми Тоҷикистонро дар ин ташкилотҳои бонуфузи ҳарбӣ-сиёсӣ нишон дод.

Дар тӯли фаъолияти худ ҳайати шахсии Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳамаи ҳолатҳои душвор мардонагӣ, тайёрии хуби ҷангӣ нишон дода, баъзеашон барои ҳифзи истиқлолияти давлат, ҳаёти осоиштаи мардум ҷоннисорӣ намуданд. Воқеаҳои 19 сентябри соли 2010 дар минтақаи Рашт, моҳи сентябри соли 2012 дар Хоруғ ва 4 сентябри соли 2015 дар шаҳри Душанбе ва дараи Ромит содиршуда нишон доданд,

ки Артиши миллии Тоҷикистон ба муқобили ҳама гуна амалиётҳои зиддидавлатӣ, террористӣ ва дигар кирдорҳои ғайриқонунӣ метавонад устувор бошад. Зиеда аз ин, афсарону сарбозони тоҷик вазифаи муҳими муборизаи беамонро бар зидди экстремизм ва қочоқи маводи муҳаддирро иҷро менамоянд. Муттаассифона дар чараёни ин муборизаҳо Артиши милли афсарон ва сарбозони содиқи худ - полковник Маҳмудов Абдуҳаким, подполковник Сайвалиев Акрам, майор Солеҳов Алишер, капитан Саидов Саидҷамол, капитан Исоев Наврӯз, лейтенант Гиёев Давлатҷон, сарбозон Раҳимов Фирдавс ва Ёров Низомиддинро, ки баҳри ҳифзи Ватан қони худро нисор намуданд, аз даст дод.

Ҳамин тариқ, дар давоми 24 соли фаъолият дар Қувваҳои Мусаллаҳ, аз ҳисоби афсарону сарбозон ҳазорҳо нафар мутахассисони соҳаҳои мухталифи яроқу аслиҳа, аз қабиле нишонгир (снайперҳо), парашютистон, минаҷӯён, тирандозон, нишонгиру ронандагони техникаҳои вазнини зирехпӯши чангӣ, ҳавонавардони ҳарбӣ ва дигар ихтисосҳое, ки барои Артиши Миллии Тоҷикистон заруранд, омода гашта, дар комиссариатҳои ҳарбӣ ба ҳайси нерӯҳои эҳтиётӣ ба қайд гирифта шудаанд.

Дар муносибатҳои ҳарбӣ-техникӣ, дар чорҷӯбаи ташкилотҳои байналхалқӣ ва ҳамкориҳои дуҷониба ва бисёрҷониба Тоҷикистон фаъолона ширкат мекард. Танҳо дар соли 2001 вазирони мудофияи ИМА, Фаронса ва Ҳиндустон ба Тоҷикистон сафарҳои расмӣ доштанд [5].

Вазъи ҳарбӣ-сиёсӣ ва геополитикии минтақаҳо чакон барои пешгирии намудани ҳамагуна ҳаракатҳои вайрон ва даҳлат намудан, вазъи сиёсии минтақаро ноором сохтан, ҳамбастагии Қувваҳои Мусаллаҳи давлатҳои аъзои Созмони Аҳдномаи Амнияти Дастаҷамъӣ (СААД)-ро талаб мекард, ки як мақомоти доимоамалкунанда таъсис карда шавад. Аз ин рӯ, Шӯрои Вазирони Мудофияи аъзоёни СААД дар асоси Қарори Шӯрои Амнияти Дастаҷамъӣ 28 апрели соли 2003 “Дар бораи таъсиси Ситоди муттаҳидаи СААД”-ро таъсис доданд. Аз рӯзи таъсиси ин ситод то моҳи июни соли 2004, сардори Ситоди генералии Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон, муовини аввали вазири мудофия, генерал-лейтенант Надиров Р. Х. ин мақомотро сарварӣ намуд.

Вазорати мудофияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамкориҳои самарабахшро бо созмонҳои байналмилалӣ, аз ҷумлаи Созмони Аҳдномаи Амнияти Дастаҷамъӣ, Созмони Ҳамкориҳои Шанхай, Созмони Амният ва Ҳамкорӣ дар Аврупо, Созмони Аҳдномаи Атлантикаи Шимолӣ (НАТО), Барномаи рушди Созмони Милали Муттаҳид оид ба «Дастгирии кӯшишҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар татбиқи проблемаҳои минаҳо» ва дигар ташкилотҳои бонуфузи ҷомеаи ҷаҳонӣ густариш додааст.

Илова бар ин, ҳамасола афсарон ва донишҷӯёни низомии тоҷик ба муассисаҳои таҳсилоти ҳарбии Федератсияи Россия, ҷумҳуриҳои Қазоқистон, Озарбойҷон, Ҳиндустон, Ҷумҳурии мардумии Чин, Британияи Кабир, Канада, Ҷумҳурии Федеролии Олмон, Фаронса ва Амрико баҳри

тахсил, бозомӯзӣ ва баланд бардоштани малакаи касбӣ фиристода мешаванд.

Роҳбарияти давлат ва Ҳукумати Тоҷикистон қаҳрамониҳо ва хизматҳои содиқонаи афсарон ва сарбозони Артиши миллиро қадрдонӣ менамояд. Дар тӯли 20 соли мавҷудияти Қувваҳои Мусаллаҳ, аз соли 1993 то соли 2013 зиёда аз ҳазор нафар хизматчиёни ҳарбӣ аз ҷониби Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон бо рутбаҳои ҳарбӣ ва мукофотҳои давлатӣ сарфароз гардонида шудаанд.

Танҳо бахшида ба 20-умин солгарди таъсисёбии Артиши миллӣ барои хизматҳои намунавӣ ва ҷасорату фидокорӣ се нафар хизматчиёни ҳарбӣ бо ордени Спитамен дараҷаи 1 ва 2, бо ордени Шараф 3 нафар, бо медали Ҷасорат 7 нафар, бо медали Хизмати шоиста 3 нафар ва бо Ифтихорномаи Ҷумҳурии Тоҷикистон 4 нафар сарфароз гардонида шуданд [6].

Дар даврони истиқлолият аз ҷониби Парлумон ва Ҳукумати Тоҷикистон барои таъмини ҳуқуқи фаъолияти мунтазами Артиши миллӣ, таъминоти моддиву техникӣ ва ҳифзи иҷтимоии ҳаёти шахсӣ як қатор қонунҳои дахлдор қабул гардид. Барои ба танзим даровардани таъминоти мудофиавии кишвар, пеш бурдани сиёсати давлатӣ, амалӣ гардонидани ваколатҳои мақомотҳои давлатӣ ва ҳифзи иҷтимоии хизматчиёни ҳарбӣ дар давоми 15 соли охир зиёда аз 400 қонун, фармон ва амрҳои Президент интишор шудаанд. Ҳамаи ин аз он далолат медиҳад, ки сарвари мамлакат, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон барои рушди Қувваҳои Мусаллаҳ пайваста аҳамияти аввалиндараҷа дода, ҳамаҷониба ғамхорӣ мекунад.

АДАБИЁТ

1. Ҷомии Ватан . 12 феввали соли 2016
2. Ҷомии Ватан. 20- 25 апрели соли 2003.
3. Ҷомии Ватан. 15 апрели соли 2014.
4. 20 -солагии Қувваҳои Мусаллаҳи Тоҷикистон. Душанбе.2013. с. 26.
5. 20-солагии Қувваҳои Мусаллаҳи Тоҷикистон. Душанбе.2013. с. 28
6. Бойгонии Маркази матбуоти Вазорати мудофиаи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Ҳисоботи соли 2014.

Дар мақолаи мазкур доир ба ташаккули Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити истиқлолият, давраҳои асосии таъсиси ҷузъу томҳои Артиши миллӣ сухан рафта, тадричан инкишоф ёфтани сохторҳо ва ҷузъу томҳо дар асоси санадҳои муътамад инъикос шудааст.

Калидвожаҳо: Қувваҳои Мусаллаҳ, Артиши миллӣ, ҷузъу томҳо, сохтор, ҳарбӣ, қўшунҳо, мудофиавӣ.

СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ ВООРУЖЕННЫХ СИЛ СУВЕРЕННОГО ТАДЖИКИСТАНА

Фозил АБДУРАШИТОВ,
доктор исторических наук

В данной статье собраны материалы основных этапов становления Вооруженных Сил Таджикистана в условиях независимости и поэтапное развитие структур, воинских подразделений, которые освещены на основе достоверных документов.

Ключевые слова: *Вооруженные Силы, Национальная армия, воинские подразделения, структура, военный, оборона.*

FORMATION AND DEVELOPMENT OF ARMED FORCES OF SOVEREIGN TAJIKISTAN

Fozil ABDURASHITOV,
doctor of historical sciences

This article contains materials basic stages of formation of the Armed Forces of Tajikistan in the conditions of independence and the gradual development of institutions, military units covered on the basis of reliable documents.

Keywords: *Armed Forces, the National Army, military units, structure, military, defense.*

ҚАВОНОНИ ТОҶИКИСТОН ДАР МАСИРИ ТАҲАВВУЛОТИ СИЁСӢ ВА БАРҚАРОРСОЗИИ СОХТИ КОНСТИТУТСИОНӢ

Ваҳҳоб НАБИЕВ,

мудири кафедраи таърихи Ватани Донишгоҳи давлатии Хуҷанд
ба номи академик Бобоҷон Ғафуров, доктори илмҳои таърих,
профессор. E-mail: v.m.nabiev@mail.ru

Далелҳои таърихӣ шаҳодат медиҳанд, ки ҳаракати муташаккилонаи қавонони Тоҷикистон аз охири солҳои 80-уми асри XX оғоз ёфтааст. Дар собиқ Иттиҳоди Шӯравии ҳамонвақта дар фазаи

бозсозӣ афкори эҷодӣ, худшиносии ҳамаи табақаҳои аҳоли, аз ҷумла ҷавонон ба ҷунбиш омада буд.

Фаъолнокии шахрвандӣ дар Тоҷикистон бо ду тарз инкишоф меёфт. Аз як тараф, ташаббусҳои сершумор аз «поён» ба амал омада, мустаҳкам мегардид. Аз тарафи дигар бошад, фаъолият «аз боло», аз ҷумла комсомол сурат мегирифт, ки мавқеи худро дар сохтори таҷаддудёфтаи сиёсӣ ҷустуҷӯ менамуд. Ин амалиёт ба таъсиси якчанд клубҳои сиёсии мубоҳисавӣ оварда расонд.

Дар охири феввали соли 1989 дар шаҳри Душанбе мавҷи баромадҳои донишҷӯён, зиёиёни ҷавони тоҷик ба амал омад, ки онро табақаҳои гуногуни аҳолии шаҳр дастгирӣ намуданд. Баромадҳо ба гирдиҳамоии 24-уми феввали соли 1989 оварда расонид. Ин албатта амали стихиявӣ набуда, балки натиҷаи фаъолияти гурӯҳи ташаббускор буд. Бо мақсади ба як қараёни солим равона кардани ҳаракати ҷавонон намояндагони Кумитаи Марказии комсомоли Тоҷикистон тақлиф намуданд, ки клубе дар шакли ринги (майдончаи) сиёсӣ ташкил намоянд. Баъди ба даст овардани мувофиқа дар рӯзномаҳои «Ҷавонони Тоҷикистон» (26 апрели соли 1989), «Адабиёт ва санъат» (27 апрели соли 1989), «Комсомолец Таджикистана» (3 май) оиди ҷаласаи нахустини клуб хабарнома чоп шуда буд.

4-уми майи соли 1989 ҷаласаи аввалини клуби мубоҳисавӣ баргузор гардид ва вай номи «Рӯ ба рӯ»-ро гирифт. Тибқи низомномаи «Рӯ ба рӯ» -он иттиҳодияи ихтиёрӣ ва худфаъолиятии шахрвандони аз ҷиҳати сиёсӣ фаъол буда, дар асоси ғояҳои марксизм-ленинизм ташаккул ёфтаву амал менамуд. Шакли асосии фаъолияти он воҳӯрии аҳли ҷамоатчигӣ бо роҳбарони ҷумҳурӣ, олимон ва шахсони начиб буд.

14-уми июни соли 1989 Шӯрои клуб дар ҳайати Зафар Саидов - мудири шуъбаи идеологии КМ ИЛКҶ Тоҷикистон (раис), Салим Аюбов- мудири бахши Идораи рӯзномаи «Адабиёт ва санъат», Абдуқодир Холиқзода-дотсенти Донишгоҳи давлатии Тоҷикистон ба номи В.И.Ленин, Мирзо Салимпур-донишҷӯи факултаи иқтисодии Донишгоҳи давлатии Тоҷикистон ба номи В.И.Ленин, Барот Мақсудов-муҳандиси калони кафедраи физикаи ядроии Донишгоҳи давлатии Тоҷикистон ба номи В.И.Ленин, Ҳоким Абдулов-корманди калони илмии лабораторияи Иттиҳодияи ҳисоби хоҷагии тадқиқотӣ-илмии Вазорати хизмати маишии ҶШС Тоҷикистон, Саймуддин Оймаҳмадов-ҷонишини раиси Шуъбаи тоҷикистони Бунёди фарҳанг, Сафар Мاستонзод-коргарии фабрикаи пойафзолдӯзии №1, Ҷумъахон Исоев-

ходими илмии факултаи химияи Донишгоҳи давлатии Тоҷикистон ба номи В.И.Ленин интихоб карда шуд.

Дар давраи аввал клуби «Рӯ ба рӯ» таҳти роҳбарии КМ ИЛКЧ Тоҷикистон фаъолият менамуд. Дар муддати як соли мавҷудият клуб бешубҳа роли катализатори шуури сиёсии ҷамъиятии пойтахти ҷумҳуриро бозид. Вале тадриҷан комсомол ҳамчун яке аз муассисони клуби мазкур ташаббуси ташкилӣ ва идеологиро нигоҳ дошта натавонист. Намояндагони он ташаккули равандҳои алтернативиро дар ҳаракати оммавии шаҳрвандӣ на фақат пешгирӣ, балки назорат карда натавонистанд. Ва ташаббусро дар клуби «Рӯ ба рӯ» фаъолони «Растохез»-и ташаккулнаёфта гирифта буданд[1,31].

Дар охири солҳои 80-ум боз якчанд клубҳои сиёсӣ таъсис ёфтанд, аммо аз сахнаи сиёсӣ тез нопадид гардиданд.

Чунончӣ бо ташаббуси депутатҳои ҷавони Шӯрои ноҳиявии Вахш клуби ҷамъиятию сиёсии «Таҷдид» («Барқароршавӣ») таъсис ёфт, ки мақсади асосиаш омӯхтану ва тарғиб намудани маводи Ҳизби Коммунистӣ ва Давлати Шӯравӣ, эҳёи таърих, анъана ва фарҳанги мардуми ноҳия, эҳё ва баргардонидани номҳои таърихӣ ба маҳалҳо, колхозу совхозҳо, ҷустуҷӯи иштирокчиёни дар Ҷанги Бузурги Ватанӣ гумномшуда, «доғҳои сафед»-и таърихи соҳтмони сотсиалистӣ дар Тоҷикистон буд[2]. Ё ин ки гурӯҳи ташаббускорон барои таъсис додани Ҷамъияти «Эҳё» дар назди КМ ИЛКЧ Тоҷикистон баромад карданд. Барнома ва Оинномаи таҳия намудаашон ҷолиби диққат буд. Мувофиқи Барнома фаъолияти Ҷамъияти «Эҳё» баҳри эҳёи анъанаҳои пешқадами халқи тоҷик, муҳайё намудани шароит барои омӯзиш ва такмили забонҳои тоҷикӣ, яғнобӣ ва гурӯҳи забонҳои помирӣ, адабиёт, афкори фалсафӣ, тарғиби омӯзиши таърих ва фарҳанги халқи тоҷик, инчунин бозсозӣ дар ҳамаи соҳаҳои ҳаёти маънавии ҷомеа равона мегашт[3]. Дар ноҳияи Ховалинг бошад соли 1989 Иттифоқи ҷавонони демократӣ-«Бохтар» арзи ҳастӣ намуд, ки ҳадафи асосиаш дигаргунсозии сиёсати иқтисодӣ дар ноҳия буд.

Боиси таассуф аст, ки аксарияти ин созмонҳо то қадри имкон амал карда натавониста, нопадид гардиданд ва ё ба ташкилотҳои ғайридавлатии нисбатан пурқувват ҳамроҳ шуданд. Таҳлилҳои аналитикӣ нишон медиҳанд, ки сабабҳои ба чунин ҳолатҳо гирифта шудани созмонҳои ғайриҳукуматию навтаъсиси ҷавонон набудани асосҳои моддӣ, нокифоягии фарҳанги сиёсӣ ва ҳуқуқии ташаббускорон,

ба созмонҳо ҷалб карда натавониستاني доираи васеи ҷавонони ҳамфикру ҳамақида буданд.

Мавҷи «бозсозиҳои» ибтидои солҳои 90-ум ба ҳаракати ҷавонон боз як таконе дод. Баҳори соли 1990 дар маъракаи интиҳобот ба шӯроҳои ҷумҳуриявӣ ва маҳаллӣ, талаби дохил кардани тағйироту иловаҳо ба моддаи 6 Конститутсияи ИҶШС маҳаки асосии мубоҳиса гардид. Дар ҷунин вазъият моҳи феввали соли 1990 Пленуми КМ ҲКИШ дар бораи даст кашидан аз монополияи сиёсӣ ва идеологӣ, аз ивазкунии мақомоти идоракунии давлативу хоҷагӣ ва минбаъд таъя кардан ба дастгирии интиҳобкунандагон дар доираи системаи бисёрҳизбӣ қарор қабул кард[4]. Моҳи марти соли 1990 дар Анҷумани сеюми ғайринавбатии намояндагони халқ ба моддаи 6 Конститутсияи ИҶШС тағйироту иловаҳо ворид карда шуд ва он бо тарзи зайл қабул гардид: «Ҳизби Коммунисти Иттиҳоди Шӯравӣ, дигар ҳизбҳои сиёсӣ, ҳамҷунин ташкилотҳои касабавӣ, ҷавонон, дигар ташкилотҳои ҷамъиятӣ ва ҳаракатҳои оммавӣ тавассути намояндагони худ, ки ба Шӯрои депутатҳои халқ интиҳоб шудаанд ва дар шаклҳои дигар дар ташаккули сиёсати Давлати Шӯравӣ, дар идораи давлатӣ ва ҷамъиятӣ иштирок менамоянд»[5].

12-уми декабри соли 1990 Шӯрои Олии ҶШС Тоҷикистон Қонун «Дар бораи иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ дар ҶШС Тоҷикистон»-ро қабул намуд. Аз ин лаҳза бақайдгирии ҳизбҳои ҳаракатҳои сиёсӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ оғоз ёфт. Аксарияти ин иттиҳодияҳо тибқи қонунҳои амалкунанда оинномаҳояшонро барои сабт ба Вазорати адлия пешниҳод намуданд. Дар назди сарварони ҳаракати ҷамъиятии ҷавонон ду роҳ, яке таъсис додани созмонҳои нав, дигар нигоҳ доштани ташкилотҳои мавҷуда ва ҷустуҷӯи шаклу усулҳои такмили фаъолияти онҳо буд.

Дар ибтидои соли 1991 гурӯҳи ташаббускор барои таъсиси «Созмони ҷавонони озоди Тоҷикистон» ба фаъолият шурӯъ намуд. Сарпарастони гурӯҳ Ҳизби демократи Тоҷикистон ва ҳаракати мардумии «Растохез» буданд. Бори аввал гурӯҳи ташаббускор 11-уми июни соли 1991 дар гулгашти назди Китобхонаи миллии Тоҷикистон ҷамъ омада, ба он рӯзноманигорони мустақилро лидери ҳаракати мардумии «Растохез» Тоҳири Абдуҷаббор даъват кард. Конференсияи муассисони Созмони ҷавонони озоди Тоҷикистон дар ноҳияи Ленин (ҳоло Рӯдакӣ), дар хонаи шахсӣ бо иштироки намояндагони Ҳизби демократи Тоҷикистон, Ҳаракатҳои мардумии «Растохез» ва

«Ошкоро» баргузор гардид. 15-уми августи соли 1991 бошад Созмони ҷавонони озоди Тоҷикистон нахустин конференсияи матбуотро гузаронида, ибраз дошт, ки мақсади асосии онҳо мубориза барои истиқлолияти Тоҷикистон мебошад[6].

Равандҳои сиёсии ибтидоӣ солҳои 90-ум ҳам дар ҳаёти ҷамъиятию сиёсии ҷумҳуриҳои иттифоқӣ ва ҳам ташкилотҳои комсомолӣ таҳаввулоти бузургеро ба амал оварда буд. Анҷумани XXII ҷавқуллодаи Иттифоқи Ленинии Коммунистии Ҷавонони Умумии Иттифоқ дар бораи худпарокандагӣ қарор қабул намуд. 9-уми сентябри соли 1991 Истиқлолияти давлатии Тоҷикистон эълон карда шуд.

Дигаршавии вазъи сиёсӣ талаб мекард, ки ҷавран Анҷумани Иттифоқи Ленинии Коммунистии Ҷавонони Тоҷикистонро даъват ва тақдири минбаъдаи он ҳал карда шавад. Дар Анҷуман ташкилот ба худ номи Иттифоқи ҷавонони Тоҷикистонро гирифт ва худро вориси ягонаи ИЛКҶ Тоҷикистон эълон намуд. Шиори Иттифоқи ҷавонони Тоҷикистон «Барои ваҳдат ва пешрафти Тоҷикистон» ва Нуралӣ Қурбонов раиси ШМ ИҶТ интихоб гардид. Дар Пленуми дуҷуми Шӯрои Марказии Иттифоқи Ҷавонони Тоҷикистон моҳи март соли 1992 барги сабзи чанор ҳамчун рамзи ИҶТ тасдиқ карда шуд.

Соли 1991 таҳти роҳбарии ходими илмии Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии Академияи илмҳои ҷумҳури Раҷаб Сафаров Кумитаи ташкилии Иттифоқи Ҷавонони Тоҷикистон-ҳамноми Иттифоқи Ҷавонони Тоҷикистон ба фаъолият шуруъ кард. Дар маркази диққати Иттифоқ масъалаҳои баланд бардоштани дараҷаи зиндагии шаҳрвандон, инкишофи маданияти ҷумҳури, ҳамкорӣ дар гузаронидани ислоҳотҳои маърифатии халқ, ҳарбӣ, кор карда баромадани Концепсияи сиёсати ҷавонон меистод [7]. Вале созмони мазкур таъсис наёфта, аз ҷазои сиёсии Тоҷикистон нопадид гардид.

Кашмакашҳои маҳалгароиву сиёсии солҳои 1990-1992 ҷавононро низ ба гирдоби худ кашид. Гурӯҳҳои мансабхоҳ онҳоро баҳри амалӣ кардани ҳадафу мақсадҳои худ истифода мекарданд. Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон барҳақ қайд менамоянд: «Зиндагӣ худаш устои ҳақиқатнигор аст, неку бадро дар ин давра оқибат ба ҷояш гузошта, симои воқеии мансабталошҳову сиёсатмадорҳоро мекушояд. Онҳое, ки то дирӯз лофи демократия мезаданд, насли калонсолро таҳқиру таънасор менамуданд, худро «ватанпарвар»-у «ҳомии миллат»

метарошиданд, ба ҳукумати қонунӣ фишор оварда, даст ба хонасӯзию одамкушӣ, дуздю ғоратгарӣ, таъқиби намояндагони ноҳияву маҳалҳои ҷудогонаи Тоҷикистон заданд. Мардумро ба ҷои меҳнати ҳалол дар мавсими кишт ба гирдиҳамоиҳои тӯлонӣ кашида, ба ҷони ҷавонони гумроҳ раҳм накарда, ба тақсими мансабу сарват, молу манол ва тақрири шарафи одамӣ пардохтанд, доираи қонун, ҳуқуқ ва одоби сиёсиро поймол намуданд»[8].

Ибтидои ин кашмакашҳо гирдиҳамоии моҳҳои сентябр-октябри соли 1991 буд. Чуноне, ки далелҳо шаҳодат медиҳанд, аксарияти гирдиҳамомадагонро ҷавонон ташкил мекарданд. Дар кори ташкилу гузаронидани чунин гирдиҳамоии сиёсӣ саҳми Созмони ҷавонони озоди Тоҷикистон хеле назаррас буд. Вай дар байни донишҷӯён таблиғоту ташвиқот бурда, онҳоро ба майдон меовард. Он вақт рӯзномаи «демократии» «Сухан» фараҳмандона чунин навишта буд: «Гирдиҳамоии ҷаҳордахрӯзаи нерӯҳои мардумӣ саҳифаи дурахшонест дар таърихи халқи тоҷик. Дар он даҳҳо ҳазор аҳли заҳмати ҷумҳурӣ, ҳам ҷавонони бедору далер ва ҳам пирони равшанзамир ширкат варзиданд. Бори аввал дар таърих беш аз 170 нафар гирдиҳамомадагон, ки дар байнашон баробари ҷавонон эшонҳои маъруфи ҷумҳурӣ ва ҳатто занону духтарон буданд, якчанд рӯз гуруснанишинӣ карданд. Чанд тан аз аъзои Созмони ҷавонони озод бошанд, ба мушқилтарин ва хавфноктарин шакли мубориза даст зада, се рӯзи расо дар даромадгоҳи Шӯрои Олӣ рост истода, гуруснашинӣ намуданд»[9].

Тоҷикистон аз феввали соли 1990 сар карда, ба гурӯҳҳои ба ном «тарафдорони бозсозӣ» ва «муҳолифони бозсозӣ» тақсим шуд. Ҷудоии мардуми Тоҷикистон на танҳо аз рӯи мансубияти миллӣ, балки аз рӯи мансубияти маҳал бештар гардид. Раванди мазкур дар давраи маъракаи интихоби Президенти ҷумҳурӣ пуршиддаттар гардид. Дар Тоҷикистон ба мансаби Президенти ҷумҳурӣ 10 номзад пешбарӣ карда шуданд. Моҳи октябри соли 1992 дар Анҷумани XXVI Ҷавқуллодаи комсомоли Тоҷикистон вориси он-Иттифоқи ҷавонони ҷумҳурӣ номзадии Давлат Худоназаровро ба вазифаи президенти ҷумҳурӣ пешниҳоду дастгирӣ намуд.

Дар интихоботи моҳи ноябри соли 1991 Раҳмон Набиев бо аксарияти овозҳо Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон интихоб гардид.

Созмони ҷавонони озод ҳамрадифи ҳизбҳои демократӣ ва наҳзати исломӣ, ҳаракатҳои мардумии «Растохез» ва «Лаъли Бадахшон» гардида, дар муносибат ба Ҳукумати Тоҷикистон дар мавқеи

оппозитсия буд. Тоҷикистон ба давраи навбатии муборизаи сиёсӣ ворид шуд. Саҳифаи навинро дар инкишофи ҳаракати ҷавонон Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сиёсати давлатии Тоҷикистон» боз намуд, ки 13-уми март соли 1992 қабул гардид.

Муҳолифати тарафайн дар навбати худ ба гирдиҳамоии дуру дарози моҳҳои март-майи соли 1992 оварда расонд.

Дар асл дар ду майдон-«Шаҳидон» ва «Озодӣ» ду сангари мухталиф ба ҳам муқобил меистод, ки ҳар яке ҳадафи худро дошт. Дар ҳар ду майдон ҷавонони ғаюр, ки дирӯз дар як ҷо мехонданд, мезистанду кор мекарданд, ба ҳам теги назар мекашиданд. Маҳз дар ин давра истилоҳи «ҷавонони шаҳрӣ» пайдо шуд.

7-уми майи соли 1992 Протоколи созиши байни Раиси ҷумҳурӣ, Девони вазирон, ҳизбҳои сиёсӣ ва созмону ҷунбишҳои мардумии Тоҷикистон ба имзо расид. Мувофиқи он бояд Ҳукумати мусолиҳаи милли ташкил карда мешуд. Шӯрои Президентӣ барҳам дода шуда, ба ҷои он Мушовараи Олӣ таъсис меёфт. Дар навбати худ аҳзоби сиёсӣ ва созмону ҷунбишҳои мардумӣ барои февран ва комилан озод кардани майдонҳо ва то охири соли 1992 бас кардани ҳамагуна гирдиҳамоӣ ва роҳпаймоӣ кӯшиш ба харҷ медоданд [10].

Дар натиҷаи гуфтушуниди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Раҳмон Набиев ва нерӯҳои демократӣ 11-уми майи соли 1992 Ҳукумати мусолиҳаи милли ташкил карда шуд. Ташкилшавии Ҳукумати мусолиҳаи милли ҷараёни бақайдгирии Созмони ҷавонони озоди Тоҷикистонро тезонид. Баъди дар моҳи майи соли 1992 ба қайд гирифта шудани созмони мазкур, мувофиқи Оиннома фақат шахсоне аъзои он шуда метавонистанд, ки дини исломро эътироф намоянд [11].

Созмони ҷавонони озод дастаи амалкунандаи наҷотбахши Хатлонзаминро таъсис дода буд, ки мақсади асосиаш додани «адаб»-и ҷавонони «саркаш» буд. Барои иҷрои ин мақсад даста ба вилояти Кӯлоб десант ташкил карда, як ҳафта дар ноҳияҳои он буд. Вале баъди аз тарафи аҳолии дастгирӣ наёфтани дар задухӯрдҳо шикасти саҳт хӯрдан, шумораи камтарини дастаи амалкунандаи наҷотбахши Хатлонзамин ба Душанбе баргашт. [12]

21-уми июни соли 1992 дар бинои Комитети мудофияи граждани Ситоди «Наҷоти Ватан» ташкил карда шуд. Муассисони ситод ҳизбҳои демократӣ ва наҳзати исломӣ, созмонҳои мардумии «Растохез», «Лаъли Бадахшон» ва Созмони ҷавонони озод буданд. Маҳз аъзоёни ин ҳизбҳою созмонҳо фаълони ситодро ташкил мекарданд. Мақсад ва вазифаи

ситод аз барқарор кардани сулҳ ва оромӣ дар Тоҷикистон, фиристодани қувва барои бас намудани задухӯрдҳо дар ҳудуди ҷумҳурӣ, ба одамон баргардонидани имконияти меҳнати осоиштаву ором иборат буд. Лекин ситод ба мақсаду вазифаҳои дар пеш гузоштааш вафо накард.

Аз бесалоҳиятии мақомотҳои қудратӣ истифода бурда, рӯзи 31-уми августи соли 1992 як гурӯҳ ҷавонони мусаллаҳ таҳти роҳбарии мулло Ғаффор Худойдодов қасри Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистонро ғасб карданд. Аъзоёни Ҳукумат ва кормандони масъули Дастгоҳи иҷроияи Президенти мамлакатро гаравгон гирифта, ба истинтоқи онҳо шуруъ карданд.

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон барҳақ мегӯянд: «Эълони истиқлолияти комили давлатамон мебоист масъулияти ҳамватанони моро баҳри истехком бахшидани пояҳову рукнҳои давлати соҳибхитиёр меафзуд. Вале, мутаассифона, дар ҷомеа шахсон ва қувваҳои сиёсӣ зухур карданд, ки ин масъулияти таърихинодида гирифтанд, ҳадафҳои худхоҳонаву ғаразноки худро аз манфиатҳои умумимиллӣ ва давлатӣ болотар гузоштанд ва Тоҷикистонро ба гирдоби ҷанги граждани кашиданд. Ин ҷанг рушди ҷомеаи моро ба даҳсолаҳо ақиб партофт. Дар ин айём нахуст Конститутсия ва қонунҳои ҷумҳурии нав ба истиқлолрасида поймол карда шуданд, аввалин Президенти бо роҳи умумихалқӣ интихобшуда бо зӯри силоҳ аз вазифа барканор сохта шуд...» [13].

Ин «рафтори» ноҷавонмардона 7-уми сентябри соли 1992 дар майдони ҳавоии шаҳри Душанбе ба амал омада буд. Боиси зикр аст, ки дар фурудгоҳ байни Р.Набиев ва намояндагони ҷавонони Тоҷикистон протоколи созиш баста шуд, ки дар он аз ҷумла омадааст: «...Намояндагони ҷавонони Тоҷикистон бо роҳбарии Исмаи Ҳабибуллоев кафолат медиҳанд, ки дар иртибот бо ҳамин воқеа оромиву осоишро дар шаҳри Душанбе дар якҷоягӣ бо органҳои ҳифзи ҳуқуқ барқарор мекунанд.

Намояндагони ҷавонони Тоҷикистон бо роҳбарии Руслан Муборакқадамов амнияти шахсии Раҳмон Набиевро то баргузоршавии Иҷлосияи 16-уми Шӯрои Олии Тоҷикистон ба зимма мегиранд» [14].

Ҳангоми баимзорасии Созишномаи мазкур аъзоёни Раёсати Шӯрои Олӣ ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ширкат доштанд. Дар рӯзи дигари истеъфои маҷбурии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Р.Набиев рӯзномаи «демократимаобон»-«Ҷароғи рӯз» таҳти унвони

«Чавонони Душанбе. Кистанд онҳо? Мусоҳиба бо Исмат Ҳабибуллоев, сарвари чавонони шаҳри Душанбе, муаллифи аввалини Созише, ки раиси ҷумхуриро «собик» кард»-ро нашр намуд. Дар мусоҳиба зери номи чавонони Душанбе намояндагони чавонони тамоми ноҳияҳои ҷумҳури дар назар дошта шуда буд [15]. Дар асл бошад онҳо ба Иттифоқи чавонони Тоҷикистон ягон иртибот надоштанд. Онҳо намояндагони ягон ташкилоти қонунӣ набуданд.

Дар ҳақиқат сарвари ба ном чавонони Душанбе, сардори ситоди «Авул» Исмат Ҳабибуллоев яке аз илҳомбахшандагони воқеаҳои февралӣ соли 1990 ва барои ин кирдораш лаззати ҳабсхонаро чашида буд.

Вале кирдорҳои ноҷавонмардонаи Исмат Ҳабибуллоев мақоли халқии «Намак хӯрда ба намақдон туф кардан»-ро ба хотир меорад. Барои равшанӣ андохтан ба гуфтаи мазкур беҳтараш ба навиштаи С.Сунатулло рӯй меоварем: «Шоми 11-уми февралӣ соли 1992 Р.Набиев оиди дузолагии воқеаҳои баҳманмоҳ аз тариқи симо баромад кард, ки фишурдаи он чунин буд: «Ба мо на ҷустуҷӯи душман, балки ҷустуҷӯи роҳҳои ваҳдати миллӣ лозим аст. Роҳи яқум роҳи фалокатбор аст. Роҳи дуюм роҳи наҷот мебошад. Мо бояд маҳз бо ҳамин роҳ равем».Баъди ин номаи сарқушод бо Фармони Президент Набиев ҳамаи маҳбусон дар муддати 15 рӯз аз маҳкама озод карда шуданд. Мо як гурӯҳ рӯзноманигорон бо чанд нафари онҳо сӯҳбат ороестем. Аз ҷумла Исмат Ҳабибуллоев нақл кард, ки «Ў ва дигар рафиқонашро тайи ду сол муфаттишон дар маҳбас азоб додаанд. Ў дар робита ба авфи ҳамаи маҳбусон, ки бегуноҳ буданд ба роҳбари давлат Набиев изҳори миннатдорӣ кард» [16].

Маҳз ҳамин намакзада дар майдони ҳавоии Душанбе ба ҷои арзи сипос нисбати Президенти мамлакат Раҳмон Набиев рафторҳои ғайриинсониро раво дид. Ҳамзамон баъди истеъфои Раҳмон Набиев Горди миллии Тоҷикистон таъсис ёфт Ситоди «Наҷоти Ватан» ваколатҳояшро ба вай супорид. Амалиёти ғайриқонунии «чавонони душанбегӣ» боиси ташкили Ҳаракати халқӣ-ватандӯстии «Ватан» гардид. Ҳаракати «Ватан» моҳи сентябри соли 1992 таъсис ёфта, ташаббускори он раиси Кумитаи кор бо чавонони Кумитаи иҷроияи шаҳри Хучанд Б. Худойбердиев буд. Маҷлиси муассисони Ҳаракат 19 сентябри соли 1992 баргузор гардид, ки дар он 106 вакил ва даъватшудагон аз шаҳру ноҳияҳои Хучанд, Чкаловск, Ўротепша, Исфара, Ашт ва дигар ноҳияҳо ширкат доштанд. Дар маърузаи

Б.Худойбердиев ва баромадҳои музокирачиён вазъи ҷамъиятию сиёсии ҷумҳури ҳаматарафа таҳлил гардида, вазифаҳои аъзоёни Ҳаракат дар барқарор кардани соҳти конститутсионӣ муайян карда шуда буданд. Ба ҳайати Шӯрои ҳамоҳангсозӣ Б. Худойбердиев (раис), С. Ҷӯраев, И. Иброҳимов, М. Мараҷабов, Я. Раҳимов, А. Яқубов дохил гардиданд.

Мақсади асосии Ҳаракати «Ватан» мусоидат намудан ба барқарории сулҳ ва оромӣ, қонуният, таҳкими дӯстӣ ва бародарии шаҳрвандони Тоҷикистон, барпо кардани иқтисодиёти озоду тамоюли сотсиалистӣ-ҳамчун шартҳои асосии бунёди давлати ҳуқуқӣ, демократӣ, дунявӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон буд.

Ҳаракати «Ватан» 2-юми октябри соли 1992 дар Идораи адлияи вилояти Ленинобод сабти ном шуда, тибқи қонунҳои амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолият мекард. «Ватан» нақши муҳимро дар омода ва гузаронидани сессияи XVI Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шаҳри Хучанд, сафарбар намудани ҷавонони вилояти Ленинобод баҳри ҳифзи соҳти конститутсионӣ дар ҷумҳури бозидоаст [17].

Шукри тақдир, ки чунин хуршеди оламоро барои миллати азияткашидаи тоҷик Иҷлосияи XVI Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон даъвати дувоздаҳум, ки дар Қасри Арбоби шаҳри Хучанди бостонӣ баргузор гардид, фароҳам овард. Вакилони халқ бо дарки масъулияти бар дӯш дошташон ба ҷои идоракунии президентӣ идоракунии парлумониро ҷонибдорӣ карданд. Дар ин Иҷлосияи сарнавиштсоз номзодии Раиси Шӯрои Олии Тоҷикистон пешниҳод гардид ва бо ақсарияти овозҳо Эмомалӣ Раҳмонов ба ин вазифа интихоб шуд. Намояндагони халқ Эмомалӣ Раҳмоновро бо назардошти қобилияти қордонӣ ва ҳақталошию бомаърифатиаш бо амри дилу вичдон интихоб намуданд. Иштирокчиҳои кӯҳансолтарини иҷлосияи таърихӣ, ду қарат Қаҳрамони Меҳнати Сотсиалистӣ Абдуғафур Самадов дасти Раиси навинтихобшудаи Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмонро бо меҳру муҳаббат фишурда гуфта буд: «Писарам. Умеди тамоми Тоҷикистон ба шумост! Шуморо мо дар давраи мушкилу сарнавиштсоз роҳбари мамлакат интихоб намудем. Дили ҳамаи мо гувоҳ бар он аст, ки пои қадами шумо Ҷаъфар меояд» [18]. Роҳбари ҷавони мамлакат дар ҷавоб даст болои дил гузошта чунин иброз намуд: «Падар, як роҳ моро ба мурод мерасонад. Ин сулҳу салоҳ аст» [19]. Садҳо барқияе, ки ба иҷлосия ва садову симо меомад, қариб як

хел шуруъ мешуд: «Аз суханронии аввалини шумо дар дили мо шӯълаи умед фурузон гашт...»

Ҳамаи ин нахустин комёбии Эмомалӣ Раҳмон мебошад, ки тавонист ҳамчун чехраи наву хос худро ба мардум муаррифӣ карда тавонад»[20]. Сарвари давлати тоҷикон Эмомалӣ Раҳмон дар Мууроҷиатнома ба халқи шарифи Тоҷикистон дилпуруна гуфта буд: «Ман ба ҳар яки шумо дар давраи барои Ватан хеле душвор мууроҷиат карда, ба ақлу заковати шумо, ки ворисони фарзандони барӯманди тоҷик ҳастед, бовар мекунам. Ман қасам ёд мекунам, ки тамоми донишу таҷрибаамро барои дар ҳар хона ва ҳар оила барқарор шудани сулҳ равона карда, барои гулгулшукуфии Ватани азизам садоқатмандона меҳнат мекунам. Барои ноил шудан ба ин нияти муқаддас, агар лозим шавад, чон нисор мекунам, чунки ман ба ояндаи неки Ватанам ва ҳаёти хушбахтонаи халқи азияткашидаам бовар дорам»[21].

Иҷдосияи XVI Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз қабилӣ авфи гуноҳи шахсоне, ки то 25-уми моҳи ноябри соли 1992 иштирокчии майдони набард буданд; муқаррар намудани имтиёзҳо ба гурезагон; ба Тоҷикистон даъват кардани нерӯҳои сулҳовар як қатор ҳуҷҷатҳои муҳиме қабул намуд, ки барои барқарор шудани сулҳу амният ва осудагию оромӣ заминаҳои мусоид фароҳам оварда буд. Дар Қасри Арбоб ҷамъ омадану дар ҳузури намояндагони халқ якдигарро самимона ба оғӯш гирифтани гурӯҳи калони қумондонҳои дастаҳои мусаллаҳи ҷумҳурӣ дар роҳи паст кардани оташи қаҳру ғазаб аввалин қадами устуворонаи ҷасурона буд. Тантанаю зиёфате, ки мизбонон ба ифтихори ин ҷавонмардон офариданд, ба ҷӣ қудрате молик будани қадри нону намакро бори дигар собит сохт. Ба наворҳои телевизионӣ ҷашм дӯхта бинандагон шохиди он гардиданд, ки дар гирди дастурхони пурнозу неъмат шахсоне нишастаанд, ки ҳамагӣ чанд рӯз пеш «соҷи якдигарро аз девор метарошиданд». Бо ҳам бо дидаи меҳрбор менигаранду ғубори кинаю адоватро аз дил мебароранд.

Маросимҳои ба ҷашм молидани парчами Тоҷикистони соҳибистиқлол, ҷомапӯшонӣю гӯсфандкушии рамзнок, дуоҳои хайру ибрази орзуҳои нек бидуни шак ҳар як бинандаро ба поягузорӣ шудани тантанай сулҳу амонӣ мутмаин месохт. Оши оштии хучандиён ангезае буд, ки ҳамагонро ба ояндаи нек дилпур менамуд ва аз таҷлили ҷунин маросим дар тамоми шаҳру деҳоти ноороми ҷумҳурӣ башорат

медод. Минбаъд «Оши ошті» ҳамчун падидаи сулҳовар вирди забонҳо гардид.

26-уми ноябри соли 1992 рӯзи самараноктарини Иҷлосияи XVI Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад. Дар ин рӯзи саид намояндагони халқ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи аз ҷавобгарии ҷиноӣ, интизомӣ ва маъмурӣ озод кардани шахсоне, ки дар давраи аз 27-уми март то 25-уми ноябри соли 1992 ҷиноят ва амалҳои ғайриқонунӣ содир кардаанд» ва Муроҷиатномаи Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба аҳзоби сиёсӣ, ҳаракату созмонҳо, ба тамоми шаҳрвандони ҷумҳурӣ ва Изҳороти Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистонро қабул карданд [22]. Дар ин раванд мақоми муҳимро Муроҷиатномаи Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба аҳзоби сиёсӣ, ҳаракату созмонҳо, ба тамоми шаҳрвандони ҷумҳурӣ ва Изҳороти Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ишғол менамоянд [23].

Иҷлосияи XVI Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон як қатор қонунҳо ва қарорҳои таърихӣ қабул кард, ки онҳо асоси ба даст овардани ризоияти миллӣ ва ба ҳам омадани қувваҳои солими ҷомеа гардиданд. Аз ҷумла, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Рӯзи сулҳ ва ризоияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон эълон кардани 26-уми ноябри соли 1992». Ин иқдоми пайгиروнаи намояндагони халқро сафратхонаҳою созмонҳои байналхалқӣ ҷонибдорӣ намуданд. Дар иҷлосия тасдиқ гардидани рамзҳои давлатӣ-Парчам ва Нишони Ҷумҳурии Тоҷикистон воқеаи муҳимтарини таърихи сиёсии тоҷикон буд.

Намояндагони халқ аз рӯйдодҳои фочиабор хулосаи зарурӣ бароварда, дар масъалаи ташкили Ҳукумати конституционии Тоҷикистон-Шӯрои Вазирон дақиқназарӣ зоҳир намуданд. Баъди муҳокимарониҳои серӯза Ҳукумати нави Тоҷикистони тозаистиқлол таъсис дода шуд ва сокинони ҷумҳурӣ ба он умед бастанд, ки аъзои нави ҳукумат бо дасту дили гарм ба кор часпида, баҳри рафъи мушкилоти иҷтимоию сиёсӣ ва иқтисодӣ якдилона амал мекунанд.

АДАБИЁТ

1. Гражданские движения в Таджикистане. – М.: ЦИМО, 1990. – С.31.
2. Ҳамон ҷо. – С.180.
3. Ҳамон ҷо. – С.172.

4. Соколов А.К. Тяжелникова В.С. Курс советской истории. 1941-1991. – М.: Высш. шк., 1999. – С.335.
5. Ахбори Анҷумани депутатҳои халқии СССР ва Совети Олии СССР. – 1990, №12. – С.8-9.
6. Комсомолец Таджикистана. – 1991. – 13 сентябр.
7. О комсомоле, Президенте и нашем выборе // Вечерний Душанбе. – 1991. – 22 октября.
8. Раҳмонов Э. Тоҷикистон: ҷаҳор соли истиқлолият ва ҳудшиносӣ. – Душанбе: Ирфон, 1995. – С.85.
9. Сухан. – 1991. – 11 октябр.
10. Садои мардум. – 1992. – 7 май.
11. Абдуллоҳ М. Ифтихори миллии мебода // Тоҷикистон. – 1992. – 1 май.
12. Шафқат. Рӯзҳои сиёҳи Хатлон // Адолат. – 1992. - №25.
13. Раҳмонов Э. Тоҷикистон: даҳ соли истиқлолият, ваҳдати миллии ва бунёдкорӣ. – Душанбе: Ирфон, 2001. – Ҷ.3. – С.669.
14. Садои мардум. – 1992. – 8 сентябр.
15. Чароғи рӯз. – 1992. – №38.
16. Сунатулло С. Айбномаи Петкел // Фараж. – 2008. – 29 май.
17. Шарипов Х. «Ватан» // Худжанд: Энциклопедия. – Душанбе, 1999. – С.283.
18. Насруллоев Ю., Шохинбодов Н., Қодиров. Абдуғафур-ота Самадов. – Хуҷанд, 1999. – С.80.
19. Дар ҳамин ҷо.
20. Набиев В. Иҷлосияи XVI Шӯрои Олӣ ва ҳадафҳои оӣ // Ваҳдат. – 2002. – №1.
21. Раҳмонов Э. Тоҷикистон: даҳ соли истиқлолият, ваҳдати миллии ва бунёдкорӣ. – Душанбе: Ирфон. 2001. – Ҷ.1. – С.7.
22. Садои мардум. – 1992. – 3 декабр.
23. Садои мардум. – 1992. – 28 ноябр.

Дар мақолаи мазкур сухан дар бораи иштироки ҷавонони Тоҷикистон дар таҳаввулоти сиёсии нимаи дуюми солҳои 80-ум – ибтидои солҳои 90-уми асри ХХ меравад. Таваҷҷуҳи хоса ба ташкилбӣи нахустин маҳфилҳои сиёсии ҷавонон ва созмонҳои ҷамъиятии ҷавонон, саҳми ҷавонон дар ба эътидол овардани вазъи ҷумҳурии нигаронида шудааст.

Калидвожаҳо: ҳаракати муташаккилона, ҷавонон, комсомол, маҳфилҳои сиёсӣ, созмонҳои ҷамъиятии ҷавонон, «ҷавонони шаҳрӣ», ситоди «Наҷоти Ватан», иҷдосияи тақдирсоз, сулҳу ваҳдати миллӣ.

УЧАСТИЕ МОЛОДЕЖИ ТАДЖИКИСТАНА В ПОЛИТИЧЕСКИХ ПРЕОБРАЗОВАНИЯХ И ВОССТАНОВЛЕНИИ КОНСТИТУЦИОННОГО СТРОЯ

Вахоб НАБИЕВ,

заведующий кафедрой отечественной истории Худжандского государственного университета им. академика Бободжона Гафурова, доктор исторических наук, профессор E-mail: v.m.nabiev@mail.ru

В настоящей статье речь идет об участии молодежи Таджикистана в политических преобразованиях второй половины 80-х-начала 90-х годов XX века. Особое внимание уделяется возникновению первых молодежных политклубов и молодежных общественных организаций, а также вкладу молодежи в стабилизации обстановки в республике.

Ключевые слова: *организованное молодежное движение, комсомол, политклубы, молодежные общественные организации, «городская молодежь», штаб «Спасение Отечества», судьбоносная сессия, мир и национальное согласие.*

PARTICIPATION OF THE YOUTH OF TAJIKISTAN IN POLITICAL TRANSFORMATIONS AND FORMATION CONSTITUTIONAL SYSTEM

Vahob NABIEV,

the head of national history department of Khujand state university named after academician Bobojon Gafurov, doctor of historical sciences, professor E-mail: v.m.nabiev@mail.ru

The article it is about youth of Tajikistan's participation in political transformations of the second half of the 80th – the beginning of the 90th years of the XX century. Special attention is given to emergence of the first youth political clubs and youth public organizations, a youth contribution to stabilization of a situation in the republic.

Key words: *an organized youth movement, political clubs, youth public organizations, "city youth", headquarters "Rescue of the Motherland", fatal session, world and national consent.*

ИЗ ИСТОРИИ ВАКФНОГО ЗЕМЛЕВЛАДЕНИЯ МАЗАРА ХАДЖОДЖ ПАРРАНДА В КОНЦЕ XIX НАЧАЛЕ XX ВВ

Абдували КУШМАТОВ,
доктор исторических наук, профессор

Вакфное землевладение в Средней Азии периода средневековья наиболее подробно рассматривалось в работах О.Д. Чехович [10] и Р.Г. Мукминовой [11]. Однако исследования большинства советских специалистов по этому вопросу посвящены преимущественно истории вакфных учреждений центральных районов Средней Азии. Северные же районы Таджикистана эпохи средневековья до последнего времени оставались неизученными.

Общезвестно важность исследований истории каждого вакфного учреждения. Данные исторических сочинений о северных районах Таджикистана незначительны поэтому основными источниками являются подлинные документы вакфных учреждений, часть из которых сохранилась до настоящего времени [3, 631]. Работавший в конце XIX века исследователь Ш.Акимбетов писал, что кроме вакфа мазара Мухаммада Башоро, расположенного в село Мазори Шариф Киштутской волости в пределах Верхнего Зеравшана, других вакфов нет. По мнению автора, это было связано с тем обстоятельством, что в верховьях Зеравшана существовал довольно распространенный обычай – не завещать землю в вакф а при наличии лишней земли передавать ее в безвозмездное, пожизненное пользование бедному многодетному родственнику [16]. Такое утверждение является далеким от истины. В верховьях Зеравшана имелось большое число вакфных учреждений. Нами выявлены документы как ранее известных мазаров, так и не описанных в литературе, которые и позволили выполнить настоящее исследование.

Мазар Хаджодж Парранда (Хаджодж – мн. число от ходжи, паломник) также пользовался известностью в Верхнем Зеравшане и Кухистане, а его шейх принадлежал к ордену Ходжагон.

В сохранившемся указе Оглоэробека-инока о назначении мутавалия этого мазара отмечено, что шейх Хаджодж Парранда, известный также по прозвищу «шейх Маджун», прибыв из вилоята Цош (Ташкент), поселился в селении Магиан Пенджикентского района и там скончался. Могила его находится в этом селении. Потомки шейха проживали в Магиане и с давних времен выполняли обязанности мутавалийев этого мазара. Документ датирован 1257 Г.Х. (1841 Г.) [4, Л.16].

В этом указе нет данных, в каком году шейх Хаджодж Парранда прибыл из Цоша в Магиан, когда он умер. Неизвестно также настоящее имя шейха. Эти сведения содержатся в других источниках. Кошифи, автор известного жития Ходжи Ахрара «Разахоти айнил хайат» (Капли источника жизни) считает, что настоящее имя шейха Парранда Махмуд и был он из числа сподвижников (асхоб) ходжи Фрифа, главы (халифа) ордена Ходжагон. После смерти ходжи Фрифа шейх Махмуд стал халифом ордена Ходжагон [1, с.33-34].

Шейх Махмуд родился в Вобкенте вилоята Бухары Селение это расположено в трех фарсангах от Бухары [12, с.120]. Могила шейха Махмуда, согласно Кошифи, находится в Вобкенте. Сведения Кошифи не расходятся с данными названного указа о местонахождении подлинной могилы шейха Хаджуджа Гарранды Это можно объяснить разновременностью источников. При этом ни у Кошифи, ни в других документах нет сведений о времени жизни шейха Гарранда. Возникновение мазаров известных шейхов в нескольких местностях было обычным явлением в истории ислама, так как появление каждого мазара, предписываемого культу святых, становилось новым источником доходов духовенства. Например, «святые» могилы халифа Али почитаются в Наджефе (Ирак) и в Мазари-Шарифе (Афганистан). До недавнего времени «могила» Али имела также в Ферганской долине, в Шахимардане (ныне Хамзабад). В Средней Азии имелось несколько святых мест «следов стопы» (кадамдхой) Али, куда совершалось паломничество [13, с.60].

Согласно Кошифи, шейху Махмуду было дано прозвище «гарранда», ввиду того, что он по «своей святости» якобы временами превращался в большую белую птицу (мурги сафеди бузург) и летал, появлялся у постели умирающих благочестивых шейхов, чтобы облегчить им предсмертный час. Шейха Махмуда в облике белой птицы могли увидеть только святые.

Имя шейха Махмуда встречается в любопытном документе-родословие руководителей орденов Джахрия, Кубравия, Ишкия и Кадирия. К сожалению этот список без даты Как бы в подтверждение единства и правильности учения всех орденов список начинается именами Абубакра. Затем идет длинный ряд имен руководителей названных орденов без упоминания того, кто к какому ордену принадлежал. Имя шейха Махмуда названо после имени ходжи Ориф. Затем перечислены имена ходжи Мухаммада Бобои Самоси, Саида Амира Кулол, ходжи Баховиддина Накшбанди, Мавлоно Якуба Чархи, Ходжи Ахрора, некоторых Джуйбарских шейхов и др. [14, с.7-8].

Составители документа утверждают, что учения всех четырех орденов являются истинными, и каждый, кто захочет последовать учению любого из названных орденов, вступают на путь истины В документе семь печатей руководителей орденов Джахрия, Кубравия, Ишкия, Накшбандия. К сожалению печати малоразборчивы и дефектны [2].

Согласно Кошифи, Ходжа Баховаддин Накшбанд родился в 718 Г.Х. (1318 Г.) [1, с.53]. Исходя из того, что имя Баховаддина названо после имени шейха Махмуда, можно предполагать, что последний жил в XIII в. Из указа Оглоербек-инока, сына Каттабека дивонбеги, известно, что мазар Хаджуджа Гарранда владел вакфными землями. Однако из-за отсутствия собственной вакфной грамоты неизвестно, какая категория земли, в каком размере и на каких условиях первоначально была пожертвована в вакф мазара. Неизвестно также имя вакфодателя. Из этого указа следует, что вакф мазара Гарранда был потомственным (авлоди). Согласно условиям учредителя вакфа должности шейха и мутаваллия мазара фактически из поколения в поколение переходили к потомкам Хаджуджи Гарранда. Каждый правитель или диванбеги периодически специальными указами подтверждал право наследников шейха на занятие ими названных должностей. В частности, в указе отмечено, что Ходжа Кони, который происходил из потомков шейха Гарранды и проживал в Магиане, много лет выполнял обязанности шейха и мутаваллия этого мазара. Оглоербек признал право ходжи Кони на должность шейха и мутаваллия мазара и своим указом назначил последнего на эту должность с правом управления вакфными землями мазара.

Приношения, которые поступали в мазар также принадлежали мутаваллиям и его родственникам – потомкам Хаджуджи Гарранди [4, л.16]. В документе нет указания о порядке распределения и расходования доходов вакфа и приношений. Ходжа Кони одновременно занимал должность мутаваллия и шейха мазара Хотун Гирсо, который был расположен также в Магиане. Из этого мазара владели вакфами.

После завоевания и присоединения края к России и образования Туркестанского генерал-губернаторства был принят ряд мер, ограничивших вакфное землевладение. При военных губернаторах областей функционировали поземельные податные комиссии, которые на основе вакфных грамот и указов прошлых правителей подтверждали их и отрицали права мазаров на владение вакфным имуществом. Для подтверждения прав мазара Хаджуджи Гарранди на владение вакфными землями вышеуказанный указ Оглоубека и еще один документ-заявление мутаваллия мазара Солиха-ходжи, сына Катта-ходжи 11 июня 1887 г. были представлены Самаркандскому областному правлению.

В заявлении мутаваллия мазара ишана Солиха-ходжи, сына Катта-ходжи, представленном в областное правление, размер земли вакфа мазара определялся в два «куша». В материалах комиссии, проверившей вакфы мазара, отмечено, что в прежние времена весь доход вакфных земель и приношения поклонников мазара поступали в пользу мутаваллия и его родственников, т.е. вакфы мазара находились на правах хурри холис и государству ничего не платили [4, л.16]. Решение комиссии по делу этого вакфа нами не выявлено, поэтому определить дальнейшую его историю представляется возможным.

В районе верховьев Зеравшана значительный фонд возделываемых земель являлся собственностью религиозных учреждений. Податный инспектор 1-го Самаркандского участка ВДнин в 1904 г. проверил экономическое положение Фальгарской, Матчинской и Искандеровской волостей. По его данным число дворов в Фальгарской волости составляло 2125, в Искандеровской – 1125, и в Матчинской – 1100, в том числе безземельных дворов было в первой 115, во второй – 110 и в третьей – 85. В среднем семей в Фальгарской волости составляли 5, в Искандеровской – 4,9 и Матчинской – 3,7 человек. Численность населения Фальгарской волости достигала 10625, Искандеровской – 6003 и Матчинской – 4070 человек [5, л.3].

Общая площадь удобных для земледелия земель Фальгарской волости по сведениям ВДнина, равнялась 2870 десятинам. При 2010 земельных хозяйствах (безземельные дворы не включены) в волости, на одно хозяйство в среднем приходилось в данном случае по 1,4 десятины. ВДнин не приводит сведений об общей площади пригодных к возделыванию земель Искандеровской и Матчинской волостей, но считает, что в среднем на двор приходилось по 1 десятина земли [5, л.4]. Площади земель, находившихся в ведении крестьян были весьма незначительными. Большая часть фонда земель районов верховьев Зеравшана являлась собственностью религиозных учреждений. Дехкане этих районов, владея маленькими придворными участками являлись арендаторами вакфных земель и обрабатывали их на исключительно тяжелых и обременительных условиях. Значительный фонд земель находился во владении бывших беков. Эти земли после присоединения районов верховьев Зеравшана к России, были объявлены казенными и сдавались в аренду также на обременительных условиях. Известно, что при наличии частной собственности основной фонд частновладельческих милковых земель принадлежал местным баям [5, л.7]. Основная же масса дехкан являлась арендаторами вакфных, государственных и частновладельческих земель.

Экономические и бытовые условия жизни огромного населения накладывали известный отпечаток и на религиозные обычаи. Многовековая замкнутость и

изолированность местного населения в горных бекствах очевидно была одной из основных причин того, что мусульманская религия сохранила здесь следы фанатического исповедания, а народные обычаи в форме религиозных обрядов выполнялись с особой педантичностью. Рождение, обрезание, свадьба, похороны и поминки, хотя по бедности не справлялись с пышностью тем не менее, отличались пунктуальностью и соблюдении мельчайших подробностей. Все обряды связанные с непосильными расходами, чрезвычайно тяжело отражались на положении горца. В каждом кишлаке имелась мечеть, а в наиболее людных селениях – по две, и даже по три. Состоящие при мечетях имамы содержались за общественный счет, получая с каждого двора от 1 до 3 тенег (15-45 коп.) в год. В Дьнин как на отличительную особенность обрядовой стороны быта Зеравшанских горцев указывал на их особое почитание могил шейхов. Мазары устраивались не на общих кладбищах, а отдельно, чаще всего при дорогах. Проезжая мимо таких могил с воздвигнутыми над ними памятниками в виде особых построек (мазаров) украшенных рогами диких коз, разными тряпками и с развевающимся на месте конским хвостом мусульманин-горец считал своей обязанностью слезать с лошади, и почтительно наклонив голову, провести своего коня или осла мимо мазара под уздцы [5, Л.47].

Важным в определении положения вакфных учреждений является вопрос о налогообложении. В Кухистане насчитывалось большое число освобожденных от государственного налогообложения вакфных учреждений. После завоевания и присоединения верховьев Зеравшана к России налогообложение вакфных учреждений существенно изменилось.

Исследователь А. Юдашев на основании Положения 1886 г. «Об управлении Туркестанским краем», пишет, что «...обложению государственным поземельным налогом не подвергались вакфные населенные земли, весь доход которых назначен вакфным документом (вакфнаме) в пользу мечетей или школ, или же надобностей общественного презрения. Принадлежащие мечетям сады, рощи, если они служат местами молитвенных собраний, общественных празднеств, отдохновения путешественников». В статье 286 имелось приложение, указывающее, что при учреждении новых вакфов они не освобождаются от обложения земли, с которой взимается государственный поземельный налог [15, С.62-63].

Царская администрация края отменила налоговые привилегии вакфов и установила контроль над их доходами. Старший помощник начальника Ходжентского уезда, ведавший делами Джизакского района, в рапорте начальнику уезда от 18 августа 1875 года писал: «На основании §295 временного положения об управлении Семиреченской и Сыр-Дарьинской областями вакфные документы для установления прав вакфов были переданы в рассмотрение областного правления». Эти вакфы по юридическим правам делились на обменные, т.е. освобожденные от государственного обложения и платящие установленные подати. Большинство документов Джизакского района было собрано у мутавалиев еще в 1868 г. Военный губернатор Сыр-Дарьинской области в отношении прав обеленных вакфов дал указание, обложить эти учреждения всеми налогами до рассмотрения этих документов в особой проектируемой поземельной комиссии и что впредь до решения поземельного вопроса, подати должны быть платимы в казну сполна. 25 октября 1874 года начальник Ходжентского уезда представил в комиссию по земельному вопросу Туркестанского края 471 копию и 104 подлинных вакфных документа данного уезда. Затем подлинные документы были возвращены владельцам. Однако права обеленных вакфов и налоговый иммунитет их были отменены. Все вакфы облагались государственными податями. При раскладке поземельной подати не делалось различия между вакфными и мультковыми землями

[6, л.3]. Военный губернатор Сыр-Дарьинской области 10 октября 1875 года информировал начальника Ходжентского уезда, что взимание поземельной подати проводится посредством раскладки, и поэтому освобождение или не освобождение обеленных вакфов от налога зависит от воли самих дехкан сельских обществ: кого пожелают, могут освободить от податей, но при условии однако не уменьшая назначенного на целое общество оклада подати [6, л.9]. Следовательно, государство определяло общую сумму налога по сельскому обществу в соответствии с общей площадью возделываемых земель. При освобождении земель обеленных вакфов от налогообложения сумма обложения на мульки дехкан значительно возрастала, с чем дехкане не могли согласиться.

После завоевания и присоединения Северного Таджикистана к России власть мутаваллиев были несколько ограничены. Хотя в потомственных вакфах должности мутаваллиев и сохранились, но само назначение мутаваллиев оформлялось специальным указом по согласованию с царской администрацией. В журнале общего присутствия Самаркандского областного правления в записи от 4 марта 1892 г. определялся порядок назначения мутаваллиев вакфов: «На основании правил шариата заведование вакфным имуществом, как и прежде, возлагается на мутаваллиев. Мутаваллий должен быть определен на должность на точном основании вакфнаме для каждого вакфа с утверждением областного правления. Если в вакфнаме не указано, кто именно должен быть мутаваллием, то тогда обслуживающие лица вакфного учреждения должны выборным порядком выбрать мутаваллия. При этом выборщики обязаны перед властями ручаться за благонадежность избранного ими мутаваллия [7, л.8].

Система назначения мутаваллиев была следующей: протоколы об их выборе или назначении представлялись на рассмотрение уездных начальников, и, в случае одобрения, направлялись на утверждение в областное правление после утверждения которого, мутаваллий приступал к выполнению своих обязанностей [8, л.15].

В отличие от предыдущего периода, когда мутаваллии фактически являлись полными хозяевами вакфного имущества, возросла их ответственность перед новой властью. Мутаваллии должны были представлять точные сведения об имуществе вакфов. Контроль за правильностью расходования доходов вакфа мазаров возлагался на казийского судью, который обязан был предоставлять отчет об этом уездным начальникам. Последние направляли отчеты в областное правление. Мутаваллий обязан был соблюдать интересы вакфа, ремонтировать здания. В случаях злоупотребления в заведении вакфом мутаваллий привлекался к ответственности по законам империи за преступления по должности [8, л.15].

Приведенные данные свидетельствуют, что в Северном Таджикистане, как и во всем Туркестанском генерал-губернаторстве, сократилось количество вакфов мазаров, изменился порядок назначения мутаваллиев, был введен контроль за поступлением доходов и расходованием средств.

Безусловно, одними административными мерами, новой власти представлялось возможность изменить веками существовавшее положение по вакфному вопросу. Тем более, что даже в начале XX в. администрация на

местах не располагала точными данными об имуществе всех вакфов края. Имелось много неясностей и неопределенностей и в отношении общего фонда возделываемых земель и о вопросе налогообложения. Воспользовавшись этим, некоторые вакфы скрыто продолжали свое существование. Старший чиновник ревизионной комиссии, назначенный центральным правительством России для ревизии пояснения налогообложения Туркестана, в письме от 8 июня 1909 г. Ходжентскому уездному начальнику писал: «По имеющимся сведениям во многих местах Туркестана существуют так называемые «секретные» вакфные имущества, официально незарегистрированные, но фактически вполне соответствующие вакфным учреждениям. Для решения вакфного вопроса существенное значение имело полное выяснение положения всех вакфов страны. Поэтому старший чиновник просил начальника Ходжентского уезда определить размеры недвижимых имуществ всех вакфов, доход о которых фактически без официальной санкции властей поступал в содержание мусульманских религиозных учреждений» [9, л. 193].

Изучение ряда вакфов Кухистана показывает, что в этом горном районе большая часть плодородных орошаемых и богарных земель принадлежала религиозным учреждениям.

Приведенные данные свидетельствуют о сложности положения вакфного дела и религиозного уклада жизни населения Северного Таджикистана, включая и районы верховьев Зеравшана.

ЛИТЕРАТУРА

1. Кошифи Аби ибн Хусайни Воиз. Рацахоти айнил хайят. - Лакнау, 1890.
2. Инв. Института истории, археологии и этнографии им А Даниша АН Республики Таджикистан, док. № 1.
3. Самаркандские документы XV-XVI вв. (о владениях Ходжи Ахрара в Средней Азии и Афганистане), факс, крит., текст, пер., введ., Примеч., и указ. ОД Чехович - М Наука, 1974. - 631 с.
4. ЦГА Республики Узбекистан, ф₁₈, оп.1, д 10467.
5. ЦГА Республики Узбекистан, ф₁₈, оп.1, д 12719.
6. ЦГА Республики Узбекистан, ф₁, оп.1, д 19.
7. ЦГА Республики Узбекистан, ф₁₈, оп.10627.
8. ЦГА Республики Узбекистан, ф₂₀, оп.1, д 679.
9. ЦГА Республики Узбекистан, ф₄, оп.1, д 88.
10. Чехович ОД Бухарские документы XIV в. - Ташкент, 1965.
11. Мукминова Р.Г. К истории аграрных отношений в Узбекистане XIV в. Вакф наме. - Ташкент, 1966.
12. Фарсанг Бухары был равен около 8,5 км Ом Давидович ЕА Материалы по метрологии средневековой Средней Азии. - М 1970.
13. Махмудов Н Земледелие и аграрные отношения в Средней Азии в XIV-XV вв. - Душанбе, 1966.
14. Иванов ПП Хозяйство Джуйбарских шейхов. - М.П., 1954.
15. Юдашев А Аграрные отношения в Туркестане (конец XIX - начало XX вв.). - Ташкент, 1969.
16. Акимбетов Ш Очерки Кагистана - // Туркестанские ведомости. - 1881. - №

В статье рассмотрена краткая история вафных учреждений - мазаров Хадждж Парранда Верховьев Зеравшана, число которых было большим. Исследование каждого вафного учреждения позволяет выявить новые данные по истории аграрных отношений дореволюционного Таджикистана.

Ключевые слова: *Верхний Зеравшан, Средневековье, Орден Ходжагон, шейх, Накибандия, мутавалли, потомственность, ваф-наме, религиозное учреждение, духовный феодал, джуйбарские шейхи.*

АЗ ТАЪРИХИ ЗАМИНДОРИИ ВАҚФИИ МАЗОРИ ҲАЧҚОЧИ ПАРАНДАИ БОЛООБИ ВОДИИ ЗАРАФШОН ДАР ИНТИҲОИ АСРИ XIX ВА ИБТИДОИ АСРИ XX

Абдувалӣ ҚҶШМАТОВ,
доктори илмҳои таърих, профессор

Дар маводи мазкур муаллифи он мухтасар оид ба таърихи заминдории вақфии мазори Ҳаҷҷоҷи Паранда воқеъ дар болооби водии Зарафшон, ки шумораи онҳо хело зиёд мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд, сухан меронад. Таъсиси муассисаҳои вақфӣ имкон медиҳанд, ки ба таърихи муносибатҳои аграрии Тоҷикистони тоинқилобӣ равшанӣ андозанд.

Калидвожаҳо: *Болооби Зарафшон, асримиёнагӣ, Ордени Хоҷагон, шайх, Накибандия, мутавалли, меросӣ, вақфнома, муассисаҳои динӣ, феодалони рӯҳонӣ, шайхони ҷӯйборӣ.*

**FROM THE HISTORY OF VAQFS LAND USER OF MAZAR OF KHOJA PARRANDA OF THE UPPER ZERAFSHAN
IN THE END XIX AND BEGINNING XX CENTURIES**

Abduvali KUSHMATOV,
doctor of historical sciences, professor

This article highlights briefly about the history vaqfs offices-mazar of Khoja Parranda of the Upper Zerafshan, the number that was so more. The research every of the vaqfs offices let to got the information about historic-agrarian relation pre-revolution of Tajikistan.

Key words: *The Upper Zerafshan, medieval, Order of Khojagon, Sheikh, Naqshbandiya, Mutavali, Descendent, Vaqfname, religious offices, religious feudal, Juybar Sheikhs.*

РАЗВИТИЕ КЕРАМИЧЕСКОГО ПРОИЗВОДСТВА ТАДЖИКИСТАНА В 20-40-е годы XX века

Бахтиёр ОДИНАЕВ,
кандидат исторических наук

Исторический период 1929-1940 годы был одним из самых сложных для Таджикистана, так как он только что получил статус Советской Социалистической Республики и вышел из состава Узбекской ССР. В то время он практически не располагал производственными мощностями, развитой образовательной системой, кадрами.

В 30-х-40-х гг. XX в. шел процесс объединения мастеров, как ремесленников, так и первых художников европейской школы в единый союз. В стране пока еще не сформировалась художественная школа, основывающаяся на европейской академической традиции. Однако под влиянием новых политических и социально-экономических условий в таджикской культуре постепенно происходили значительные изменения, главным образом, в области европеизации и модернизации традиционной культуры. Что касается новой фабричной и профессиональной художественной керамики Таджикистана, то она не получила значительного развития в 1-й половине XX века. В прессе достаточно жестко критиковали все ведомства, которые были ответственны за укрепление основ советской культуры.

В 1932 г. Правительство Таджикистана принимает решение об открытии в Сталинабаде (Душанбе) Республиканской изо-фабрики. Ее основными задачами стали «осуществление творческого труда художников его организация на производственной основе, превращение художника из кустаря-одиночки в активного работника предприятия». Фабрика оказалась рентабельной, она смогла консолидировать творческие силы страны. Среди ее цехов, живописного, декоративно-конструктивного, скульптурного и др., был и графический цех. При каждом цехе было организовано обучение представителей местного населения, что было, несомненно, положительным фактом, поскольку работа «давала постоянную занятость и заработок художнику».

В 1932 г. были созданы Государственный историко-краеведческий музей и Музей изобразительного искусства, при котором в 1935 г. открылась картинная галерея. В 1934 г. начал работать Художественный комбинат. В декабре 1938г. делопроизводство художественной продукции было передано в руки одного ведомства и централизовано в производственную организацию «Всекохудожник», созданной Союзом художников. Она должна была заниматься изготовлением художественной продукции, в том числе памятников, плакатов, лозунгов, оформлением массовых зрелищ.

Страна испытывала большой недостаток в художественных кадрах. К этому времени в столице существовали только изо-учебные мастерские, открытые в 1933 г. Данной проблеме, была посвящена статья В. Мокеева, в

которой он указывает, как это было принято в те годы, основные задачи по организации образовательных институтов. По его мнению, открытие учебного центра весьма важно, так как «станковая картина, скульптура, рисунок-графика, стенная живопись имеют значение фактора, мобилизующего массы вокруг текущих задач социалистического строительства и освещающего эти задачи в свете исторических предпосылок и перспектив развития социалистического общества.⁷ В соответствии с поставленными задачами в 1936 г. в Душанбе было открыто художественное училище (сейчас Государственный художественный колледж им. М. Олимова).

В целях пропаганды традиций народного художественного мастерства (резьба по дереву, керамика и роспись) Союз советских художников республики добился восстановления ранее действовавших мастерских в г. Истаравшане (Ура-Тюбе) и Гиссаре, стал инициатором создания художественных кружков в отдельных госпиталях и при Доме Красной Армии в Сталинабаде. В 1944г. распахнула двери студия в Кулябе, которая должна была со временем быть преобразована в училище. И уже в августе 1945 г. открылась декада искусства Кулябской области в Душанбе.

В 40-е гг. XXв. творчество народных мастеров, в том числе и керамистов, по-прежнему было в центре внимания, как властей так и профессиональных художников нового искусства. Так, в 1940г. народное искусство республики было представлено, наряду с новым искусством, во время декады таджикского искусства в Москве, а в 1943 г. и 1945г. оно соответственно демонстрировалось также в столице на выставке изобразительного искусства республик и областей СССР, а также Всесоюзной выставке.

Истоки современной таджикской пластики, основанной на принципах европейской художественной школы, начали формироваться в 20-30-е гг. XXв. Она стала играть важную роль в архитектурных ансамблях. Тема революции и труда нашла свое воплощение не только в станковой, но и монументальной пластике, первые памятники которой начали появляться в Душанбе (тогда Сталинабаде) в конце 20-х - начале 30-х гг. XX века частично с использованием глиняных элементов в декоре. Они представляли собой временные монументы, воздвигнутые видным общественным деятелям, что соответствовало государственному плану монументальной пропаганды, утвержденной в 1918г.

В конце 20-30х гг. XX в. керамика ведущих школ Центральной Азии все еще сохраняла локальное художественное своеобразие. В известных керамических центрах стали организовываться новые артели, курсы, школы. Народные гончары продолжали изготавливать традиционные виды изделий, главным образом, посуду в их вековых формах. Для росписи они в основном использовали кистевую роспись, гравировку и штамп. С начала XX в. ремесленники орнаментировали в основном только внутреннюю сторону керамических изделий, но при орнаментации чаш декорировали иногда и лицевую наружную поверхность.

⁷ Редакционная статья в газете «Коммунист Таджикистана». – 1932. - 8 июля.

В то же время в 30-е гг. XX в. в новой идеологической системе ведется поиск синтеза традиционных и новых художественных решений. Наиболее яркими их примерами могут служить образцы с портретными и сюжетными изображениями на керамических изделиях. Подобные же характеристики отличали произведения других видов народного ремесла.

Основными центрами керамического производства таджиков 1-й половины XXв. продолжали оставаться Бухара, Самарканд, Худжанд, Истаравшан, Канибадам, Исфара (дехаи Чоркух), Каратаг и др.

Для производства керамики в самом Таджикистане существовало немало источников хорошего исходного материала. Красноватая глина *хоки сурх*, как считали таджикские гончары, настолько хороша, что в предварительной обработке и выдерживании совершенно не нуждается. Для изготовления ангоба они применяли жирные глины из Исфары.

Мастера-керамисты работали в артелях и отделении Художественного фонда республики и успешно развивали традиции местных школ. Кроме разнообразной посуды, выделывали детские игрушки: фигурки лошадки - *аспак*, льва - *шер*, обезьянки - *маймун*, свистульки - *хуштак*, фантастических зверей. Подобного рода произведения отличаются разнообразием и монументальностью форм, богатством орнаментальных мотивов и красок.

Согласно историческим данным, небольшой городок Каратаг был основан в начале XVIIIв. ишаном Махмад-Ризо-Ходжой и его мюридами, выходцами из Дахбида близ Самарканда. За короткое время Каратаг стал важным центром ремесел не только Гиссарского края, но и Среднего Востока, судя по тому, что изделия каратагских ремесленников были широко известны в различных его областях.

Гончарами (*кулолгар*), ремесленниками по металлу (*оҳангар*, *рехтагар*, *мехчагар*, *кордсоз*, *наългар*) литейщиками (*дегрес*, *мисгар*, *заргар*), деревообделочниками (*чўбтарош*, *харрот*, *дуредгар*), кожевенниками (*чармгар*), пекарями, кондитерами в Каратаге были исключительно мужчины. Мужским занятием было и производство гончарных изделий на круге с использованием поливы (*ранг*). Ремесленники активно использовали роспись по подглазурному ангобу. В конце XIX-начале XXвв. каратагская керамика все еще отличалась изяществом, а ее черепок и форма были достаточно изящны.⁸

В 1-й половине XX века новая фабричная и профессиональная художественная керамика Таджикистана не получила значительного развития. Промышленность в стране только зарождалась, а кустарные промыслы еще не были способны дать начало производству новых изделий, необходимых в различных областях народного хозяйства, быту, а также для демонстрации на различных выставках, хотя существовали и отдельные исключения. Так, например, в 1937г. Касым Рахматуллаев из артели «Красный труд» в Истаравшане завоевал золотую медаль на выставке в Париже.

⁸Ершов Н.Н. Каратаг и его ремесла (историко-этнографический очерк).-Душанбе, 1984. - С.48- 87; Таджикистан. Полевые этнографические исследования 2013г./Авторы-составители Л.Додхудоева, З. Юсуфбекова, М. Шовалиева, Н. Васитова. - Душанбе, 2014. - С.40-42.

Таким образом, под влиянием новых политических и социально-экономических условий в таджикской культуре произошли значительные изменения, главным образом в области европеизации и модернизации традиционной культуры.

ЛИТЕРАТУРА

1. Наджафов А. Некоторые письменные источники к истории изобразительного искусства Таджикистана советского периода (1930-1945гг.). - Душанбе, 1964г. Архив СХТ. Оп. №1.
2. Протокол заседания бюро ЦК КП(б) Таджикистана от 8 мая 1935г. Партийный архив Республики Таджикистан (Оп № 7.1X.№ 2444)
3. Этнографический архив Института истории, археологии и этнографии им. А. Дониша Академии наук Таджикистана. Фотоколлекции №№ 27, 76, 102.
4. Андреев М.С. Краткие сведения об этнографической экспедиции, предпринятой летом 1924г. к горным таджикам Матчи, Каратегина, Гиссарского края и Ягноба. // Изв. Туркестан. Отд. рус. геогрф. об-ва. - Т.17, 1924. - С.121-140.
5. Атаханов Т.М. Глазурованная керамика Гиссара XIV-XVIII вв. // По следам древних культур Таджикистана. - Душанбе, 1978. - С.168-176.
6. Бурдуков Н. Гончарные изделия Средней Азии. - СПб, 1904.
7. Одинаев Б. Из истории развития керамического производства таджиков // Вестник Педагогического университета. Издание Таджикского государственного педагогического института им. С.Айни. - №6(61), -2014. - С. 70-73.
8. Додхудоева Л.Н. Полиэтническое общество советского Таджикистана (по материалам Кулябской этнографической экспедиции 1948-1949гг.) // Центральная Азия. Человек-общество-государство. – М., 2014. - С. 158-162.
9. Ершов Н.Н. Каратаг и его ремесла. – Душанбе: Дониш, 1984.
10. Музей изобразительных искусств им. К. Бехзода. Путеводитель. - Душанбе, 1981.
11. Мухторов А. История Ура-Тюбе (конец XV-начало XX вв). Вт. Дополн. изд. – Душанбе: Ирфон, 1999.
12. Народное искусство Таджикистана. / Ред Р. Масов. Составители: Р. Масов, Н. Юнусова, Л. Додхудоева. - Душанбе, 2012.
13. Писарчик А.К. Народная архитектура Самарканда XIX-XX вв. - Душанбе: Дониш, 1974.
14. Рузиев М. Народные умельцы. - Душанбе: Ирфон, 1983.
15. Таджикистан. Нуробод и Рогун: этнографические исследования (зона первой очереди затопления Рогунской ГЭС). / Ред Р.М. Масов. Авторы - составители Л. Додхудоева, З. Юсуфбекова, М. Шовалиева, Н. Васитова - Душанбе, 2015.

В статье рассматриваются вопросы развития керамического производства в Таджикистане в 20-40-е годы XX века. Анализируется состояние ремесленной, художественной и производственной керамики того времени в Таджикистане.

Ключевые слова: *Таджикистан, исторический период, народные мастера, керамическое производство, артели, кустарные промыслы, союз, керамические центры.*

Сведения об авторе: Одинаев Бахтиёр Эмомалиевич - кандидат исторических наук, проректор по науке и творчеству Государственного института изобразительного искусства и дизайна Таджикистана, преподаватель спец-дисциплин кафедры декоративно-прикладного искусства. design_2013@list.ru Телефон: 981032601.

РУШДИ ИСТЕҲСОЛИ МАҲСУЛОТИ КУЛОЛИИ ТОҶИКИСТОН ДАР СОЛҲОИ 20-40-УМИ АСРИ XX

Бахтиёр ОДИНАЕВ,
номзади илмҳои таърих

Дар мақола перомуни масъалаҳои рушди истеҳсоли маҳсулоти кулолии Тоҷикистон дар давоми солҳои 20-40-уми асри XX ва барқарорсозии мероси фарҳангӣ-мардумии ниёгон дар асоси ҷамъовари маводи муҳими муаллиф, таҳлили вазъият, хунари косибӣ, бадеӣ, истеҳсолоти кулолгарии тоҷикон сухан меравад.

Калидвожаҳо: *Тоҷикистон, давраи таърихӣ, ҳунармандони халқӣ, истеҳсолоти кулолӣ, косибӣ, артел, маҳсулоти дастӣ, иттифоқ, марказҳои кулолгарӣ.*

Маълумот дар бораи муаллиф: Одинаев Бахтиёр Эмомалиевич-номзади илмҳои таърих, ноиби ректор оид ба илм ва корҳои эҷодии Донишқадаи санъати тасвирӣ ва дизайни Тоҷикистон, омӯзгори фанҳои таҳассусии кафедраи санъати ороиши амалӣ. design_2013@list.ru
Телефон: 981032601.

DEVELOPMENT OF CERAMIC PRODUCTION OF TAJIKISTAN 20 – 40-S OF THE 20th CENTURY

Bakhtiyour ODINAEV,
candidate of historical science

This article devoted to analyze of the problems of development of the ceramics production in Tajikistan, artistic and industrial ceramics of 20-40-s of the 20th century in Tajikistan.

Key words: *Tajikistan, historical period folk artists, ceramic production, cooperative, handicraft, alliance, ceramic centers.*

ИҶЛОСИЯИ НАҶОТБАХШИ МИЛЛАТ ВА ТАҲКИМБАХШИ РУШДИ ЗАБОНИ ДАВЛАТИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Солеҳҷон СОБИРҶОНОВ,

номзади илмҳои филология, дотсенти кафедраи забони тоҷикии
Донишқадаи молия ва иқтисоди Тоҷикистон
Телефон: 907907003

«Маҳз ба шарофати хираду заковати азали, дурандеши, сабру таҳаммул ва ҷавҳари созандаи миллати тоҷик Иҷлосияи шонздаҳуми Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон баргузор шуд, ки он дар таърихи навини тоҷикон ҷамчун оғози воқеи раванди сулҳ ва эҳёи рукнҳои давлатдории миллӣ маҳсуб мешавад».

Эмомалӣ РАҲМОН

Дар сарнавишту таърихи миллату халқи ҷумҳурии мо Иҷлосияи 16-уми Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷамчун як нерӯи наҷотбахш, ҳаётбахш нақшу мақоми бузурги таърихӣ дорад. Иҷлосияи таърихӣ тақдирсоз дар вазъияти хеле душвори Ҷумҳурии Тоҷикистон баргузор гардид. Агар мо он рӯзҳоро ба ёд орем, дар назари мо саҳнаҳои нохушу даҳшатнок: бародаркушӣ, сӯхтани хонаҳою ҷойҳои обод, гурезо-гурез ва муҳочирати мардум, таҳдиди марг ва ноумедӣ аз ҳаёт намоён мегардид. Дар ин вазъияти душвор ҷамъ гардидани вакилони халқ дар Қасри Арбоби шаҳри бостонии Хучанд ва якдилона баровардани қарорҳои одилона, далели ҷасорату ҳиссиёти баланди ватандӯстӣ доштани дилсӯзу ғамхори халқу ватани хеш будани онҳо буд.

Мардуми ҷумҳурӣ тавассути оинаи нилгун ҷараёни Иҷлосияи 16-уми Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистонро дидаю шунида, интизори сарваре буд, ки оташи ҷанги бародаркушию хонумонсӯзро хомӯш намуда, сулҳу оштиро барпо намояд. Хушбахтона, орзуи мардуми ташналаби сулҳу оштии ҷумҳурӣ ҷомаи амал пӯшид. Файзу баракати аввалиндараҷаи иҷлосия ҳамин буд, ки дар шахси Эмомалӣ Раҳмон роҳбари бошӯҷоату боҷасорат, бохираду ватандӯст ва созандаю бунёдкорро рӯйи саҳнаи сиёсат овард, ки мамлакатро дар як муддати кӯтоҳ аз вазъияти ҳалокатовару даҳшатнок берун намуда, ба ҳолати осудагию оромӣ оварда расонд.

Дар он вақт вакилон масъулияти бузургро дар назди таърих, халқу Ватан ва ҷомеаи ҷаҳонӣ ба дӯш гирифта, роҳбарияти нави Шӯрои Олиро таҳти сарвари Эмомалӣ Раҳмон интихоб намуданд ва самти фаъолият тараққиёти ҷумҳуриро муайян карданд [11,9].

Халқи Тоҷикистон дар марҳилаи наву тақдирсоз симои роҳбари худро дар шахсияте меид, ки он бевосита аз байни халқ баромада ва барои халқ дар шароити гузариш фаъолияти пурмасъулиятро ба дӯш гирифта метавонад. Эмомалӣ Раҳмон ҳамчун вакили халқ, ки дар байни зиёда аз даҳ номзад интихоб гардида буд, бо дилу нияти пок, бо ҳисси баланди ватандӯстона, бо самимияту садоқати беандоза нисбат ба халқи худ ба фаъолият шурӯъ намуд. Ӯ савганд ёд намуда гуфт: «Ман кори худро аз сулҳ сар хоҳам кард ... Ман тарафдори давлати демократӣ, дунявӣ ва ҳуқуқбунёд мебошам. Мо ҳама бояд ёру бародар бошем, то ки вазъиятро ором намоем ва сулҳу ваҳдатро барқарор намоем...» Ин садоқату самимиятро дар ҷараёни хидматҳояш дар назди халқу Ватан Эмомалӣ Раҳмон бараъло собит намуд ва намуда истодааст [11,11].

Аз нигоҳи имрӯзаву оянда бо ифтихор бояд таъкид намоем, ки суҳанрониҳо ва фаъолияти амалии Эмомалӣ Раҳмон дар ин иҷлосия ба қалби мардуми кишвар роҳ ёфта, яке аз асосҳои боварии халқ гардид. Эмомалӣ Раҳмон ҳамчун Раиси Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҳамзамон сарвари давлат барномаи мукаммали аз бӯҳрони сиёсӣ, иқтисодӣ, фарҳангӣ ва маънавӣ баровардани кишварро ба миён гузошт.

Сулҳи Тоҷикистон ба тамоми маънӣ ба фаъолияти сиёсии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон вобастагии қавӣ дорад. Ҳанӯз дар Иҷлосияи 16-уми Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Хучанд ӯ бо қатъият изҳор намуда буд: «Ман қасам ёд мекунам, ки тамоми донишу таҷрибаамро барои дар ҳар ҳона ва ҳар оила барқарор шудани сулҳу ошӣ равона карда, барои гулгулшукуфӣи Ватани азизам садоқатмандона меҳнат мекунам» [11,21].

Сарвари хирадманди давлат-Эмомалӣ Раҳмон ба фарҳанги сулҳ майлу таваҷҷуҳи худро афзуд ва пандҳои зерини бузургони миллати хешро ба эътибор гирифт:

Чу аз ошӣ шодӣ ояд ба чанг,
Хирадманд ҳаргиз накӯшад ба чанг.

(Абӯшақури Балхӣ)

Ба пеши бародар бародар ба чанг,
Наёяд, агар бошадаш ному нанг.

(Абулқосим Фирдавсӣ)

Сулҳ дар ҳама дунё лашкар дорад,
Чанг ба ҳама дунё хатар дорад.

(Абулқосим Лоҳутӣ)

Сарвари хирадманд, Асосгузори сулҳу ваҳдати-миллӣ, Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон бо мақсади пойдору устувор намудани сулҳу ошӣ ва ваҳдати миллӣ ба тамоми рукнҳои фарҳанги сулҳу ваҳдат:

худшиносии миллӣ, ватанпарастӣ, инкишофи забон аҳамияти ҷиддӣ дод ва дар ҳар вохӯрию суҳанрониҳои хеш мардуми мамлакатро ба омӯзиши фарҳанги сулҳу ваҳдат ҳидоят намуда, дастурҳои мушаххас доданд.

Нақши забон тибқи андешаҳои бузургон дар таърихи ҷамъияти инсонӣ чун ҳодисаи ҷамъиятӣ ва воситаи муҳимтарини алоқа байни фардҳои ҷомеа, чун омили таккондиҳанда дар пешравии ободии ҷомеа ниҳоят бузург аст. Беҳуда нест, ки бузургони аҳли илму адаб ҳамин ҷиҳатҳои тавоноӣро пурқудратии забонро тавсифу таъкид намудаанд:

Бувад тобиши моҳу меҳр аз суҳан,
Бувад гардиши нӯҳ сипеҳр аз суҳан.

(Абдурахмони Ҷомӣ)

Суҳани хуш ҳаёту ҷону тан аст,
Дили Исо гувоҳи ин суҳан аст.

(Бадриддин Ҳилолӣ)

Академик Бобочон Ғафуров низ дар ин бобат таъкиди ҷолиб намудааст: «Забон лашкари бузург мебошад. Ғалабаҳои калонтарини дунё бо қувваи забон ба даст омадаанд».

Ба қавли олимони забоншинос шодравон М.Фозилов ва Х. Хусейнов: «Бе забон дар амалиёти истехсолии ҷамъият муваффақият ба даст овардан мумкин нест» [9,232].

Халқи тоҷик забони худро бениҳоят дӯст дошта, баҳри ҳифзи он корнамоиҳои зиёде анҷом додааст. Ба ин маънӣ Бозор Собир дар шеъри худ «Забони модарӣ» чунин гуфтааст:

... Аз сари сад минбар афтоданд нозирҳои ӯ,
То наафтанд аз забони хештан.
Дар сари сад дор ҷон доданд шоирҳои ӯ
То наафтад дар замин қадри суҳан...

Дар ҳақиқат, дар нигоҳи доштани забони миллии мо-забони шевою гуворо ва ноби форсӣ-тоҷикӣ ҷонбозиҳои беандозаю талошҳои шучоатмандонаи устод Садриддин Айнӣ фаромӯшношуданист ва шоистаи ҳазорҳо таҳсинанд.

Файзи начотбахшу ҳаётбахши иҷтимоӣ мазкур буд, ки ба сари давлати тоҷикон сарвареро овард, ки ӯ на танҳо пушту паноҳи халқу давлати тоҷик, балки муҳофизатгари мақоми давлатии забони тоҷикӣ гардид. Зеро дар ҳамон давра чанде аз маъмурону шахсиятҳо ба муқобили «Қонуни забон» ва мақоми давлатӣ гирифтани забон баромада мегуфтанд, ки сабаби асосии аз ҷумҳурии мо рафтани мутахассисони хуб қабули ҳамин қонун ва мақоми давлатӣ гирифтани он мебошад.

Президенти кишвар бо дарназардошти вазифаи ҷамъиятии забон ҳамчун омили пешбарандаи ҷамъият, рукни асосии ваҳдати миллӣ, баъзе ҷиҳатҳои костагии забони адабии имрӯза, дараҷаи омӯзишу таълими он, тозагии инкишофи забон, омӯзиши забонҳо ва таълими онҳо диққати ҷиддӣ дода, барои рушди забони миллӣ ва баланд бардоштани сатҳи забондонии мардуми тоҷик саъйю кӯшишҳо намуда, чораҳои зарурӣ

андешидаанд. Далели ин гуфтаҳо сиёсати давлат дар самти баланд бардоштани мақоми давлатии забони миллӣ, таҷлили ҳамасолаи «Рӯзи забон», амалӣ намудани тадбирҳои зиёд оид ба татбиқи Қонуни забон, вусъати бештар пайдо кардани доираи нуфузи забони давлатӣ, андешаҳои хирадмандонаи сарвари давлат оид ба масъалаҳои инкишофи забони давлатӣ дар воҳӯриҳо бо зиёиён, дар ҷашнвораҳо ва дар асару китобхояшон мебошад. (2,3,4,5,6,7,8)

Яке аз чунин ифодаи ғамхорӣ ва ҳусни таваҷҷуҳи беандозаи сарвари давлат, Фармони Президенти ҷумҳурӣ аз 26-уми июли соли 2007 дар бобати бузургдошти забон ва эълон намудани Соли забони тоҷикӣ ва ба тасвиб расидани Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 13 сентябри соли 2007 дар хусуси тасдиқи Нақшаи чорабиниҳои Ҳукумат дар ин замина мебошад [10,7].

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон қудратмандию тавоноии забонро чун омили пешбарандаи ҷомеа дарк намуда, дар суҳанронии худ рӯзи 22-юми июли соли 1996 дар таҷлили Рӯзи забон гуфта буданд: «Забон рукни асосии миллат ва давлат аст. Миллату давлат соҳиб ва пуштибони забонанд. Забон омили асосии рушду камоли миллат ва давлат аст. Ин аст, ки забон ва давлату миллат дар паноҳи якдигаранд» [5,492].

Президенти кишвар дар Паёми табрикотии хеш ба муносибати шонздаҳумин солгарди Рӯзи забон 22-юми июли соли 2005 волоияти мақоми забон ва поку бегазанд нигоҳ доштани онро аз далелҳои ифтихори миллӣ ва Ватану ватандорӣ дониста, забони тоҷикиро аз олитарин муқаддасоти миллӣ эълон доштааст, ки ин волотарин арҷгузорӣ ба забони модарӣ ва миллат аст [2,5].

Дар суҳанронӣ ба муносибати бистумин солгарди Рӯзи забон-22-юми июли соли 2008 Президенти кишвар забонро «нишонаи асосӣ ва муайянкунандаи асолату хувияти миллат» номида, таъкид фармудаанд, ки «Забони мо баёнғари сарнавишти мо, мояи ифтихору сарфарозӣ ва пойдевори ваҳдати ҷовидонаи миллати мост» [2,5-6].

Тадбири бисёр муҳимми дигар дар татбиқи сиёсати давлатӣ дар соҳаи забон, ки дар суҳанронии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба муносибати Рӯзи забон (5-уми октябри соли 2010) таъкид мешавад, ин таҳияи «Барномаи стратегияи рушди забони давлатӣ» буда, ки он дар пояи илмӣ бо дарназардошти дурнамои рушди забон ва муқаррароти меъёрҳои он таҳия мегардад. Сарвари давлат дар амалӣ намудани ҳадафҳои ин Барнома нахуст риояи муқаррароти Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистонро амри воқеӣ медонанд. Таҳия ва пешниҳоди ин барнома барои солҳои 2012-2016 дар татбиқи сиёсати давлатӣ дар бораи забон ва дурнамои рушди забони давлатӣ дар кишвар нақши муҳим мебозад. Ин Барнома дурнамои рушди забонро дар ҳама бахшҳои он таъмин намуда, меъёрҳои забонро бар асоси суннати хаттии гузашта, дар қолабҳои аз нигоҳи сарфу наҳв ва воҷасозии устувори классикӣ таҳхис менамояд. Дар иртибот ба ин мавзӯ бояд аз

андешаи бисёр арзишманди Президенти мухтарам кишвар Эмомалӣ Раҳмон ёдовар шуд, ки он чунин аст: «Акнун замоне фаро расидааст, ки мардумро бештар бо намунаҳои беҳтарини осор ва забони ноби тоҷикӣ ошно созем, асолати забонро барои ворисони он, бахусус насли ҷавон бозгӯ намоем ва забони асили адабиёти, ки замоне бо ҳадафҳои ғаразнок ҳамчун забони кухна маълум гардида буд, ба мақому мартабаи пешини он боз гардонем. Ин забон, ки дар замони давлатдорӣ тоҷикон-давлати Сомониён дар маснади забони давлатӣ қарор дошт, дар асрҳои минбаъда низ нуфузи худро ҳамчун забони расмӣ нигоҳ доштааст».

Хушбахтона, имрӯзҳо ба шарофати истиқлолият, қарорҳои одилонаи Иҷлосияи 16-уми Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, саъйю кӯшишҳои фидокоронаю қаҳрамононаи Президенти кишвар Эмомалӣ Раҳмон миллати тоҷик ҳам соҳиби давлат гардид ва ҳам забони тоҷикӣ боз дар ҳамон мақоми олии қарор гирифт.

Бо дарназардошти эҳтирому самимият ва садоқату арҷгузори сарвари давлат Эмомалӣ Раҳмон нисбат ба забон, академики шодравон Муҳаммадҷон Шакурӣ дар бобати ғамхориҳои доимии сарвари давлат нисбат ба забони модарӣ чунин баҳо додааст: «Ҷаноби Олӣ ба вежа дар бораи забони модарӣ ва азиздошти он суханҳои гуфтаанд, ки банди дар ин умри дарозам аз ҳеч як сарвари Тоҷикистон нашунидаам... Агар сарвари кишвар нисбат ба забон ва фарҳанг ба чунин ҳақшиносӣ сиёсат пеш бигирад, шак нест, ки аз ҳалли душвортарин масъалаҳои рушди ҷомеаи нави тоҷикон умед метавон кард» [1,142-143].

Воқеан ҳам Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҷаноби Олӣ, Эмомалӣ Раҳмон сухандону суханвару суханшинос ҳастанд. Маҳз ба сабаби сухандониашон ба сухан ва забон эҳтирому арҷгузори беандоза доранд. Сухани ҳар як гӯяндаю мурочиаткунандаро эҳтиромона гӯш карда, мақсади мутақаллимро ҳамонро дарк намуда, ҷавоби қонънашаванда медиҳанд. Суханвари басо намунавӣ Пешвои миллат дар он зоҳир мегардад, ки ҳангоми суханронӣ ба сабаби ба кулӣ риоя намудани меъёрҳои талаффуз, оҳанги гуфтори хушнаво, тарзи баёни эшон басо ба гӯш форами дилнишин аст. Далели суханшиносиашон эрод гирифтани баъзе нуқсонҳо ва нишон додани ҷиҳатҳои беҳбудии забон аст. Далели дигари суханшиносию арҷгузорӣ ба забон доштани китоби чанд муддат пеш аз тариқи нашриёти “Эр-граф” банаширрасидаи эшон “Забони миллат-ҳастии миллат” мебошад, ки аз ҷониби забоншиносон хеле хуб пазируфта шуд.

Аз ҷумла, забоншиноси мумтоз, доктори илмҳои филологӣ, профессор Абдучамол Ҳасанов дар тақризи худ «Пажӯҳиши судманд перомуни таърихи давлат ва забони миллат» (Адабиёт ва санъат, 11-уми майи соли 2017) мазмуну муҳтавои китобро баррасӣ намуда, дар хулоса чунин таъкид менамояд: «Ҳамин тавр, “Забони миллат-ҳастии миллат” дар заминаи зиёди аз ҷаҳорсад манобеъу осори таҳқиқӣ ба забонҳои мухталифи ҷаҳон интишорёфта таълиф гардида, таърихи беш аз шашҳазорсолаи забони модариямонро ба таври аҳсант инъикос намудааст» [Адабиёт ва санъат, 11-уми майи соли 2017].

Маҳз ба туфайли хидоятҳою сиёсати оқилонаю ғамхоронаи Пешвои миллат, Президенти кишвар муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон забон дар паноҳи давлат гирифта шуд ва рушду шукуфоии он бехтару хубтар гардид.

Аз ин рӯ, файзи фараҳбахшу наҷотбахши Иҷлосияи 16-ум ва хираду ҳиммати баланди Пешвои миллат, Президенти азизу муҳтарами кишвари мо-Эмомалӣ Раҳмон дар наҷотёбии миллату давлати тоҷикон ва шукуфоии забони он чун нерӯи бузурги ҳаётбахш дар дилу дидаи тамоми мардуми тоҷик нақши худро абадан боқӣ хоҳад монд.

АДАБИЁТ

1. Муҳаммадҷони Шакурии Бухорӣ. Инсонгароии омӯзиш ва забони миллӣ. - Душанбе, 2002,
2. Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ва сиёсати давлатӣ дар бораи забон. - Душанбе, 2011, -212 саҳ.
3. Раҳмонов Э.Ш. Тоҷикон дар оинаи таърих. - Душанбе, 1996
4. Раҳмонов Э.Ш. Тоҷикистон: дар роҳи демократия ва ҷомеаи мутамаддин. - Душанбе: Ирфон, 1996
5. Раҳмонов Эмомалӣ. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат. Ҷилди 1,2. - Душанбе: Ирфон, 2002
6. Эмомалӣ Раҳмонов. Фарҳанг ҳастии миллат аст. Суханронии Президенти ҶТ дар мулоқот бо зиёиёни мамлакат аз 20 март 2001, дар кит.: Забон ва истиқлол (Маҷмӯаи мақолаҳо) - Душанбе, 2001. С. 3-10
7. Эмомалӣ Раҳмон. Забони миллӣ-рукни асосии давлатдорӣ. Нашри «Омӯзгор», 21 июли 2007, С. 1-3
8. Эмомалӣ Раҳмон. Ба забони модарӣ чун ба модар арҷ гузорем. Суханронии Президенти ҶТ ба муносибати Рӯзи забон шаҳри Душанбе, 22 июли соли 2008, «Ҷумҳурият», 24 июли соли 2008
9. Собирҷонов С. Нерӯбахши пойдеории мақоми давлатии забони миллӣ ва рушди он. Дар кит.: «Материалы международной научно-практической конференции «Рудаки и становление таджикского литературного языка» посвященной 1150-летию Рудаки и году таджикского языка» - Душанбе, РТСУ, 2008, С. 232-242
10. Ҷӯраев Ғ. Масъалаҳои рушди забон аз нигоҳи Президент. - Душанбе, «Шарқи озод», 2009
11. Шарифов А. Президенти мо-Эмомалӣ Раҳмон. - Душанбе, 2006, - 192 саҳ.

Дар мақолаи мазкур муаллиф кӯшидааст, ки нақши Иҷлосияи тақдирсозро дар рушду такомули забони модарӣ муфассал баён намояд. Ӯ бо мисолҳои мушаххас саҳми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмонро дар роҳи расидан ба сулҳу ваҳдати миллӣ, худшиносии миллат, меҳанпарастӣ, арҷ гузоштан ба фарҳанги кӯҳанбунёд, инкишофи забони модарӣ, додани мақоми давлатиро ба забони тоҷикӣ махсус зикр намуда,

эътироф кардааст, ки воқеан Президенти мамлакатамон Эмомалӣ Раҳмон пуштибони забону фарҳанги миллат маҳсуб меёбад.

Калидвожаҳо: *Қасри Арбоб, Шӯрои Олӣ, Рӯзи забон, забони модарӣ, нақши забон, ҳастии миллат, рушду такомул, забони ноби тоҷикӣ, фарҳанги миллӣ, худшиносии миллӣ, сулҳу ваҳдат.*

СЕССИЯ СПАСШАЯ НАЦИЮ И УКРЕПИВШАЯ ЗНАЧЕНИЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО ЯЗЫКА

Солехдҷон СОБИРДЖОНОВ,

кандидат филологических наук, дотсент кафедры таджикского языка
Институт финанса и экономики Таджикистана

В статье исследуются роль 16-ой Сессии Верховного Совета в дальнейшем развитии государственного языка в Таджикистане. Подробно освещается вклад Основателя мира и национального единства - Лидера нации, уважаемого Эмомали Рахмона в достижении мира, поднятии самосознания нации, воспитание молодёжи.

Ключевые слова: *Дворец Арбоб, Верховный Совет, День языка, таджикского языка, рол языка, развитие, национальная культура, национальная самопознания, мира и согласие.*

РҶЙДОДИ САРНАВИШТСОЗИ МИЛЛАТ

Назрбӣ ИСМАТОВА,

ходими илмии Институти омӯзиши масъалаҳои
давлатҳои Осиё ва Аврупо

«Иҷлосияи таърихии шонздаҳуми Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давлату миллати мо нақши сарнавиштсоз дошта, дар пойдории сулҳу субот, мустаҳкам намудани пояҳои ҳуқуқӣ ва сохти конституционии мамлакат саҳми арзанда гузошт».

Эмомалӣ РАҲМОН

Барои миллати тоҷик солҳои охири қарни XX ниҳоят ҳассос ва ноором буданд. Мо ҳанӯз хуб дар хотир дорем, ки оғози Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои халқу Ватани мо оғози воқеаҳои мусибатбор, бесарусомонии сиёсӣ ва беҳокимиятӣ буд. Минтақаҳои саноатии мамлакат, вилояти Қўрғонтеппа ва пойтахти кишвар-шаҳри Душанбе дар дасти гурӯҳҳои ҷиноятпешаи силоҳбадаст ва ғоратгар қарор доштанд. Дар он рӯзҳои вазнин ва пурфочиа роҳбарони мамлакат паси ҳам иваз мегардиданд, вале вазъият ҳамонро бетағйир ва идоранашаванда боқӣ мемонд. Нерӯҳои мавҷуд буданд, ки мехостанд давлати Тоҷикистонро тамоман аз байн баранд. Рӯз то рӯз сафи гурӯҳҳои силоҳбадаст аз ҷангиён пур мегардид ва дар кишвар харобиву нобасомонӣ зиёд мешуд. Оқибат дар кишвар ҷанги шаҳрвандӣ оғоз шуд, ки сабаби ҳалокати ҳазорҳо шаҳрвандони Тоҷикистон гардид.

Ҷанги фочиабори шаҳрвандӣ Тоҷикистонро ба майдони муҳориба табдил дод. Дар пайи ин пешомадҳо ҳазорон одамон маҷбур шуданд тарки ватан намоянд. Ҷандин ҳазор хонаҳои шаҳрвандон ба хок яксон гардиданд. Кӯдакон ятим ва бесарпараст монданд. Ҷандин биноҳо ва иншоотҳои хоҷагии халқ ба харобазор табдил ёфтанд. Дар он рӯзҳои мудҳиш ва сангин танҳо шахси дорои иродаи қавӣ ва хираду матонати бузург метавонист миллату давлатро аз вартаи нобудшавӣ раҳо созад, дар зехнаш дарки манфиатҳои миллӣ ҷой дошта бошад ва халқу миллатро сарчамъ намуда, барои якпорчагии Ватан ҷони худро дарег надорад.

Иҷлосияи 16-уми Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки аз 16-уми ноябр то 2-юми декабри соли 1992 дар Қасри Арбоби хоҷагии ба номи Саидхӯҷа Урунхӯҷаеви шаҳри Хучанд баргузор гардида буд, бешубҳа иҷлосияи тақдирсоз ва сарнавиштсози миллати тоҷик мебошад. Ин иҷлосия замоне баргузор гардид, ки халқу миллати тоҷик рӯзҳои ниҳоят вазнин ва талху торикро аз сар мегузаронид. Ашхоси ҷудоихоҳу ҷохталаб, он замон барои расидан ба мақсадҳои сиёсӣ иқтисодии худ мардумро бо ҳар роҳу восита ба майдонҳои ҷанг кашида, миёни онҳо нофаҳмию парокандагиро барпо намуданд. Дар он давра манфиатҳои шахсӣ гурӯҳӣ болотар аз манфиатҳои миллӣ меистоданд, касе дар бораи мусолиҳаи тоҷикон фикр ҳам намекард. Қисми зиёди аҳолии кишвар, ба хусус ҷавонон дар зер

таъсири идеологияи гуногун ба роҳгумӣ афтода буданд. Мардумро тарс аз бархамхӯрии давлат ва парокандагии халқи тоҷик фаро гирифта буд. Хушбахтона ҳукуматдорони замон тавонистанд ба ҳама мушкилихо нигоҳ накарда дар чунин вазъияти пурмочаро Иҷлосияи 16-уми Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистонро баргузор намоянд.

Он рӯзҳо барои миллати тоҷик шахсе лозим буд, ки ҳаёту зиндагии халқу миллатро аз ҳаёту зиндагии худ боло донад. Ин шахс Президенти мамлакат, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон буданд. Дарвоқеъ, ин шахси ватандӯст тавонист орзуву омоли деринтизори тоҷиконро чомаи амал пӯшонад. Миллати парокандаву парешон ва ноогоҳ аз мақсадҳои нопоки ҷудоихоҳони берунаро ба ваҳдату сарчамӣ даъват намояд. Сулҳу ошоштагиро дар кишвари тоҷикон барқарор созад. Маҳз ба шарофати саъю талош ва фидокорию қаҳрамониҳои беназири сарвари давлати тоҷикон, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон яъсу ноумедӣ аз ояндаи торики халқу Ватан аз байн рафт. *Аввалин суханони ин марди шучоъ дар мақоми Раиси Шӯрои Олӣ ва сарвари давлати Тоҷикистон ин* “Ман ба шумо сулҳ, меоварам!” буд, ки дар дили мардум яъсу ноумедиро бархам дод ва як кувваи бузурге мардумро рӯҳбаланд намуд.

Бешубҳа, Иҷлосияи 16-уми Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон фазои нави сиёсиро ба вучуд оварда дар таърихи миллати тоҷик саҳифаи наvero боз намуд. Маҳз ҳамин иҷлосияи сарнавиштсоз бақои дастгоҳи нави давлатиро, ки омили тараққиёти чома мебошад, ба фаъолият овард. Ҳамзамон давлатро аз нобудӣ нигоҳ дошт ва миллати тоҷикро аз гирдоби фаношавӣ берун баровард. Иҷлосия Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи авфи умумӣ”-ро қабул намуд ва намояндагони гурӯҳҳои силоҳбадастро ба дӯстӣ ва ҳамдигарфаҳмӣ даъват намуд. Ҳамзамон дар иҷлосия, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи аз ҷавобгарии ҷиноӣ, интизомӣ ва маъмурий озод кардани шахсоне, ки дар давраи аз 27 март то 25 ноябри соли 1992 дар минтақаҳои мухталиф ҷиноят содир кардаанд” қабул карда шуд. Дар анҷоми кори ҷаласа бо дастури Раиси Шӯрои Олӣ, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон мақомоти роҳбарии Ҳукумати Тоҷикистон ба раванди музокироти сулҳ оғоз кард. Дар аввали соли 1993 бо мақсади аз байн бурдани ҷанги шаҳрвандӣ дар кишвар, барқарор сохтани манзилҳои харобгаштаи аҳоли, баргардонидани гурезаҳо ва муҳочирони иҷборӣ ба макони зист, пешгирии таназзули иқтисод ва ба хотири обод сохтани Тоҷикистон масъалаи ба ҳам овардани нерӯҳои муҳолиф, музокироти сулҳи тоҷикон оғоз гардид. Музокироти тоҷикон ҳарчанд, ки мушкилу тӯлонӣ буд, барои миллати тоҷик ва Тоҷикистон марҳилаи тақдирсоз ба ҳисоб мерафт. Дар ҷараёни гуфтушунид, ки зиёда аз 40-моҳ идома ёфт ва тарафҳо 21 маротиба сари мизи музокира нишастанд, 40 ҳуҷҷати барои давлат ва миллати тоҷик муҳимро ба имзо расониданд. Нуқтаи анҷоми музокироти байни тоҷикон, ки рӯзи 27-уми июни соли 1997 дар шаҳри Маскав бо имзои Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризоияти миллӣ дар Тоҷикистон гузошта шуд, марҳалаи сифатан наvero дар таҳкими пояҳои давлатдорӣ миллии тоҷикон оғоз бахшид.

Тачрибаи сулҳи миёни тоҷикон яке аз бузургтарин сабақҳои мактаби давлатдорӣ ва сиёсатмадории сарвари мамлакат, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон аст, ки ҳам дар дохили мамлакат ва ҳам дар сатҳи ҷаҳонӣ мавриди таҳқиқу омӯзиш қарор гирифт. Ба макони зист, ба Ватан баргардонидани қариб ним миллион гуреза ва муътадил сохтани сатҳи иҷтимоии онҳо аз тарафи ташкилоту созмонҳои бонуфуз, аз ҷумла Созмони Милали Муттаҳид, Созмони Амният ва Ҳамкорӣ дар Аврупо ҳамчун модели нодири сулхофарини эътироф гардид.

Суханони фаромӯшнашавандаи сарвари мамлакат дар Иҷлосияи 16-уми Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо эътиқоди комил ибраз дошта буд: «Ман қасам ёд мекунам, ки тамоми донишу тачрибаамро барои дар ҳар хона ва ҳар оила барқарор шудани сулҳ равона карда, барои гулгулшукуфии Ватани азизам садоқатмандона меҳнат мекунам», ҳеҷ гоҳ аз хотири мардуми тоҷик намеравад. Чунки ин марди оқилу доно ва хирадманд тӯли ин солҳо ба халқу Ватан содиқ буданаширо исбот намуд. Дар баробари ин мардуми тоҷик баъд аз паси сар кардани ғочии миллӣ, мафҳуми худшиносиро дуруст дарк намуд. Талошҳои шабонарӯзии сарвари давлати тоҷикон Эмомалӣ Раҳмон аз ҷониби халқи кишвар дастгирӣ ёфт ва мамлакати моро торафт ба сӯи қуллаи мурод наздик намуд. Ҳазорҳо мардуми саргумкардаи силоҳбадаст, ба кормандони ҳифзи ҳуқуқ аслиҳаи худро супориданд ва ба зиндагии осоишта шурӯъ намуданд. Он замон яке аз мақсадҳои аввалиндараҷа ва муҳими Ҳукумати Тоҷикистон ин баргардонидани гурезагон ба макони зисти аслишон ба ҳисоб мерафт. Дар он даврони вазнину тақдирсоз мушкilotи муҳочиронро танҳо сарвари он кишваре метавонист ҳаллу фасл намояд, ки муҳофизати манфиатҳои миллиро барои худ аввалиндараҷа дониста бошад. Дар он шабу рӯзҳо сарвари давлат ба Ҷумҳурии исломии Афғонистон барои огоҳ шудан аз вазъи муҳочирони онҷобуда сафар намуд ва ибраз дошт, ки «Ба хотири истиқрори сулҳи пойдор ва бозгашти ҳамаи фирориён ба Ватан ман тайёр ҳастам, ки чонамро қурбон созам». Бо кӯшишу талошҳои зиёд қариб ним миллион гурезагон ба Ватан баргаштанд ва ба зиндагии оромӣ осуда оғоз намуданд. Эмомалӣ Раҳмон шахсе буд, ки дар он шабу рӯз фалокати ҳодисаҳои ҷанги хонумонсӯзи шаҳрвандӣ, тарсу ҳароси мардуми дар маҳали ҷанг қарор дошта ва гиряи рикқатовари модарро дар сари тобути фарзанд, дида буд. Агар бедордилию мардонагӣ, шучоату ватандӯстии ин шахси покгинат намебуд, имрӯз давлате бо ном Тоҷикистон дар ҷаҳон мавҷуд намебуд. Ноғуфта намонад, ки маҳз дар ҳамин иҷлосия қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Парчами давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва «Дар хусуси низомномаи Нишони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» қабул гардиданд. Аз соли 2009-ум инҷониб дар саросари кишвар «Рӯзи парчами давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» қайд карда мешавад. Дар баробари Эълومияи Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Иҷлосияи XVI Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, санаи таърихӣ ва фаромӯшнашаванда барои миллати тоҷик мебошад, чунки ин иҷлосия миллати тоҷикро аз гирдоби нобудӣ берун баровард. Ҳама пешравӣ ва шукуфоии Тоҷикистон ин аз баракати ҳамин иҷлосия

сарчашма мегирад. Зеро маҳз ҳамин иҷлосия ба миллати тоҷик сарвари хирадманду оқилро пайдо намуд, ки ба сулҳу ваҳдати миллӣ асос гузошт. Новобаста аз он, ки ҷанги шаҳрвандӣ вазъи иқтисодиву иҷтимоии Тоҷикистонро солҳо ба қафо кашид, сарвари мамлакат тавонист аз рӯзҳои аввал барои ободӣ ва пешравию кишвар камари ҳиммат бандад. Бо ҷалби сармоягузори хориҷӣ барои ба эътидол овардани вазъи иқтисодиву иҷтимоии кишвар таъмиру азнавсозии роҳҳо оғоз гардид. Аз ҷумла 1700 километр роҳҳои мошингард ва зиёда аз 100 пул бунёд ва азнавсозӣ шудааст.

Масъалаи дигари муҳим, ки дар назди роҳбарияти давлату ҳукумат қарор дошт ин қабули Конститутсия буд. Сарқонун пеш аз ҳама бояд ҳуқуқу озодиҳои шаҳрвандонро таъмин намояд. Бо пешниҳоди сарвари давлат Эмомалӣ Раҳмон дар Сарқонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон давлати мо давлати иҷтимоӣ муайян шудааст. Инчунин маъно дорад, ки фаъолияти давлат барои баровардани эҳтиёҷоти аслии шаҳрвандон ва таъмини зиндагии шоистаи мардуми кишвар нигаронида шудааст. Муҳокимаи он байни мардум се моҳ тӯл кашид ва аз ҷониби халқи мамлакат бо раъйдихии умумихалқӣ рӯзи 6-уми ноябри соли 1994 қабул карда шуд. Халқи Тоҷикистон бо иштироки худ дар ин маъракаи муҳим собит кард, ки ҷонибдори давлати ҳуқуқбунёд, демократӣ ва дунявӣ мебошад. Роҳи тайнамудаи халқи Тоҷикистон пас аз Иҷлосияи 16-уми Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон дод, ки сарчамъ намудани халқу миллат, нигоҳдории якпорчагии Ватан ба халқи мо ба осонӣ ба даст наомадааст.

Яке аз бузуртгарин сабақҳои мактаби давлатдорӣ ва сиёсатмадории Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ин таҷрибаи сулҳи миёни тоҷикон мебошад. Кишвари мо бо роҳбарии ин сиёсатмадори бузурги аср кайҳо боз номи як кишвари ҷангзадаро аз худ дур намудааст. Ҳамаи он пешравиҳо ва оромиву осудагии мамлакатро мо бо шарофати фаъолияти шабонарӯзӣ ва иродаи мустаҳкамӯ ватандӯстии ин марди начиб, соҳиб шудаем. Мо бо итминони комил гуфта метавонем, ки истиқлоли Ватан бо номи Эмомалӣ Раҳмон вобастагӣ дорад. Зеро ин шахсияти бузург дар замони ҷангу низоъҳои шаҳрвандӣ, роҳи сулҳу ваҳдатро барои кишвар интихоб намуд ва дар аввалин изҳороташ қайд намуда буд, ки «Идеали сиёсии мо- ваҳдати миллӣ аст». Барқарор шудани сулҳ ва ризоияти миллӣ, таҳкими суботи сиёсӣ дар кишвар эътибори Тоҷикистонро дар арсаи ҷаҳонӣ афзун намуд. Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон на танҳо сулҳу суботро дар кишвар барқарор намуд, балки барои ҳалли як қатор масъалаҳои умумибашарӣ низ саҳми худро гузошт. Роҳбари мамлакат борҳо аз минбарҳои байналмилалӣ оид ба масъалаҳои глобалии ҷаҳон сухан карда нишон дод, ки Тоҷикистон ҳамчун аъзои баробарҳуқуқи ҷомеа нисбати ин масъалаҳо бетараф буда наметавонад.

Аз ҷумла, сарвари мамлакат тӯли солҳои соҳибистиқлолии кишвар ба ҳалли масоили муҳофизати об, ҷӣ дар сатҳи миллӣ ва ҷи дар сатҳи минтақавию байналмилалӣ тавачҷуҳи хос зоҳир мекунанд. Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон,

мухтарам Эмомалӣ Раҳмон қимати захираҳои обиро дуруст дарк карда, пешниҳод намуданд, ки солҳои 2005-2015 Даҳсолаи байналмилалӣ амалиёти «Об-барои ҳаёт» эълон карда шавад. Ин пешниҳод аз ҷониби Созмони Милали Муттаҳид хуб пазируфта шуд ва оиди он дар Тоҷикистон якҷанд конфронсиҳо ва чорабиниҳои илмӣ-амалии сатҳи байналмилалӣ баргузор гардид.

Мо аз он ифтихор менамоем, ки сарони давлатҳои ҷаҳон дар суҳанрониҳои худ Президенти мамлакати моро ҳамчун лидери ҳалли масъалаҳои об ном мегиранд, ки ин аз эътирофи обрӯю эътибори баланди Президенти кишвар дар сатҳи байналмилалӣ гувоҳӣ медиҳад. Бо даст овардани истиқлолият мақоми Тоҷикистон дар сиёсати минтақавӣ ва байналмилалӣ пеш рафт. Ҳукумати мамлакат, ҳамкорихоро бо кишварҳо ва созмонҳои молиявии ҷаҳонӣ роҳандозӣ намуда имрӯзҳо Тоҷикистон тақрибан бо 130 мамлакати дунё муносибатҳои дипломатӣ, сиёсиву иқтисодӣ дорад. Чуноне, ки мо медонем муҳимтарин дастоварде, ки миллати тоҷик бо роҳбарии Эмомалӣ Раҳмон ба даст овард, ин сулҳу оштии миллӣ аст, ки аз Иҷлосияи 16-уми Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон оғоз гардида буд. Маҳз ҳамин иҷлосия барои барқарорсозии соҳти конститутсионии кишвар ва бунёди давлати демократӣ ва ҳуқуқбунёду дунявии Тоҷикистон нақши муҳим бозид, заминаи нахустини ризоияти миллӣ ва сулҳи тоҷиконро фароҳам оварда, самтҳои асосии сиёсати дохилию хориҷии Тоҷикистони соҳибистиклолро муайян намуд.

Имсол аз баргузории иҷлосияи 16-уми Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 25 сол пур мегардад. Тӯли ин муддати кӯтоҳи таърихӣ Тоҷикистон бо сарвари Эмомалӣ Раҳмон бо дастовардҳои бузург дар ҳама соҳаҳо ноил гардид. Хидматҳои бузурги ин шахси башардӯстро ба инобат гирифта, аз ҷониби Шӯрои Аврупо оид ба равобити байналмилалӣ бо унвони «Пешвои асри XXI» қадрдонӣ гардид, ки ин унвон аз ҷониби мардуми Тоҷикистон низ хуб пазируфта шуд. Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 9-уми декабри соли 2015 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат»-ро қабул намуд ва Президенти мамлакат, Ҷаноби Олӣ, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон расман «Пешвои миллат» эълон гардид. Барҳақ бо қабули ин санад тамоми дастовардҳои мухтарам Эмомалӣ Раҳмон қадрдонӣ карда шуданд ва ҳамчун пешбарандаи миллати тоҷик абадан дар таърихи кишвар бо хатҳои заррин номи ӯ навишта хоҳад шуд.

Имрӯзҳо ҳар яки мо вазифадорем, ки барои оромиву ободии Тоҷикистон саҳми арзандаи худро гузорем. Ба фарзандони худ арҷ гузоштан ба муқаддасоти миллиро омӯзонем, худшиносии миллиро дар онҳо аз хурдӣ бедор созем. Чуноне, ки Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон таъкид менамоянд «Сабақи талҳи таърихии кишварамон ба ҳар кадоми мову шумо ҳушдор медиҳад, ки дигар ҳеҷ гоҳ зиракии сиёсӣ ва ҳушёрии зехниро аз даст надихем, ватандӯсту ватанпарвар бошем, аз гузаштаи пурғановати ниёгонамон ифтихор кунем ва ба ин роҳ ваҳдати миллӣ, ягонагии кишвар, марзу буми аҷдодиамонро эҳтиёт ва ҳифз

намоем». Вазъи ноороми ҷаҳони муосир моро водор месозад, ки бешубҳа дар пайи оромиву осудагии кишвар бетараф набошем.

АДАБИЁТ

1. *Зафар Сайидзода, Абдуқаҳҳор Холов, Нақши сиёсии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар рушди босуботи Тоҷикистон, Душанбе: ҶДММ «Контраст», 2014-144 саҳ.*

Дар маводи мазкур аз дастовардҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар даврони соҳибистиклолӣ сухан рафта, инчунин сиёсати созанда, мутавозин ва дурбинонаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар рушду тавсеаи тамоми соҳаҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии кишвар дар мисолҳои равшан таҷассуми худро ёфтааст.

Калидвожаҳо: Иҷлосияи таърихӣ, Қасри Арбоб, Шӯрои Олӣ, сулҳу ваҳдати миллӣ, ҷанги шаҳрвандӣ, фирориён, истиклолият, истикрори сулҳ.

СУДЬБОНОСНОЕ СОБЫТИЕ ДЛЯ НАЦИИ

**Назрби ИСМАТОВА,
научный сотрудник Института по изучению
проблем государств Азии и Европы**

В данной статье рассматривается роль Основателя мира и национального единства-Лидера нации, Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона в развитии экономики, социально-культурной жизни и внешней политики, в укреплении государственного строя, развития демократии, права и светского образа жизни в республике.

Ключивые слова: *судьбоносная сессия, Дворец Арбоб, Верховный Совет, мир и национального согласия, гражданская война, беженцы, независимость, укрепление мира.*

Nazrbi ISMATOVA,

АНТОНИНА КОНСТАНТИНОВНА ПИСАРЧИК – ОДИН ИЗ ОСНОВАТЕЛЕЙ ЭТНОГРАФИЧЕСКОЙ НАУКИ В ТАДЖИКИСТАНЕ

Лариса ДОДХУДОЕВА,

доктор исторических наук, заведующая отделом этнографии Института истории, археологии и этнографии им. А. Дониша Академии наук Республики Таджикистан
пр. Рудаки 33,734025 Душанбе, Республики Таджикистан
эл. почта lorasdodo@rambler.ru, тел.(+992) 221 37 42

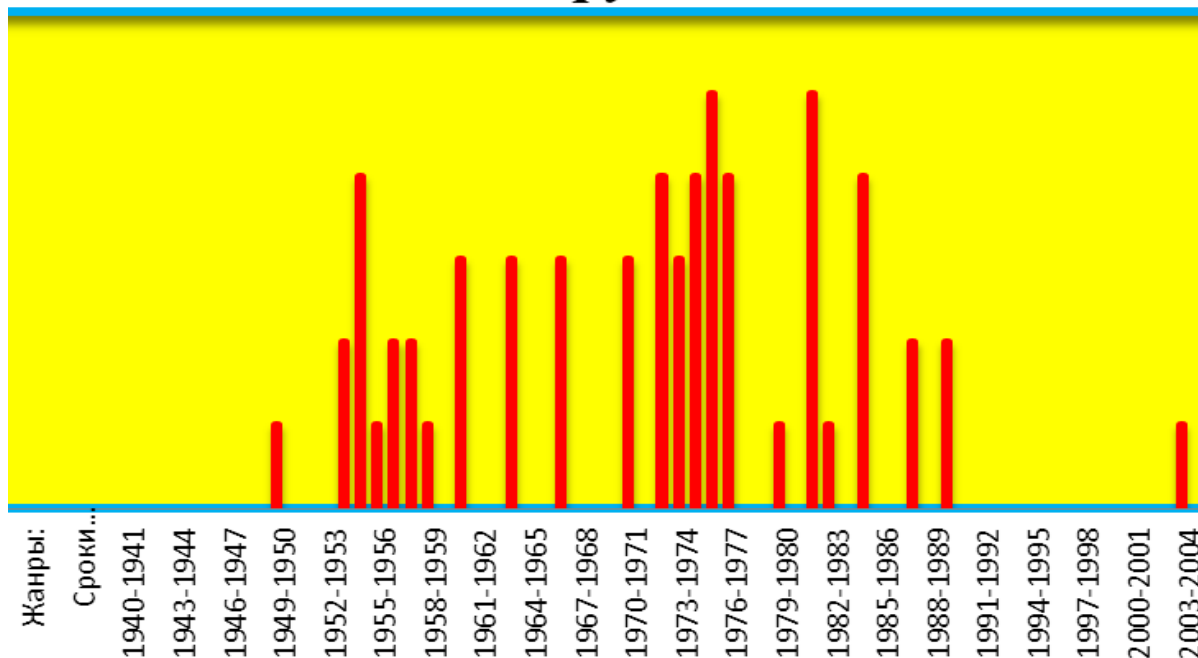
В этом году исполнилось 110-лет со дня рождения известного советского этнографа Антонины Константиновны ПИСАРЧИК (23 мая 1907, г. Коканд-6 января 1995г, Милянувек, Польша), которая, несомненно, принадлежит к плеяде тех выдающихся исследователей, которые сыграли основополагающую роль в сложении и развитии этнографической школы Таджикистана XX в. Вместе со своими наставниками, учителями и коллегами, выдающимися деятелями науки, такими как М.С. Андреев, Н.А. Кисляков, Е.М. Пещерева и О.А. Сухарева она внесла неоценимый вклад в основание и становление таджикской советской науки XX в. Однако ее роль была несколько иная, нежели упомянутых ключевых фигур, поскольку она, стала заведующим сначала сектором, а потом отделом этнографии Института истории, археологии и этнографии им. А. Дониша Академии наук Таджикистана практически с самого начала зарождения школы этнологии. За семнадцать лет своего руководства (1948-1965гг.) ей удалось сформировать новую этнографическую науку, определить основные направления ее развития. Ныне ее творческое наследие принадлежит уже всему мировому научному сообществу, представители которого при изучении цивилизации Центральной Азии безоговорочно полагаются на ее труды. Порой они остаются единственными этнографическими исследованиями по быту и культуре отдельных регионов Центральной Азии, в силу чего не утрачивают своей научной значимости и по сей день.

Можно бесконечно перечислять ее многогранные исследования по истории этнокультур Таджикистана и Узбекистана, а также их различных субкультур, многочисленные поездки и этнографические экспедиции, предпринятые ею в центральноазиатском регионе. Согласно информации World Cat Identities как автор текста и автор предисловий, редактор и участник

сборника она выступает в 54 научных исследованиях, в 87 публикациях на 3-х языках, которые находятся в 271 библиотечном хранилище.¹ Это число значительно превышает список ее 41 публикаций, которые А.К. Писарчик

Основные труды в годах

Сайт World Cat Identities: 54 исследования в 87 публикациях на 3-х языках, в 271 библиотечном хранилище(автор текста, предисловия, составитель, редактор).

указала сама в книге «Этнографическая наука в Таджикистане».² Имеющиеся публикации о ее творческом наследии в научной литературе и Интернете освобождают нас от детального их перечисления и позволяют каждому, интересующемуся ее жизнью и деятельностью, обратиться к данным ресурсам за подробными сведениями.³

Как же удалось девочке, родившейся в Коканде 23 мая 1907 г. в семье землемера из Белоруссии Константина Адамовича Писарчика и польской учительницы французского языка Марии Викентьевны Писарчик (урожденной Ясевич), стать известным исследователем различных этнокультур Центральной Азии? Несомненно, ее жизненный путь определила учеба на факультете востоковедения в САГУ (Среднеазиатском государственном университете) в Ташкенте, а также занятия, личное знакомство и сотрудничество со студенческой скамьи со многими ведущими советскими учеными-А.А. Семеновым, М.С. Андреевым, Л.В. Ошаниным, А.Э. Шмидтом и другими. Для нее важным источником знаний стали не только их лекции, но и совместные с ними поездки и дискуссии. Она и свою личную жизнь связала с одним из знаменитых экспертов Востока М.С. Андреевым, когда в 1940 г. вышла за него замуж.

Профессор В.В. Дубовицкий, изучая архив А.Е. Маджи в Душанбе, нашел его письмо, адресованное отцу-художнику от 19 мая 1937г., в котором он

рассказывает, что его невесту зовут Антонина Константиновна Писарчик.⁴ Автор указывает, что она младше его и является студенткой антрополого-этнографического отделения в САГУ, а он - этнолингвистического отделения Востарана.

Далее он пишет: «Она (А.К.Писарчик) однако имеется на фотографии научного кружка, и ты верно ее срисовал мне, только она вышла у тебя очень добренькой. Мне она тем и нравится, что она ездила одна верхом на коне ночами по Кулябскому вилояту, пыталась переплыть Аму-дарью, сидела в ГПУ и целых три года отсиживала в исправдоме... ..хотя я и знаю П. более десяти лет, но она мне все еще весьма мало знакома.»

А. Маджи послал отцу несколько записок от А.К. Писарчик: одну из исправдома, «для полноты и другое письмо, по-видимому, не 1932г., но 1935г. Опиши-ка мне на основании твоей науки характер будущей родственницы».

В этом письме А. Маджи, А.К. Писарчик предстает смелой, решительной и активной девушкой, которая живо интересуется происходящим и не боится попасть под следствие в силу своих убеждений.

Всю свою жизнь А.К. Писарчик оставалась верным помощником для А.А. Семенова. В период организации Института истории, археологии и этнографии им. А. Дониша в 1951г., первым директором которого он был назначен, А.А. Семенов неоднократно поручал ей выполнение ответственных заданий и часто оставлял ее за директора института.⁵

В 1947 г. в Институте истории, языка и литературы Таджикского филиала АН СССР был создан кабинет этнографии и археологии под руководством М.С. Андреева. Уже в 1948г. после его смерти сектор возглавила А.К. Писарчик, которая оставалась сначала его заведующим, а позже после организации Института истории, археологии и этнографии им. А. Дониша в 1951г. – и главой отдела этнографии вплоть до 1965г.

За семнадцать лет своего руководства она, по сути, сформировала школу таджикской этнографии, которая, по рассказам ее современников и коллег, по своему потенциалу и значению стала третьей в СССР после московского и ленинградского центров.

Что же касается значимости ее активной, насыщенной научной деятельности, то, следует сказать следующее. Если о выдающемся исследователе О.А. Сухаревой говорят, что она знала о Самарканде всё, то мы могли бы сказать то же самое и о А.К. Писарчик. И даже больше - можно определенно утверждать, что она знала не только весь Самарканд, на основе народной архитектуры которого, блестяще защитила кандидатскую диссертацию, но и отлично разбиралась в бухарских памятниках. Ведь она провела в этом древнем городе несколько экспедиций, а потом руководила процессом фотографирования его памятников и созданием всего изобразительного ряда иллюстраций и подготовкой к печати исследования своего мужа М.С. Андреева и О.Д. Чехович «Арк (кремль) Бухары в XIX-начале XX в.»⁶, который издала в 1972 г. Более того ей принадлежит честь

открытия в Кермине в 1940г. мавзолея Мир Сайид Бахрома, который она первая детально описала, сделала эскизные обмеры и фотографии.

Она долгое время до 70-х гг. XX в. оставалась единственной, кто изучал костюм Нураты и подготовила по этой проблеме фундаментальное издание.⁷ Столь же велик вклад А.К. Писарчик в памироведение, который основан не только на ее личных исследованиях в Горном Бадахшане, но и на опыте, приобретенным ею в процессе подготовки грандиозного посмертного труда М.С. Андреева «Таджики долины Хуф» и других его публикаций по этнологии Памира.⁸ А.К.Писарчик в 1949 г., проводя этнографические исследования в долине р. Хуф, обнаружила наскальные рисунки, выбитые жителем селения Банай Назар-беком в 1929 г.

Что же касается этнокультуры Южного Таджикистана, то здесь она стала, без всяких сомнений, пионером в области изучения большей части территории современной Хатлонской области. Сама А.К. Писарчик, ставшая руководителем Кулябской этнографической экспедиции в 1948г., писала, что «...ввиду того, что этот регион являлся в то время наименее изученным в Таджикистане, решено было начать свои работы по систематическому этнографическому изучению республики именно здесь.»⁹ А в 1970 г. вышла в свет коллективная монография «Таджики Каратегина и Дарваза», остающаяся научным бестселлером до сего дня.¹⁰

И кому, как не ей, исколесившей все уголки северных регионов Таджикистана и Узбекистана, изучившей абсолютно всю дореволюционную и современную литературу, посвященную им, и, наконец, подготовившей к печати фундаментальный труд М.С. Андреева «Материалы по этнографии Ягноба (записи 1927-1928гг.)»,¹¹ суждено было стать знатоком этих регионов. Таким образом, справедливости ради, следует сказать, что А.К. Писарчик не только детально знала отдельные регионы Таджикистана и Узбекистана, но, в целом, всю этнокультуру Центральной Азии.

У нее была особая манера обучения молодых этнографов не только во время экспедиций, но и академическому умению писать научные работы. Вот что рассказала этнограф З. Юсуфбекова. А.К. Писарчик приглашала молодых сотрудников к себе домой, где она читала гранки новой научной работы, а гость параллельно отслеживал в своей копии ошибки. При чтении корректуры молодые учились править текст, находить цитаты в книгах из ее огромной библиотеки и вообще обретали навыки написания научного исследования. А.К. Писарчик никогда не забывала накормить своего молодого коллегу обедом и провести с ним беседу во время вечернего чаепития.

Другой таджикский этнограф М. Шовалиева рассказывает, что исследовательница любила говорить, что этнографом может стать ученый только после достижения им пятидесяти лет. Она искренне считала, что эта профессия требует не только глубоких теоретических знаний, но и большого практического опыта, который можно обрести в экспедициях.

Когда А.К. Писарчик достигла преклонного возраста, ей с трудом удавалось переносить тяжелый груз, а потому многие ее молодые коллеги с

радостью предлагали свою помощь. В благодарность за услугу она сажала своего помощника дома за стол и обязательно угощала его, несмотря на его отказ и уверения в том, что он помог ей совершенно бескорыстно.

А.К. Писарчик, любила повторять, что тот архив, который был собран в этнографическом архиве Института истории, археологии и этнографии им. А. Дониша в советский период, является настоящим богатством для тех исследователей, которые решаться вести изучения тех или иных научных проблем. В его документах отражена история таджиков и других народов, которые проживают в стране.

Большую ценность представляют собой и многочисленные архивные материалы А.К. Писарчик, которые в настоящее время хранятся в Таджикистане и Польше, где она являлась почетным членом польского этнографического общества. Важную научную значимость имеют сведения, приведенные в дневниках, экспедиционных отчетах исследовательницы, к сожалению, в полном объеме не нашедшие отражения в ее публикациях.

В Душанбе обработкой и сохранением архива О.К. Писарчик занимается отдел этнографии Института истории, археологии и этнографии им. А. Дониша АН РТ. Его сотрудники всегда стремились сделать достоянием широкого круга исследователей научное наследие А.К. Писарчик, популяризировать его. Так, близкий ее друг и коллега этнограф Н. Бабаева подготовила к печати и издала два труда своего наставника «Этнографическая наука в Таджикистане (1920-1990 гг.)» и «Одежда таджиков Нурата».¹² В 2007 г. в связи со 100-летним юбилеем выдающейся ученой в Институте истории, археологии и этнографии им. А. Дониша была проведена научно-теоретическая конференция «Вклад А.К. Писарчик в развитие этнографической науки в Таджикистане».

Хотя до сих пор не проводилось системной работы с документами личного фонда А.К. Писарчик, мы с удовлетворением можем отметить, что сотрудниками отдела были подготовлены к печати все материалы Кулябской этнографической экспедиции 1948-49гг. с приложениями и алфавитными указателями, которые в скором времени выйдут в свет.¹ Ранее в 2013г. увидела свет монография «Научное наследие А.А. Семенова и М.С. Андреева» (архивные документы), которая базируется на материалах личного фонда М.С. Андреева.¹⁴ В ней была представлена титаническая работа А.К. Писарчик по краткому описанию и систематизации архива М.С. Андреева, которую впервые она провела согласно последней воле мужа и решению Президиума Таджикского филиала АН СССР.¹⁵ В будущем предстоит еще большая работа по классификации и научному описанию личного фонда А.К. Писарчик.

Что же касается документов А.К. Писарчик, находящихся в Ягеловском университете в Кракове, то у него достаточно счастливая судьба. Известно, что А.К. Писарчик при переезде в Польшу в 1991г., увезла с собой часть документов и небольшую собственную коллекцию предметов ремесленного производства таджиков. Моя польская коллега кандидат социальных наук Анна Цеслевская любезно предоставила мне информацию о последних днях

жизни А.К. Писарчик и ее личном фонде в Яггеловском университете г. Кракова.

Известно, что исследовательница в весьма преклонном возрасте приехала в Польшу. 84-летняя А.К. Писарчик сначала поселилась в Седлцах, а затем со своей семьей переехала в Миланувек близ Варшавы. К тому времени она была уже тяжело больна и нуждалась в медицинском уходе. В 1992 г. у нее произошел инсульт. И чтобы помочь ей в подготовке материалов, ее ученица кандидат исторических наук Навраста Бабаева приехала к А.К. Писарчик в Польшу, где под ее руководством редактировала ее рукописи «Этнографическая наука в Таджикистане (1920-1990гг.)» и «Одежда таджиков Нурата». Известная ученая скончалась в 1995г.

Как отмечается в бюллетене Яггеловского университета, в декабре 2008 г. кафедра иранских исследований Института востоковедения университета получила награду от семьи Прушинских из Милановки за систематизацию и обработку архива выдающегося советского ученого Таджикистана и Узбекистана Антонины Писарчик (1907-1995). Архивные коллекции ныне доступны в кабинете № 323, в котором работает Сусанна Блажет.¹⁶

Архив состоит из двухсот книг, альбомов и папок и около восьмидесяти файлов формата А4. Это и спешно сделанные заметки, машинописные тексты статей и книг, рисунки, а также фотографии, иллюстрирующие почти все экспедиции исследователя. В деле сохранения архива большую роль сыграла сама Антонина Писарчик, Навраста Бабаева, а также польская исследовательница Ханна Коссак-Новоцень.¹⁷

Дочь А.К. Писарчик Катаржина Андреева-Прушинска создала иллюстрированный каталог артефактов из личной коллекции матери.¹⁸ Об этой коллекции, которая украшала квартиру Антонины Константиновны в Душанбе, вспоминал корреспондент В. Супруненко, который готовил публикацию для журнала «Вокруг света» в 1987г. Он писал так: Антонине Константиновне уже за восемьдесят, но она по-прежнему энергична, легка на подъем, любознательна. В квартире у нее целый музей (вся долгая счастливо и интересно прожитая жизнь!) - полки, шкафы были уставлены пиалами, чашами, блюдами, расписанными орнаментами, кувшинами различных размеров, фигурками из глины, табакерками из тыквы». ¹⁹ В нем представлены образцы из коллекции Антонины Константиновны, свидетельствующие о том, что она была и прекрасным знатоком таджикского народного искусства. В настоящее время коллекция является собственностью ее зятя профессора Еже Прушинского.

А.К. Писарчик скончалась в 1995г. и захоронена вместе со своей дочерью в одной могиле. На камне выбита роза и следует эпитафия: «Катаржина Андреева-Прушинска, 1941-2008. Биолог, добрый, дружелюбный, храбрый человек» и ниже надпись «Антонина Писарчик 1907-1995. Этнограф народов Центральной Азии».

При жизни деятельность А.К. Писарчик высоко была оценена и государством (она была удостоена звания «Заслуженный деятель науки

Таджикистана»1957г.) и ее коллегами в СССР и за рубежом. Возможно, наиболее ярко можно охарактеризовать ее личность как ученого известными словами М.Е. Массона, который, будучи оппонентом на ее защите, сказал так: «А.К. Писарчик давно является общепризнанным, вполне сформировавшимся специалистом-исследователем и ученым-этнографом, у которого инициативность и талантливость сочетаются с исключительной добросовестностью и работоспособностью преданного делу собирателя...».²¹

Таким образом, обширная научная эрудиция, тщательное знакомство с источниками исторического и этнологического характера, активное внедрение методов прикладной этнографии при изучении полевых материалов, а также воспитание целого поколения новых специалистов позволило А.К. Писарчик не только сформировать школу этнографии Таджикистана, но и вывести ее на лидирующие позиции в XX в.

ПРИМЕЧАНИЯ

¹Pisarchik, A. K. (Antonina Konstantinovna):<http://worldcat.org/identities/lccn-n82123650>.

²Писарчик А.К. Этнографическая наука в Таджикистане (1920-1990гг.)/Подготовка к печати Н. Бабаевой. - Душанбе, 2002.- С. 71-74, 94.

³Писарчик А.К. Этнографическая наука в Таджикистане (1920-1990гг.)/Подготовка к печати Н. Бабаевой. - Душанбе, 2002.-С.С. 71-74, 94; Лунин Б.В. Библиографические очерки о деятелях общественных наук Узбекистана.-т.2.-Ташкент, 1977;Милибанд С.Д. Библиографический словарь советских востоковедов - Москва, 1975; Терехов В.П. Народы Западного Памира в научном творчестве А.К.Писарчик (к 100-летию со дня рождения) // Лавровский сборник: Материалы Среднеазиатско-Кавказских исследований. Этнология, история, археология, культурология, 2006–2007./Отв. ред. И.В. Стасевич, Ю.Ю. Карпов; РАН. МАЭ им. Петра Великого (Кунсткамера). — СПб.: МАЭ РАН, 2007; Сеницына Л. Звезды светят всем. - Душанбе, 1966.; Додхудоева Л.Н. Отдел этнографии: становление и развитие// Институт истории, археологии и этнографии им. А. Дониша Академии наук Республики Таджикистан. - Душанбе, 2014. и др.

⁴Личный архив А.Е. Маджи. Документ «Переписка с моим сыном Андреем».т.1..Письмо19 мая 1937г.

⁵Литвинский Б.А., Акрамов Н.М. Александр Александрович Семенов. - Москва, 1982.- С. 121.

⁶Андреев М.С., Чехович О.Д. Арк (кремль) Бухары в XIX-начале XXв./ Отв. редак. А.К. Писарчик, О.Д. Чехович.- Душанбе, 1972г.

⁷Писарчик А.К. Одежда таджиков Нурата / Редактор Н. Бабаева. - Душанбе, 2003.

⁸Андреев М.С..Таджики долины Хуф(верховья Аму-дарьи). Подготовка к печати, примечания, дополнения А.К. Писарчик. / Под ред. А.К. Писарчик. Отв. ред. А.А. Семенов.- Вып.1,2. - Сталинабад, 1953, 1958.

⁹Писарчик А.К. Этнографическая работа в Таджикистане. – ИООН АН ТаджССР. - Сталинабад.- вып. 6.-1954; Писарчик А.К. Кулябская этнографическая экспедиция 1948г.//АН СССР Таджикский филиал. Институт истории, языка и литературы. Известия №15.История и этнография. – Сталинабад, 1949- №15.-С.86.

¹⁰Писарчик А.К. Жилище; Писарчик А.К., Хамиджанова М.А. Узорные изделия из кусочков материи курама или курок / /Таджики Каратегина и Дарваза. – Душанбе,1970. Вып.2.- С. 19-115,203-224.

¹¹ Андреев. М.С. Материалы по этнографии Ягноба (записи 1927-1928гг.) Подготовка к печати А.К. Писарчик / Под ред. А.К. Писарчик. – Душанбе, 1970.

¹² Писарчик А.К. Одежда таджиков Нурата / Редактор Н. Бабаева.- Душанбе, 2003.

¹³ Хатлонская область Таджикистана в этнографических материалах XX в. Книга первая и вторая. Под общей редакцией академика Р. Масова. Редактор Л. Додхудоева. Авторы составители : Л. Додхудоева, З. Юсуфбекова, М. Шовалиева, Д. Ниязов, Н. Джураева и др. - Душанбе, 2017г. (в печати).

¹⁴ Додхудоева Л. Научное наследие А.А. Семенова и М.С. Андреева (архивные документы) / Под общей редакцией академика Р.М. Масова. - Душанбе, 2013.

¹⁵ Писарчик А.К. М.С. Андреев (1873-1948гг.) //Труды Академии наук Таджикской ССР.- т. СХХ. -1960. -С.23-29; Писарчик А.К. Этнографическая наука в Таджикистане (1920-1990гг.) / Подготовка к печати Н. Бабаевой. - Душанбе, 2002.

¹⁶ Archiwum Centralnoazjatyckie im. Antoniny Pisarczyk// [UJ Zakład Iranistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego](http://www.iranistyka.io.filg.uj.edu.pl/zaklad/archiwum-antoniny-pisarczyk) 2010-2017: <http://www.iranistyka.io.filg.uj.edu.pl/zaklad/archiwum-antoniny-pisarczyk>

¹⁷ Spis zawartości archiwum Antoniny Pisarczyk stan z lipca 2002; Milanówek –Sporządziła Hanna Nowocień.

¹⁸ Central Asian Ethnographic Heritage of Antonina Konstantinovna Pisarczyk. Documentary photographs by her daughter Katarzyna Andrejewa-Proszynska/Microphotographic catalogue of the collection.

¹⁹ Супруненко, В. Как слеза на реснице...//Вокруг света.-[Декабрь.- 1987.](http://www.vokrugsveta.ru/vs/article/3743)
:http://www.vokrugsveta.ru/vs/article/3743.

²⁰ Литвинский Б.А. Страницы из истории этнографического изучения Средней Азии //Этнография Таджикистана. - Душанбе, 1985. .- С. 65.

В статье анализируется научное наследие известного советского этнографа А.К. Писарчик и ее вклад в становление и развитие этнологической школы Таджикистана. Обширная научная эрудиция, тщательное знакомство с источниками исторического и этнологического характера, активное внедрение методов прикладной этнографии при изучении полевых материалов, а также воспитание целого поколения новых специалистов позволило А.К. Писарчик не только сформировать школу этнографии Таджикистана, но и вывести ее на лидирующие позиции в XX в.

Ключевые слова: этнограф, вклад, этнология, экспедиция, развитие, коллекция, народное искусство, архив.

АНТОНИНА КОНСТАНТИНОВНА ПИСАРЧИК - ЯКЕ АЗ ПОЯГУЗОРНИ ИЛМИ МАРДУМШИНОСИ ДАР ТОЧИКИСТОН

Лариса ДОДХУДОЕВА,

доктори илмҳои таърих, мудири шуъбаи мардумшиносии Институти таърих, бостоншиносии ва мардумшиносии ба номи А.Дониши Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дар мақолаи мазкур перомуни мероси илмии мардумшиносии маъруфи шӯравӣ Антонина Константиновна Писарчик ва саҳми боризи ӯ дар таъсис ва рушди мактаби мардумшиносии тоҷик муфассал сухан меравад.

Меҳнатдӯстӣ ва зеҳни илмии олим имкон додаст, ки паҳлӯҳои гуногуни масоили этнологии халқи тоҷикро дар асарҳои инъикос намояд. Мактаби хоси мавсуф ва шогирдони ӯ дар мавод инъикоси худро ёфтааст.

Калидвожаҳо: *мардумшинос, саҳм, этнология, эъзомия, рушд, коллексия, санъати мардумӣ, бойгонӣ.*

ANTONINA KONSTANTINOVNA PISARCHIK - ONE OF THE FOUNDERS OF ETHNOGRAPHICAL SCIENCE IN TAJIKISTAN

Larisa DODKHUDOEVA,

dr. of history, head of ethnographic department A. Donish Institute of history, archaeology, ethnography, Academy of sciences of the Republic of Tajikistan 33 Rudaki av., 734025, Dushanbe, Republic of Tajikistan E-mail- lorasdodo@rambler.ru, phone(+992) 221 37 42

The article is dedicated to scientific heritage of well-known Soviet ethnographer A.K. Pisarchik and her contribution to development of ethnological school of Tajikistan. Great scientific erudition, acquaintance with scientific sources of historical and ethnological character, active application of applied ethnography methods in the study of field materials, as well as the education of a whole generation of new specialists, allowed A.K. Pisarchik not only form the school of ethnography of Tajikistan, but also bring it to the leading position in the 20th century. The author describes several new trends in the field of study of the "sedentary-nomad continuum", briefly reviewing the history of these societies, observing the differences between them and presenting some new approaches in the contemporary research works.

Key words: *settled people, nomad, society, history, researcher, conflict, development, war, interrelation, involvement.*

РЕЗУЛЬТАТЫ ЭТНОГРАФИЧЕСКОЙ ЭКСПЕДИЦИИ 2017 ГОДА В Г. ИСФАРУ И СЕЛЕНИЯ ВОРУХ И ЧОРКУХ

**Зинатмо ЮСУФБЕКОВА, Мумина ШОВАЛИЕВА,
Мубина МАХМУДОВА,**

научные сотрудники Института истории, археологии и этнографии
им. А. Дониша Академии наук РТ, 734025, г. Душанбе, пр. Рудаки, 33, 221-37-42

В городе Исфаре удалось собрать добротный материал по численности и составу населения, по занятиям, ремесленному производству, миграции, обычаям и обрядам, в большей степени свадебным обычаям и обрядам и обрядам детского цикла. Выяснилось, что как и в прошлом, так и в настоящее время основным занятием населения селений вокруг г. Исфары является огородничество-выращивание картофеля, моркови и лука, а также садоводство - в основном культивация абрикосовых и персиковых деревьев. Выяснилось, что сушка и обработка абрикосов, которые впоследствии продают как на территории Таджикистана, так и в Российской Федерации приносят огромный доход в их семьи. Подсобным является разведение скота, как мелкого, так и крупного рогатого. В пищу используют больше баранину, сейчас и говядину.

Согласно литературным источникам, слово Исфара берет своё начало от согдийского «Истгохи фарахбахш»-«Место благодати». В историческом источнике X века «История Табари» имеется упоминание об этом городе под названием «Исфара». Впоследствии в октябре 1929 года Исфара как часть Ходжентского округа вошла в состав Таджикской ССР.

Исфара является промышленным городом. Он считается крупнейшим плодовоовощеводческим регионом Таджикистана. Здесь действуют заводы по переработке сухофруктов и производству напитков, а также комбинаты пищевых продуктов как мясокомбинат, молочных и хлебных изделий. В Исфаре существуют множество предприятий химической, металлургической отрасли, а также строительных материалов.

Здесь членами экспедиции были собраны уникальные материалы по истории Исфары, селений Воруха и Чоркуха, занятиям населения, пище, традиционной и современной семье, семейным обычаям и обрядам.

В джамоате Ворух члены экспедиции работали с такими информаторами как: Ахмедов Бобоахмад 1947 г.р.; Умаров Лутфулло Бобоевич, 1962 г.р.; Умарова Рокия, 1972 г.р.; Ёкубова Махбуба, 1960 г.р.; Зиёрат Фармонзода, 1965 г.р. и Тошхучаева Тиллобат, 1962 г.р.

Выяснилось, что население селения Ворух в настоящее время составляет 33,000 человек, из их числа около 10 тысяч находятся в Российской Федерации на заработках. Количество дехканских хозяйств составляет 3165 единиц. В настоящее время председателем сельсовета Ворух является Махкамов Зоир 1974 г.р., уроженец этого же селения, имеющий высшее образование.

Что касается этимологии слова «Ворух», как пояснили информанты, по одной версии, оно означает «чехраи кушод» - «приветливое лицо», «открытое лицо» (поскольку селение с трех сторон окружено горами, а одна сторона остаётся открытой). По второй версии, это слово соприкасается с именем царя Фаррухшаха, который якобы правил здесь примерно 3,5-4 тысяч лет назад. Считается, что это имя передавалось из поколения в поколение, и до настоящего времени дошло до нас как «Ворух». Жители селения, по преданиям, переселились на эту территорию в древние времена через перевал Каравшин. Они являлись выходцами как из Старой Матчи-Мастчохи Кӯҳӣ, так и из Ферганской долины – кокандцы («куқандиён»).

Особо ценные материалы были собраны по ремесленному производству. Выяснилось, что как и в прошлом, так и в настоящее время в джамоате Ворух сохранились и развиваются такие виды ремесел, как гончарство (особенно изготовление тандыров старинным способом), работа по ганчу, деревообделочный промысел-«чӯбтарошӣ», в частности производство деревянных колыбелей и резьба по дереву для выделки дверей, ворот, потолков.

Следует подчеркнуть, что способы изготовления тандыров в Ворухе отличаются от других территорий Таджикистана рядом своих характерных черт. В частности, дегдоны в Ворухе делают старинным способом, без использования цемента, на местном сырье, причем «дегдонзанами»-изготовителями являются только мужчины. В Ворухе нам довелось встретиться с дегдонзаном Умаровым Комилом, 1967 г.р. Его сыновья Умаров Комёр, 1990 г.р. и Умаров Дилёр, 1995 г.р. также продолжают традиции отца, хотя на момент пребывания в селении нашей этнографической экспедиции, один из сыновей Умаров Комёр находился в России. Женщины в доме также помогают мужчинам в предварительной подготовке глины к работе. Надо подчеркнуть, что для изготовления очага специальную глину привозят издалека, в данном случае, из Шураба. Эта глина имеет вязкость, и бывает двух видов называемых «гули бута» - «цветок кустарника» и «хоки зард» - «желтая глина». Выделка очага является процессом очень сложным и трудоёмким. Сначала глину размельчают и проводят через сито – «элак мекунанд». Затем очищают глину от различного мусора: камней, остатков растений и злаков, а затем добавляют в этот раствор размельченное сено-«ках». Следующим этапом является замочка в небольшом количестве воды этой глины, что называется «пар хӯрдан» - попариться, на что требуется более суток. На другой день с целью придания раствору вязкости туда добавляют именно козью шерсть. Два или три раза глину перемешивают, и разделив её на квадратные кусочки, оставляют их завернутыми в целлофановые мешочки таким образом, чтобы ветер не коснулся глины, поскольку она в этом случае может высохнуть и застыть.

Работу по выделке тандыра начинают только на второй день. Взяв в руки один из завернутых в целлофан кирпичиков, 2-3 раза его переворачивают с одной стороны на другую, создавая дно очага путем расширения кирпичиков ногами, а затем вырезают дно очага. Затем глину постепенно приподнимают, таким образом создавая первую часть очага (его первую половину), которая

называется «коркарди якум». После этого продолжают доделывать вторую часть работы, из оставшейся части другого куска глины в один заход, который мастерами называется «коркарди дуум». Третий заход-выделка горловины очага-«дахани танӯр», завершается на следующий день. В готовом виде танур представляет собой большой, глиняный пузатый кувшин-«хум». Как отметил мастер – изготовитель тандыров Умаров Комил, срок годности таких тандыров от 12 до 15 лет, в то время как тандыры из цемента, которые выделывают в городе Душанбе, Курган-Тюбе и других районах-всего 3-5 лет. Умаров Комил очень любит свою профессию, которая является потомственной и желает возродить старые традиции «танӯрзанов», и следует подчеркнуть, что оба его сына являются его учениками. Он желает организовать курсы подготовки керамистов-в школе №45 сельсовета Ворух и ждет поддержки от Хукумата г. Исфары. Следует заметить, что у него есть патент и он исправно платит налоги в пользу государства.

Было выявлено, что в сельской общине джамоата Ворух в настоящее время из каждой семьи отправляются на заработки в Россию, в города Кемеровской области, Воронеж, Екатеринбург, Новосибирск, Свердловск, Казань, Оренбург по 1-2 и более человек. Их общее число составляет 10 тыс.человек. За счет средств миграции налаживается экономика семьи, улучшается благосостояние членов этих семей, налаживается бизнес и строятся новые дома для вновь разделившихся малых семей.

Большой материал собран авторами по семье и семейным обычаям и обрядам. В частности, в г. Исфаре и его вышеуказанных селениях было установлено наличие в прошлом больших патриархальных семей. Вплоть до последнего времени несколько женатых сыновей проживали в одном большом доме и вели общее хозяйство. В наших случаях наблюдалось наличие 2-х - 3-х женатых сыновей, ведущих общее хозяйство в одном доме, однако, в настоящее время, для каждого сына перед женитьбой строят отдельный дом с удобствами. Главой семьи являлись отец или, если его нет в живых, мать, которых называли «калони хона», и без их согласия не проводилось ни одно семейное дело или торжество.

Следует отметить, что в наши дни брачный возраст для мужчин повысился с 18 лет до 25-28 лет, хотя невесту сыну выбирают заранее и сватают её ещё в старшем школьном возрасте. В Ворухе вплоть до последнего времени, как и во многих регионах современного Таджикистана, существовал обычай брачного стовора с детства-«гаҳворабахш». Как только рождались девочка и мальчик, родители, обычно близкие родственники или друзья, договорившись о предстоящем по совершеннолетию детей их брака, со стороны мальчика, шили для девочки платье и, надев на неё, говорили «Ман ина келин мекунам», т.е. «Я её засватаю». А родители девочки, в свою очередь, говорили: «Ман ина туба додам» - «Я её тебе отдала в невестки». В селениях джамоата Чоркух, после этого, веником условно подметают вокруг очага, что, вероятно, связано с культом очага. В селениях Воруха нам повелось по этому случаю зафиксировать другой обряд, который заключается в накладывании друг на

друга платица «невесты» с рубашкой «жениха» и одновременное, совместное разрывание их подолов.

Девушек, обычно, выдают замуж в 18 лет, после окончания средней школы. Предпочитаются родственные браки, главным образом по материнской линии - кросскузенные, и менее по отцовской линии – ортокузенные. Следует подчеркнуть, что в прошлом количество родственных браков превалировало неродственных браков. После введения закона о запрете родственных браков их количество существенно сократилось.

Встречаются даже случаи когда засватанные раннее парень и девушка отказываются от родственных браков, поскольку выбирают себе пару по любви. Парень после женитьбы может продолжить учебу в ВУЗе или самостоятельно зарабатывать на жизнь. Девушка же должна становится матерью, и хорошей домохозяйкой.

Городская свадьба отличалась некоторыми деталями от свадьбы в сельской местности. Согласно собранным полевым материалам свадебные обряды в г. Исфаре начинались сразу же после устного сговора родителей. Она обставлялась сложной обрядностью, подробное описание которых предполагается в предстоящих работах. К ним относятся такие обряды как: «сафедигирй» - «получение белизны» в доме невесты со стороны жениха как символическое согласие на этот брак; «чокбуррон»-раскрой и шитьё одежды невесты в доме её родителей; «кудошинон» - принятие и угощение гостей со стороны жениха в доме родителей невесты; бракосочетание «никоҳ» по канонам ислама; «тахтфурдорон» или «тахтфуророн» - «снятие или спускание» преданного невесты в доме жениха; «қасбандон» («қарсбандон») -надевание всего белого на невесту перед совершением брачной ночи; «келинсалом» - смотрины на следующее утро после первой брачной ночи; «домодциғон» иногда называемый «домодталбон» - первое приглашение зятя в дом родителей невесты, сопровождающийся угощением зятя и его родственников; «модарбинон» - приглашение матери молодой в дом родителей зятя и т.п.

Традиционно, как и в селениях Воруха и Чоркух, каждый из этих обрядов сопровождался изменением костюма жениха и невесты. В некоторых случаях одежда была старинной, которая передавалась из поколения в поколение. Это традиция особенно соблюдается в послесвадебных обрядах, например, перед первой брачной ночью, когда на жениха надевают чалму -«салла», а на девушку старинную паранджу, оставшуюся от бабушек.

Что касается похоронно-поминальной обрядности, то раньше здесь отмечали почти все этапы похоронно-поминального цикла-3, 7, 20, 40дней и годовщину-«сол», а также поминки «беғоҳи душанбеғй»-«понедельничные», и «беғоҳи чумбағй»-«пятничные». В настоящее время согласно закону «Об упорядочению традиций в Республике Таджикистан», справляются только поминки 3-го дня, и 40-го, а также годовщину смерти, чаще приурочивая их к мусульманским праздникам Курбан и Рамазан. В отличие от многих других регионов Таджикистана в Ворухе в течение 40 дней избегают употреблять в

пищу в доме умершего яйца, иначе якобы в могиле могут пострадать глаза покойного-как сказали информаторы буквально могут «лопнуть глаза».

Что касается траура то как в Исфаре, так и в Чоркухе и Ворухе повсеместно наблюдается траурная одежда, которую носят в течении 40 дней. Следует подчеркнуть, что траурная одежда «сорокодневия» шилось из хлопчатобумажных тканей тёмных расцветок, которое впоследствии по истечении 40 дней сжигалось на костре. Поверх этого платья в этот период носили верхнюю одежду-темного цвета в виде стёганого халата, в наше время плащ. Траурный головной убор женщин состоял из небольшого тёмного цвета платка «пешонибанд»-налобная повязка, поверх которого накидывался большой белый платок. На ногах обычно женщины носят ичиги и галоши – «калӯшу маҳсӣ». После этого в течении года в качестве траурной одежды женщины продолжают надевать одежду тёмных цветов, но более светлых оттенков. Траурной одеждой у мужчин является чапан-чома, который надевают поверх белой рубахи и «токии чустӣ»-черная тубетейка с четырьмя вышивками в форме перца - «каламфур».

Что касается похоронных традиций, то в каждом доме, где есть престарелые или тяжело больные люди, заранее подготавливают 2 больших шеста из ветвей плодовых деревьев, размером по 2м x 40см, которые называются «таксинчии гӯр», и 20 штук хорошо обструганных веточек из плодовых деревьев по 1м x 10см – «вассаи гӯр». Как и у всех таджиков в этом случае, заранее запасаются белой тканью для савана, а также новым корытом, мылом, ниткой и иглой. Как отметили наши собеседники, издавна жители Воруха, обмывают покойного не специальными перчатками, надетыми на руки, как у таджиков других регионов Таджикистана, а при помощи веников из хорошо пахнущей травы базилика – райхона. Считается, что в этом случае из тела покойного не будет исходить неприятный запах.

На территории джамоатов Чоркуха и Воруха существуют множество мазаров-святых мест. Наиболее известными являются следующие мазары: Хоҷаи ғори Бобо, Хоҷаи Балогардон, Хоҷаи Чорсанг Бобо, Хоҷаи Чимирғон Бобо, Хоҷаи Шибирғон Хорак, Мазори кӯчаи Боло, а также почитаемые горы - Кӯҳи гаҳвораи заррин, Кӯҳи Ҳасану Ҳусейн, Кӯҳи шоҳи Душоҳа, Кӯҳи шаҳи Ашӯрпар и др.

Основной повседневной пищей являются различные каши и похлебки. Среди них можно отметить следующие: кашк, оши чаварӣ, атолаи ордӣ, зардолушавла, лӯбиёшавла, мошшавла, лапша-«угро», плов-«оши палав», плов из тыквы-«кадупалав», плов из лепешек -«нонпалав», жареное в масле мясо – «қавурма» или «қавурдоқ», суп-«хомшӯрбо», бульон-«мурғшӯрбо», суп из мяса куропатки-«кабкшӯрбо», суп из тыквы-«кадушӯрбо», кисели - «атолаи кочӣ», «атолаи шабармат», «атолаи қандин», «атолаи сиёхалаф», и в настоящее время новым популярным блюдом является «курутоб». Традиционно для гостей готовят плов и жареное на масле мясо – «қавурма».

Также огромный материал был собран и по другим вопросам этнографии Воруха, в частности по повседневной одежде, обрядовой пище, занятиям, жилищу и т.п.

Члены экспедиции в течение 4-х дней проработали в различных частях махала-сельской общины джамоата Чоркух. На её территории находятся такие селения, как Хочаи Ало, где проживают в основном выходцы из Матчи, общим числом 3200 человек; Чоркух-с населением 37 тысяч человек; Сомониён-новое селение, населенное переселенцами из Чоркух, общее число которых составляет около 1000 человек.

Чоркух подразделяется на несколько махала. Среди них можно отметить следующие:

1. Махаллаи Холисон, что означает «беспристрастные»;
2. Махаллаи Гузар-от «роҳи гузар», так как в прошлом здесь проходила дорога;
3. Махаллаи Лангар, согласно преданий здесь обычно останавливались верблюды (корвони шутурхо лангар мепартофтанд), и там же останавливались люди на передышку;
4. Махаллаи Бўстон-Сад, это новая махалла;
5. Зочол – махалла, где проживало больше стариков (чолу кампир);
6. Сари Постон-стоит на высоте. Оттуда смотрели, не приближается ли враг;
7. Сари Баланд-высокий, махалла, находящаяся на высоте;
8. Сари Бозор-когда-то здесь был базар;
9. Сари Ҳисор-большая дорога (роҳи гузар). Когда-то здесь было множество коравансараев-постоялых мест;
10. Махаллаи Кунчак-«угловое», так как махалла находилась в углу селения (дар кунчи деҳа);
11. Махаллаи Қаҳқир-находилась на склонах гор, на вершине;
12. Махаллаи Мўминобод-досл. «мусульманская махалла»;
13. Махаллаи Ҷалиён-слово берет начало от слова «чаҳл»-«злоба», «чаҳилиён», - «гневные, злобные»;
14. Махаллаи Қўруқи Боло-многоземельный или же верхняя земля;
15. Махаллаи Таги Сада-местность под деревом карагач (сада);
16. Махаллаи Масқиди Миёна-по названию находящейся там мечети;
17. Махаллаи Чакалак-означает наличие множества тополей (сафедор);
18. Махаллаи Мирзоён-место жительства грамотных писцов-мирзоён;
19. Махаллаи Фирдавсӣ-новая махалла, находящаяся на левом берегу р.Исфара;
20. Махаллаи Навобод-новое селение;
21. Махаллаи Сари Ҷар-селение находящееся на краю обрыва-ҷар;
22. Махаллаи Зовути Канаб-по названию завода по производству пеньковых веревок.

Здесь мы приводим современные названия селений - махаллы. Раньше, как отмечали информаторы, эти махаллы делились и назывались по

профессиональному признаку: махаллаи оҳангарон-махалла кузнецов, махаллаи қозиён-махалла писцов или казыев, махаллаи қоғазгарон-махалла ремесленников по производству бумаги, махаллаи сӯзангарон-махалла по производству иглол и мелких железных изделий, махаллаи читбофон-махалла ремесленников по производству ситца и т.п. Население селения Хочаи Аъло, ведёт своё родословную, как сообщили нам информаторы, от сословия ишанов. Есть разделение территории, например, Махаллаи Мирзоён-махалла писцов охватывает территорию от Сари Бозор (начало базара) до махаллы Мирзоён и т.д.

По объёму собранного материала особенно отличались следующие махалла: махаллаи Кахкир, махаллаи Таги Сада, махаллаи Лангар, махаллаи Сари Баландӣ и махаллаи Сари Постон. В качестве информаторов членам экспедиции любезно помогали: Сангинова Камархон, 1939 г.р., Олимова Хидоятбону, 1939 г.р., Олимов Ориф, 1949 г.р., Бобоева Анзурат, 1957 г.р., Ниёзова Киммат, 1948 г.р., Худойдова Саёхат, 1952 г.р. и Рахимова Мавзуна, 1965 г.р. Здесь также были собраны добротные полевые материалы по всем отраслям народного хозяйства, занятиям, семье и семейным отношениям, обычаям и обрядам, жилищам, пище и ремеслам.

Основное занятие населения Чоркух как и Ворух в настоящее время является заготовка впрок абрикосов нескольких видов, главным образом традиционным способом и абрикосовых косточек высушенных и поджаренных на огне. Следует особо отметить, как уже было сказано выше относительно селения Ворух, этой продукцией обеспечиваются не только рынки Таджикистана, но и многих городов Российской Федерации. Кроме абрикосов, за пределы Таджикистана вывозятся свежие персики и яблоки. Экспорт данной продукции требует особого подхода и умения, которое здесь налажено на высоком техническом уровне (упаковка и транспортировка продукции). Это занятие приносит основной доход в бюджет семьи населения всех джамоатов Исфаринского района.

Как уже отмечалось, указанное селение отличалось от других селений тем, что здесь в каждой махалле развивались отдельные ремесла. По-видимому, на наш взгляд, когда-то это селение являлось центром ремесленного производства Исфары, как Каратаг в Гиссарской долине. Например, население до сих пор помнит, что гончарство – «кулолгарӣ» было развито в махалле Қӯруқ, где проживал потомственный гончар – «кулолгар» Соҳибов Сафарбой; кожевенное дело – «чармгарӣ» в махалле Зочол, где работают потомственные кожевники Исмоилхон Воҳидов и Рахимов Аброр. В той же махалла работали мастера по выделке иглол и мелких железных изделий – «сӯзангарон», производством колыбелей – «гахворасозон» занимались мастера махаллы Холисон, где работал мастер по дереву ныне покойный Ҳасанов Ҳасан, а сейчас здесь известен его сын Ҳасанов Абдуқудус; в махалле Қӯруқ развивалось красильное дело – «нилгарӣ» и в этом направлении был известен мастер по красильному делу Муътабар Иброҳим, причем краски делали путем долгого кипячения на огне камней; в Махалле Кунчак было развито производство ситца – «читгарӣ», а

известным мастером являлся Шодиев Мухаммадрауф, 1900 г.р., который уже умер; ремесло по обработке шелкопряда-«пиллапазӣ» было развито повсеместно в селении Чоркух; мировую известность в то время получило производство бумаги-«қоғазбарорӣ», и её производили вплоть до 40-45-х гг. XX в.; повсеместно в Чоркух развивалось плетение тесемок-«ҷиякбофӣ»; ремесло по шитью и снаряжению лошадей афзоли «аспсозӣ», в махалле Лангар; производство ножей-«кордсозӣ», также в махалле Лангар; «қолинбофӣ»-ремесло по производству ковров, в махаллах Зочол и Гузар; «пашмгарӣ»-обработка шерсти, в селении Самарқандак; там же работали мастера по производству ниток-«ресмонресон»; в Махаллах Гузар, Қуроқ и Кунчак развивалось литейное дело-«оҳангарӣ» и т.п..

Члены экспедиции выражают свою глубокую признательность всем информаторам, а также государственным служащим г. Исфары и сельских джамоатов Воруха и Чоркух за практическую помощь и содействие в проведении полевых работ по сбору этнографического материала.

ПРИМЕЧАНИЯ

1. Полевые записи Исфаринской этнографической экспедиции Юсуфбековой З. 2017 года. Полевой дневник.- №1.-2017г.

2. Полевые записи Исфаринской этнографической экспедиции Шовалиевой М.С.. 2017 года. Полевой дневник.- №2.-2017г.

3. Полевые записи Исфаринской этнографической экспедиции Махмудовой М. 2017 года. Полевой дневник .-№3.-2017г.

Во время полевой этнографической работы в г. Исфара и селениях Ворух и Чоркух Исфаринского района Согдийской области сотрудниками отдела этнографии Института истории, археологии и этнографии им. А.Дониша Академии наук Республики Таджикистан Юсуфбековой З., Шовалиевой М. и Махмудовой М. были собраны материалы по истории, обычаям и обрядам, занятиям, материальной и духовной культуре этого региона, которые имеют свои особенности. Членами экспедиции были собраны ценные этнографические материалы по свадебным, похоронным обрядам и по рождению ребенка в указанном регионе. Кроме того, были собраны материалы по ремеслу данного региона, в частности деревообделочному ремеслу, работе по ганчу, ковроделию и другим ремеслам.

Ключевые слова: *этнографическая экспедиция, Исфара, Ворух, Чоркух, история, культура, образование, обычаи и обряды, семья, ремёсла, святыи места, занятия, свадьба, рождение, похороны, одежда, пища.*

**НАТИЧАҲОИ АСОСИИ ЭЪЗОМИЯИ МАРДУМШИНОСИИ СОЛИ 2017
ДАР ШАҲРИ ИСФАРА ВА ҶАМОАТҲОИ
ДЕҲОТИ ВОРУХ ВА ЧОРКУҲ**

**Зинатмо ЮСУФБЕКОВА, Мӯмина ШОВАЛИЕВА,
Мубина МАҲМУДОВА,**

ходимони илмии Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи
А.Дониши Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, хиёбони Рӯдакӣ 33, E-
mail: mubina_makhmudova@mail.ru

Дар рафти корҳои саҳроии мардумшиносӣ дар шаҳри Исфара ва ҷамоатҳои
деҳоти Ворух ва Чоркӯҳ аз тарафи тадқиқотчиёни Институти таърих,
бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи А. Дониши Академияи илмҳои
Ҷумҳурии Тоҷикистон Зинатмо Юсуфбекова, Мӯмина Шовалиева, Мубина
Маҳмудова маводҳо оид ба таърих, расму русум, шуғл ва маданияти
моддӣ ва маънавии ин ноҳия ҷамъоварӣ гардид, ки хусусиятҳои хоси худро
дорад. Ба аъзоёни эъзомияи (экспедиция) илмӣ муяссар гардид, ки бевосита
ба ҷамъоварии маводи расму русуми тӯйҳо (хатнатӯй, тӯйи арӯсӣ,
гаҳворабандон) ва маросими дафн, тарзи гӯронидану ёдбуди марҳум бештар
диққат диҳанд ва дар ин самт муваффақ гарданд. Инчунин маводи бештаре
доир ба ҳунармандӣ ва намудҳои он, хусусан ҳунари дуредгарӣ, кандакорӣ
рӯи ҷӯб, гилембофӣ ва ғайра ба даст оварда шуданд.

Калидвожаҳо: эъзомияи мардумшиносӣ, Исфара, Ворух, Чоркӯҳ, таърих,
маданият, маълумот, расму русум, оила, ҳунарҳо, ҷойҳои муқаддас, шуғл, тӯй,
таваллуд, азо, либос, хӯрок.

**MAIN RESULTS THE 2017 EXPEDITION TO THE VILLAGE OF THE
CHORKUH AND VORUKH SUGD REGION REPUBLIC OF TAJIKISTAN**

**Zinatmo USUFBEKOVA, Mumina SHOVALIEVA,
Mubina MAKHMUDOVA,**

scientific workers of the Institute of history, archaeology and ethnography named
after A.Donish Academy of sciences of the Republic of Tajikistan,
Dushanbe, Rudaki pr., 33, tel.: 221 37 42
E-mail.: mubina_makhmudova@mail.ru

The ethnographic expedition for the purpose of collecting ethnographic
material took place from 15 to 21 August 2017, composed of Usufbekova Z., the
leading scientific worker of the Department of Ethnography, Shovalieva M. - a
Senior Scientific worker of the same department, Makhmudova M.- Research worker
of the Institute - art department of the Academy of Sciences of the Republic of
Tajikistan. During the field work, members of the expedition collected ethnographic
materials in Isfara and rural jamoats Vorukh and Chorkuh Sogd region of the
Republic of Tajikistan.

Key words: ethnographic expedition, Chorkuh, Vorukh, history, culture, education,
customs and rites, family, crafts, sacred places, situation, marriage, birth, burial,
clothing, food.

**«ТАЪРИХИ ҲУМОЮН»-И ГУЛШАНИ ҲАМЧУН
МАЪҲАЗИ ТАЪРИХӢ ДОИР БА МУНОСИБАТҲОИ
ТИҶОРАТИИ АМОРАТИ БУХОРО ДАР ОХИРИ
АСРИ XIX-АВВАЛИ АСРИ XX**

Юсуфи ШОДИПУР,

номзади илмҳои таърих, устои факултети таърихи
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Зимнан «Таърихи ҳумоюн»-и Гулшани дар баробари инъикоси вазъияти иқтисодиву иҷтимоӣ ва ҳаёти фарҳангии Аморати Бухоро, инчунин доир ба муомилоти молиқона пулӣ ва муносибатҳои тиҷоратӣ низ сарчашмаи муҳими таърихӣ ба шумор меравад. Чуноне Гулшани зикр кардааст, ки дар «Таърихи ҳумоюн» ҳар як фасл ба вилояти (иёлатҳои) Аморати Бухоро бахшида шудаанд. Ин омилро ба назар гирифта, олими тоҷик Дӯстмурод Саидмуродов қайд кардааст, ки ҳар як боби ин асар аз тавсифи мавқеи ҷуғрофии вилоятҳо оғоз ёфта, аз соҳаҳои кишоварзӣ, чорводорӣ, ҳунармандӣ, сокинони ин марзу бум, машғулияти аҳолии касбу кор, хочагии маҳалҳо ва ноҳияҳо, савдои тиҷорат ва амсоли он маълумоти муҳим медиҳад [8,298]. Аз рӯи андешаҳои мутахассисон, дар «Таърихи ҳумоюн» бештар масъалаҳои ба монанди мавқеи ҷойгиршавии иёлатҳо (вилоятҳо) дар нисбати шаҳри Бухоро, масофаи маркази вилоятҳо то шаҳри Бухоро, маҳсулоти истеҳсоли ин ё он вилоят, касбу кор, машғулияти асосии аҳолии аморат, теъдоди муассисаҳои гуногуни истеҳсолӣ, тиҷоратӣ ва фароғатӣ, ба монанди бозорҳо, корвонсаройҳо, ҳаммомҳо, бойиғарихҳои табиӣ ва дигар инъикос гардидаанд [7,37].

Аз маводу санадҳо ва маълумоти дар асар гирд оварда шуда бармеояд, ки «Таърихи ҳумоюн»-и Гулшани барои омӯхтани таърихи ҷуғрофӣ, иқтисоди тиҷорати Аморати Бухоро дар нимаи дуюми асри XIX-ибтидои асри XX, ки ноҳияҳои марказӣ ва ҷанубию шарқии Тоҷикистони имрӯза бо номи “Бухорои Шарқӣ” ба ҳайати он дохил мешуданд, аз ҳар ҷиҳат сарчашмаи муҳиму пурарзиши адабӣ ва таърихӣ ба шумор меравад. Аз ин рӯ, нигоранда азми қавӣ ба миён гузошт, ки дар асоси санаду бурҳонҳои ин сарчашмаи таърихӣ ва муқоиса бо дигар матолиби илмию адабӣ доир ба ташаккулу таҳаввули на танҳо робитаҳои тиҷорати дохилӣ, балки иртиботи берунии Аморати Бухоро бо Осиёи Марказӣ, Русияи подшоҳӣ ва инчунин дигар мамлакути кишварҳо ибрази ақида намояд.

Воқеан, баррасӣ ва муқоисаи санаду далелҳои воқеӣ собит месозанд, ки маҳсулоти соҳаҳои гуногуни Бухорои шарқӣ, аз ҷумла ноҳияҳои марказӣ ва ҷанубиву шарқии Тоҷикистони муосир характери молӣ гирифта, ба шаҳрҳои Осиёи Марказӣ ва минбаъд Русия содир карда

мешуданд. Чуноне Гулшанӣ шаҳодат медиҳад, ки: “...қасабаи Сарой Камар (вилояти Қўрғонтеппа) обод буда, тичорати ин ҷо равнақдор аст. Ҳар сол аз ин ҷо миқдори зиёди ғаллоту ҳубобот, хусусан биринчу кунчид ва ғайра ҳамроҳи қайиқ тавассути роҳи оби дарёи Ому ба иёлати Лаби Оби Бухоро ва вилояти Хива ва дигар ноҳияву кишварҳо ҳамлу нақл карда мешуданд” [1,149]. Инчунин иртиботи иқтисодию тичоратии музофоти Ҳисор вусъат ёфта, маҳсулоти гуногуни он характери молӣ касб намуда буд, ки онҳо бештар тавассути роҳи дарёӣ то истгоҳи роҳи оҳани Чорҷўй ва минбаъд то шаҳрҳои Аморати Бухоро, кишвари Туркистон ва сониян, шаҳрҳои империяи Русия кашонида мешуданд. Ин матлабро Гулшанӣ ба таври амиқ изҳор намудааст, ки: «... ҳар сол миқдори 10 ҳазор кемаи болкондор аз вилояти иёлати Ҳисор ба ин ҷо (Лаби Об) гандуму ҷав ва анвои ҳубобот (ғалладона) аз роҳи дарё меоранд (мебурданд)» [1,74] ва пасон, то шаҳрҳои Туркистон ва Русия интиқол меёфтанд.

То инқилоб чорводорӣ дар Аморати Бухоро ба таври васеъ ба роҳ монда шуда, намудҳои гуногуни чорво парвариш меёфтанд. Дар аҳди сармоядорӣ дар соҳаи чорводорӣ низ муомилоти молику пулӣ тавсеа ёфта, маҳсулоти ин соҳа бештар ба муомилот бароварда мешуданд.

Иёлати Бухоро аз Қарокўл, Вобканд, Шофирком, Нурато ва ғайра иборат буда, дар ин минтақа аксари аҳоли соҳиби сарват ва ғалладор мебошанд. Яке аз иёлатҳои Аморати Бухоро қазои Қарокўл буда, масофаи он то Бухорои Шариф 7 фарсах аст, ҳамзамон «...аҳолии ин вилоят ҳама аҳли сарват ва ағниё мебошанд, тамоми онҳо ғалладор низ ҳастанд» [1,49]. Мутафаккири тоҷик Гулшанӣ пиромуни равнақи чорводорӣ дар аморат сухан ронда, тазаккур медиҳад, ки дар «...иёлати Миёнкол аксари мардум ғалладор мебошанд. Молику мавошии онҳо – гов, гўсфанд, шутур ва монанди он бағоят фаровон аст» [1,64]. Зимнан чорводорӣ дар Аморати Бухоро, хусусан парвариши гўсфанд ба таври васеъ ба роҳ монда шуда буд. Дар охири асри XIX ва ибтидои асри XX гўсфанди қарокўлӣ асосан дар бекиҳои Қарокўл, Қаршӣ, Каркӣ, Калиф ва Қўрғонтеппа парвариш меёфтанд. Қаблан пўсти қарокўлӣ, хусусан пўсти барра дар бозорҳои дохилӣ ва берунӣ талабгори сершумор пайдо карда буд. Гарчанде сокинони ин вилоят (Қарокўл) бо сабаби аҳли илм будан ба тичорат машғул намешуданд, вале бо вучуди он, «... дар ин вилоят молику соҳиби як миллион, ду миллион танга фаровон аст. Аксари онҳо аз тучқорҳои Бухоро ғанитар мебошанд» [1,49]. Ин вилоят бо пўсти қарокўлӣ шўҳратманд гардида, ин намуди маҳсулот бештар ба савдо мерафт. Ба истилоҳи Гулшанӣ, «... пўсти қарокўлӣ, ки аз камоли шўҳрат ғани аз таъриф аст ва ба иқлими Аврупо ва Фарангистон аз Бухоро муаззазтар аст, дар ин вилоят нисбат ба соири вилоятҳо бештару пештар ба ҳам мерасад» [1,49].

Дар Бухорои Шарқӣ, аз ҷумла вилояти Қўрғонтеппа низ пўсти чорво яке аз маҳсулоти сермасриф ба шумор мерафт. Чуноне академик Ҳабибулло Саидмуродов таъкид намудааст: “... пўсти қарокўлӣ яке аз ашӯҳои хоми асоситарини тичорати берунии Бухорои Шарқӣ ба ҳисоб мерафт” [9,21].

Дар Хатлон пӯсти ҳайвоноти ваҳшӣ, аз ҷумла пӯсти хирс ва ғайраро дар хочагӣ ва армуғон васеъ истифода мебуданд. Ба ифодаи ҷолиби Гулшанӣ: «... дар кӯҳистони ин вилоят (Кӯлоб-Ю. Ш.) шикору сайди хирс ва ғайра бисёр аст ва пӯсти онро пас аз дибӯғат (ош додани пӯст, чармгарӣ) истифода менамоянд ва фарши маскани аксари аҳолии ин шаҳр пӯсти хирс аст ва инчунин бештар ба Бухоро ба тариқи армуғон ба аҳбоби худ мефиристонанд ва баъзан ба сабили тичорат мебаранд» [1,143]. Мардуми Қаротегин низ ба сайду шикор иштиғоли тамом доштанд ва чилди вухушро пас аз дибӯғат (ошдихӣ) дар бадали фарш дар масокини хеш истифода мебуданд. Хусусан чилди хирс дар ин сарзамин бисёр аст. Баъзан чилди ҳайвоноти ваҳширо ба амсору булдони ин навоҳӣ ба тариқи тичорат мебуданд ва аз ин ҳисоб касби сарват менамуданд [1,155].

Дар ибтидои садаи ХХ содироти молҳои сермасриф, хусусан маҳсулоти чорво аз Аморати Бухоро ба Осиёи Марказӣ ва шаҳрҳои Русия афзоиш меёбанд. Бино бар ахбори маъхазҳои таърихӣ, асосан аз истгоҳҳои роҳи оҳани ҳудуди Аморати Бухоро-Когон, Бухоро, Чорҷӯй ва монанди он ҳар сол аз 30 то 40 ҳазор пуд пӯсти қароқӯлӣ содир карда мешуданд. Мувофиқи маълумоти С. И. Гулишамбаров, аз истгоҳҳои Когон -16 ҳазор пуд, Бухоро-12 ҳазор пуд, Чорҷӯй 3,8 ҳазор пуд, дар маҷмӯъ бошад, ҳамагӣ қариб 32 ҳазор пуд пӯсти қароқӯлӣ содир карда шудааст [4,286-287].

Дар Аморати Бухоро, аз ҷумла ҳудуди кунунии ноҳияҳои марказӣ, ҷанубӣ ва шарқии Тоҷикистон (Бухорои Шарқӣ) муомилоти молию пулӣ ва иртиботи тичоратӣ рӯ ба такомул оварда будааст. Ҳамзамон маснуоти сермасрифи аморати Бухоро, ба монанди пӯст, пашм, қолин, асп ва амсоли он маҳсулоти серхаридор ба шумор мерафтанд. Дар охири асри XIX ва ибтидои асри XX муносибатҳои тичоратӣ дар Аморати Бухоро, аз ҷумла Бухорои Шарқӣ ривочу раванқ ёфта, доираи робитаҳо боз ҳам васеъ гаштанд. Аз рӯи фармудаҳои Амир Олимхон, дар ин давра, хусусан «...тиҷорати пӯст, пашм ва абрешиму қолин содироти муҳиммаи мамлакатро ташкил медиҳанд» [2,30]. Аз ин санаду далелҳо ба ҷунин ҳулоса расидан душвор нест, ки пӯст, пашм, абрешим ва амсоли он дар қатори ҷандин молу маҳсулоти серхаридору сермасриф дар тичорати берунии Аморати Бухоро мавқеи муҳимро ишғол мекарданд.

Дар охири асри XIX-ибтидои асри XX дар Аморати Бухоро косибии ҳунармандӣ ва саноати маҳаллӣ ривочу раванқ ёфта, дар ин соҳаҳо муомилоти молию пулӣ пайдо шуда, маҳсулоти онҳо дар иртиботи тичоратӣ мавқеи муҳимро соҳиб гардиданд. Хусусан косибӣ ва ҳунармандӣ дар шаҳрҳои Бухоро, Насаф, Шаҳрисабз, Калиф, Каркӣ, Чорҷӯй ва ғайра ривочу раванқ ёфта, маҳсулоти онҳо бештар ба фурӯш мерафтанд. Аз рӯи ахбори маъхазҳои таърихӣ, дар Насаф баъзе соҳаҳои косибӣ ва ҳунармандӣ, аз ҷумла бофандагӣ ва ғайра характери молию пулӣ касб намуда, ба бозор робитаи зич пайдо карда буданд. Ба қавли комили Гулшанӣ, «...раставу бозори он тамоман дар хориҷи шаҳр аст... ва тичорати пашминаву гилеми он аз камоли шуҳрат мустағнӣ аз тавсиф аст. Алоча, мавиз ва ҳалвиёти он (анвои шириниҳо) аз ҷиҳати армуғон аз Ховар то Бохтар мераванд, машҳури хоси он ва писандидаи аном аст» [1,89].

Зимнан маснуоти ҳунармандии Насаф (Қаршӣ) на танҳо дар дохили Аморати Бухоро, балки Осиёи Марказӣ ва берун аз он ба савдо рафта, харидорони сершумор пайдо карда буд. Ба ибораи Гулшанӣ, «алочаву ҳалвиёт (анвои шириниҳо) бештар дар Бухоро масраф мегардид ва гилему соири пашминаи он бошад, дар Бухорои Шариф масраф мегашт» [1,90]. Дар ин шаҳр (Насаф) истехсоли маснуоти касибӣ раванқдор буда, талаботи аҳолиро қонё мегардонд. Ба ибораи Гулшанӣ, «...тиҷорати он раванқдор буда, ханҷару шамшер, корд ва соири аслиҳа ва офтобаи ҳалдор ва қоқма (шероза) ва авонии нуҳосия (зарфҳои мисин ва дигар маъмулот) истехсол гардида, ба фурӯш мерафтанд» [1,88].

Маҳз дар ин давра бозорҳо ба маркази асосии савдои дохилӣ ва тиҷорати берунӣ табдил ёфта, иртибот ва доираи робитаҳои тиҷоратӣ боз ҳам васеъу густурда гардиданд. Танҳо дар охири асри XIX-ибтидои асри XX, аз рӯи баъзе маълумотҳо, миқдори бозорҳо дар Бухоро ба 286 адад мерасид, ки даромади ҳарсолаи онҳо ба ҳазинаи аморат 60 ҳазор сӯмро ташкил медоданд [6,90]. Бино бар маълумоти сарчашмаҳои таърихӣ, дар ҳудуди Тоҷикистони тоинқилобӣ 62 бозору қорвонсарой мавҷуд буда, бозорҳо аксаран дар шаҳрҳои Хучанд, Ўротеппа, Хоруғ ва шаҳракҳои калон-Ҳисор, Қаратоғ ва Душанбе баргузор мегардиданд. Мувофиқи ахбори асноди бойгонӣ, ба бозорҳои шаҳрҳои марказии Аморати Бухоро бештар намудҳои гуногуни чорво аз бекиҳои қисмати шарқии Бухоро, хусусан аз Ҳисор, Кӯлоб ва ғайра ворид мешуданд. Ҳамзамон, маҳсулоти кишоварзӣ чорводорӣ ва ҳунармандии Бухорои Шарқӣ характери молию пулӣ қабул намуда, маҳсулоти зиёдатии он дар бозорҳои Қаршӣ, Хузор ва Бухоро ба фурӯш мерафтанд [3,293-294].

Тазаккури он чоиз аст, ки дар Каркӣ бозори калони серодам чамъ омада, харидорон аз гӯшаву қанорҳо ва кишварҳои дигар маҳсулоти дарқориашонро мехариданд. Аз рӯи шаҳодати Гулшанӣ: «...аз чамеи тучқори Бухоро дар ин чо вақиле ҳаст ва чамеи молу мавошии мардумони чаҳор вилоят ва афғина (афғонҳо) низ дар ин чо байъу шире мешавад» [1,72] Соҳибқорону тоҷирон аз ин бозори бузург намудҳои мухталифи молу маҳсулотро бо теъдоди ниҳоят зиёд яклухт (кӯтара) харида, ба ватани худ интиқол медоданд. Чунончӣ, Гулшанӣ тазаккур додааст: "... ин соҳибқорону тоҷирони Қафқоз ҳар сол ба миқдори 50 (панҷоҳ) ҳазор қолинро аз ин чо харида, ба Расӣ (Русия) ва вилояти Арзурум мебурданд" [1,72]. Инчунин дигар молу маҳсулот, қабл аз ҳама, пӯсту пашм, пахта ва ғайра низ аз ин бозор байъу шире шуда, ба шаҳрҳои гуногун интиқ як миллион дона пӯсти барраи қароқӯлӣ низ аз ин чо хариду фурӯш мешуд, инчунин аз қабилеи пашм, пӯсти рӯбоҳ ва пахта низ аз ин қарор аст» [1,72]. Аз ин далелҳо ба ҳулоса омадан душвор нест, ки дар бозори мазкур байъу шире то қадом дараҷа васеъу густурда чараён мегирифт, ҳисобу китоб ва қазовати он ба ҳуди хонандаи мухтарам ҳавола карда мешавад, то ки доираву дараҷаи мубодилотро дарқу эҳсос карда тавонанд.

Зимнан Гулшанӣ пиромуни бозори муштараки бухороӣ-афғонӣ сухан ронда, аҳамияти муҳими тиҷоратии онро нишон додааст. Аз рӯи ахбори ӯ, ҳудуди давлати ҳамсоия Афғонистон аз маркази иёлоти вилояти Каркӣ дар

масофаи 7 фарсах дуртар ҷойгир шуда, Бусоға ном дошт ва дар ин ҷо анвои ғалладона фаровон буд. Дар қисми ғарбии он раияи Бухоро ва дар шафати шарқии он бошад, раияи афғон сукунат доштанд. Он қария бо номи Хомёб машҳур буда, дар ин ҷо бозор амал мекард ва ҳар ҳафта рӯзи чаҳоршанбе бозор баргузор мегардид. Нисфи бозор дар замини Бусоғаи Бухоро ва нисфи он бошад, ба қарияи Хомёби вилояти Андхӯи Афғонистон мансуб будааст. Аз бозорҷои мазкур вилояти Каркӣ 7 фарсах ва Андхӯ низ 7 фарсах аст [1,74]. Аз далелҳои овардашуда аён мегардад, ки дар ин бозори муштарақ харидорони сершуморе омада, анвои мухталиф, маснуоти хунармандӣ, ғалладона ва чорво харид мекарданд.

Қобили зикр аст, ки дар «Таърихи хумоюн»-и Гулшанӣ доир ба Бухорои Шарқӣ-худуди ноҳияҳои марказӣ, ҷанубӣ ва шарқии Тоҷикистони кунунӣ маълумоти муфиду боварибахш мавҷуд аст. Аз ин нуқтаи назар, ба доираи пажӯҳиш ва муқоиса ҷолиб намудани ин сарчашмаи нодири таърихӣ ба аҳамияти муҳими илмӣ ва амалӣ молик аст. Бесабаб нест, ки дар ин асари таърихӣ пиромони бекиҳои Ҳисор, Қубодиён, Хатлон, Балҷувон, Қаротегин ва монанди он санаду бурҳонҳо доир ба муомилоти молию пулӣ, муносибатҳои тиҷоратӣ бештар ба назар мерасанд. Дар ин вилоятҳо теъдоди шаҳраку шаҳрҳое кам набуданд, ки дар онҳо муомилоти молию пулӣ ва иртиботи савдоӣ ривочу равнақ ёфта, ба мавзеи асосии тиҷоратӣ табдил ёфта буданд. Ба қавли Гулшанӣ, қарияи Айваҷ яке аз мавзёҳои муҳими тиҷоратӣ дар бекии Қубодиён ба шумор мерафт. Ба тариқе, ки Гулшанӣ таъкид месозад: «... қарияи Айваҷ, ки дар канори наҳри Ҷайхун ҷойгир буда, интиҳои Қубодиён аст. Канори шимолии Ҷайхун қарияи Айваҷ буда, тавобеи Қубодиён мебошад. Аз қарияи мазкура Тошқӯрғон дар масофаи 4 (чаҳор) фарсах ҷойгир аст. Бозорҳои вилояти Қубодиён ба Тошқӯрғон рафта, бозорӣ карда меоянд» [1,139].

Яке аз машҳуртарин ва маъруфтарин амлок ва қасабаҳои вилояти Қӯрғонтеппа- Сарой Камар ба ҳисоб мерафт, дар канори наҳри Ҷайхун ҷойгир буда, он то Қӯрғонтеппа 12 фарсах масофа дошт [1,148]. Хусусан Сарой Камар ҳамчун шаҳраки бандарӣ хидмат намуда, дар ин ҷо кишоварзӣ, хунармандӣ ва тиҷорат равнақдор будааст. Дар ин ҷо аз гӯшаҳои гуногуни минтақа маҳсулоти кишоварзӣ ва хунармандӣ гирд оварда шуда, тавассути Сарой Камар ба шаҳрҳои Осиёи Марказӣ ва Русия содир мегардиданд. Ин омилҳои мавҷударо ба назар гирифта, Гулшанӣ тазаккур медиҳад, ки «... қасабаи Сарой Камар аз нафси марказии ҳукумати ин вилоят обод аст... Тиҷорати ин ҷо низ равнақдор буда, молу мавошӣ бештар содир карда мешуданд» [1,149]. Ҳамзамон Гулшанӣ тазаккур медиҳад, ки саканаи қасабаи Сарой Камар тобеоти Лаби Об ва Ҷиликӯлро аксар туркманҳо ва қазоқҳо ташкил медоданд, онҳо бештар шутурдор буда, ба ҳамлу нақли ғаллоту ҳубобот машғул шуда, аз ин мамар касби маош менамуданд [1,149 – 150]. Аз рӯи иттилои Гулшанӣ: «... ҳар сол мутаҷовиз аз як лак (100 ҳазор) манн ғаллоту ҳубобот, хусусан биринҷу кунҷит аз ин ҷо аз роҳи дарёи Омӯя ба иёлати Лаби Об, Бухоро ва вилояти Хева ҳамлу нақл мешуд ва ҳамроҳи солу қайиқ мебуданд» [1,149].

Дар Каркӣ муомилоти молию пулӣ ва иртиботи савдоӣ ривочу равнак ёфта, маҳсулоти муҳимаи ин ҷо на танҳо дар дохили Аморати Бухоро, балки ба мамолику кишварҳои гуногун содир карда мешуданд. Ба андешаи комили Гулшанӣ: «...ин вилоят..., минҳаси-т-тиҷоратӣ (аз ҳайси савдо, тиҷорат) сонии исайни Макариё аст» [1,72]. Ба тариқе маъхазҳои таърихӣ иттилоъ медиҳанд, ки Макариё-ярмаркаи Макариёево, яъне, бозор-ярмаркаи Русия буда, дар асрҳои XVI– XIX воқеъ дар шаҳраки ҳозира Макариёево арзи хастӣ намуда, дар ин ҷо тиҷорати мӯина, газворҳои гуногун ва маснуоти филизӣ авҷ гирифта буд. Аз соли 1817 ин бозор-ярмарка ба Нижний Новгород интиқол дода шуд. Тоҷирони Осиёи Миёна асосан бо ҳамин ярмаркаҳо хариду фурӯш ва рафтуомад мекарданд [1,72].

Дар ибтидои асри XX ноҳияҳои ҷанубию шарқии Тоҷикистон, бозорҳои Аморати Бухоро бо маҳсулоти гуногун: пахта, зағир, кунцит, ғалла, чорво, маҳсулоти пӯстӣ, рӯда, пӯсти рӯбоҳ, инчунин чормағз, писта, шохии абрешими истехсоли Ҳисор ва Душанбе таъмин менамуданд. Хуллас, маблағи умумии пахта 1 миллион сум, зағир, кунцит, ғалла, чормағз ва писта - 1 миллион сум, маҳсулоти пӯстӣ ва рӯда бошад 400 ҳазор сӯм; дар мачмуъ, ҳамагӣ 5-6 миллион сумро ташкил медоданд [5,100-103].

Чуноне ишора рафт, «Таърихи ҳумоюн»-и Гулшанӣ яке аз муътабартарин маъхазу сарчашмаҳои таърихии мардуми тоҷик ва умуман Осиёи Марказӣ ба шумор меравад. Дар «Таърихи ҳумоюн»-и Гулшанӣ масъалаҳои муҳимтарини вазъияти иҷтимоиву сиёсӣ, иқтисодиву фарҳангии Осиёи Марказӣ, аз ҷумла Тоҷикистони тоинқилобӣ, қабл аз ҳама, муносибатҳои тиҷоратӣ дар Аморати Бухорои охири асри XIX ва ибтидои асри XX ва инчунин равоити тиҷоратии Бухорои Шариф бо кишварҳои Аврупо амиқу мушаххас инъикос ёфтаанд. Дар «Таърихи ҳумоюн» пиромуни тиҷорати берунии Аморати Бухоро бо кишварҳои гуногуни дунё, хусусан бо мамолики Аврупо, далелу бурҳонҳо кам набуда, ба доираи тадқиқу баррасӣ ҷалб намудани онҳо саҳифаҳои норавшани ин мавзӯи муҳимро амиқу ошкор месозанд. Дар охири асри XIX ва ибтидои асри XX, молу маҳсулоти бозоргири Аморати Бухоро, ба монанди пахта, пӯсту пашм, пӯсти қароқӯлӣ дар тиҷорати берунӣ мавқеи намоён касб намуданд. Бесабаб нест, ки Гулшанӣ дар ин хусус иттилоъ дода, бо боварӣ қайд кардааст, ки пӯсти қароқӯлӣ, на танҳо дар савдои дохилӣ, балки дар иқлими Аврупо ва Фарангистон низ хаводорону талабгорони зиёде пайдо карда будааст [1, 49].

Тазаккури он нуктаи муҳим ҷолиб аст, ки яке аз омилҳои рушду такомули муносибатҳои тиҷоратӣ дар Аморати Бухоро, қабл аз ҳама, зиёд гардидани теъдоди муассисаҳои тиҷоратӣ, хусусан корвонсаройҳо маҳсуб меёбанд. Қаблан, корвонсаройҳо дар сари роҳҳои корвонгарди мамолику кишварҳои Шарқ бунёд ёфта, ҳамчун қароргоҳ, ҷои зисти соҳибкорону тоҷирон, корвонҳои тиҷоратӣ ва анбори молҳои савдоӣ истифода бурда мешуданд. Корвонсаройҳо асосан ба савдогарону тоҷирон, мусофирон, сайёҳон ва ғайра хизмат мерасонданд. Ба тариқе академик Бобочон

Ғафуров таъкид кардааст: “... дар корвонсаройҳо тоҷирону бозаргонони мусофир ва маҳаллӣ будубош менамуданд” [5,116]. Тавре Гулшанӣ иттило медиҳад, дар ибтидои асри ХХ «...Бухорои Шариф 136 корвонсаройро доро будааст, ки дар он саройҳо миқдори 20 ҳазор нафар мусофирон сукно доранд, аз пешоварӣ ва афғон ва ҳинду ва мусофири хӯқандӣ ва қошғарӣ ва амсоли инҳо (ки чамбулчамъ саканаи дохилии шаҳр бо мусофирон ва аҳолии аслии он 250 ҳазор нуфусро дорост)”[1,47].

Ҳамин тариқ, дар охири асри XIX ва ибтидои асри XX дар шаҳрҳои гуногуни Аморати Бухоро муомилоти молию пулӣ ва иртиботи тиҷоратӣ ривочу раванқ ёфта, бозорҳо ва корвонсаройҳо ба маркази хариду фурӯши молҳо ва маҳсулоти гуногун табдил ёфтанд. Дар баробари рушди савдои дохилӣ, инчунин тиҷорати берунии Аморати Бухоро, на танҳо бо шаҳрҳои Русия ва кишварҳои Осӣё, балки бо мамолики Аврупо низ ривочу раванқ ёфта, мону маҳсулоти ин минтақа бо бозорҳои ҷаҳонӣ робитаи қавӣ ва устувор пайдо намудааст.

АДАБИЁТ

1. Муҳаммад Содикхоҷаи Гулшанӣ Таърихи ҳумоюн/ Ба чоп тайёркунанда, мураттиб ва муаллифи сарсухан Ҷӯрабек Назриев.- Душанбе, 2006.-168с.
2. Амир Олимхон. Хотираҳои Амир Олимхон. – Душанбе: Адиб, 1992. – 45 с.
3. БМДТСП ФР.- Бойгонии марказии давлатии таърихии Санкт-Петербургги ФР.- З. 630.-Р.1.-1909.-Д.232.-В.292-299.
4. Гулишамбаров С.И. Экономический обзор Туркестанского района, обслуживаемого Среднеазиатского железной дорогой. – Ашхабад, 1914. – Т. 1-3. – 90, 184, 293 сс.
5. Ғафуров Б. Тоҷикон: охирҳои асри миёна ва давраи нав.–Кит. дуввум.- Душанбе: Ирфон, 1985. – 416 с.
6. Искандаров Б. О некоторых изменениях в экономике Восточной Бухары на рубеже XIX-XX вв.- Сталинабад,1958.-141с.
7. Назриев Ҷ. Гулшанӣ ва «Таърихи ҳумоюн»-и ӯ // Муҳаммад Содикхоҷаи Гулшанӣ/ Ба чоп тайёркунанда, мураттиб ва муаллифи сарсухан Ҷӯрабек Назриев.-Душанбе, 2006.-С.5- 40.
8. Саидмуродов Д. Таърихи ҳумоюн // ЭСТ.- ҷ.7.-Душанбе, 1987,- С.298.
9. Саидмуродов Х. Муносибатҳои истеҳсоли дар хочагии кишлоқи Тоҷикистон. – Душанбе:Ирфон, 1965. – 100 с.

«ТАЪРИХИ ҲУМОЮН»-И ГУЛШАНИЙ ЯКЕ АЗ САРЧАШМАҲОИ НОДИРИ ТАЪРИХИИ НА ТАНҲО ТОҶИКОН, БАЛКИ МАРДУМИ ОСИЁИ МАРКАЗӢ МАҲСУБ МЕӢБАД. ДАР ОН ДОИР

ба бисёр масъалаҳои мубрами вазъияти сиёсӣ, иқтисодиву иҷтимоӣ ва фарҳангии Аморати Бухоро, аз ҷумла ноҳияҳои марказиву ҷанубӣ ва шарқии Тоҷикистони муосир (ба ном Бухорои Шарқӣ) маводу санадҳои наву тоза маҳфузанд, ки онҳо бори нахуст ба доираи тадқиқу пажӯҳиш ҷалб мегарданд. Дар ин асар аз ҳама бештар пиромуни ташаккул ва инкишофи муносибатҳои тиҷоратӣ ва рушду такомули робитаҳои савдоӣ ва амсоли он мадраку абёти нодиру бебаҳо пайдо кардан мумкин аст.

Калидвожаҳо: *маъхази таърихӣ, муносибати тиҷоратӣ, кишоварзӣ, ҷорводорӣ, ҳунармандӣ, саноати маҳаллӣ, савдои дохилӣ, тиҷорати берунӣ, муассисаи тиҷоратӣ, бозор, қорвонсарой, робитаи савдоӣ.*

«ТАЪРИХИ ХУМАЙУН» ГУЛШАНИ КАК ИСТОРИЧЕСКИЙ ИСТОЧНИК О ТОРГОВЫХ ОТНОШЕНИЯХ БУХАРСКОГО ЭМИРАТА В КОНЦЕ XIX - НАЧАЛЕ XX ВВ.

Юсуфи ШОДИПУР,

кандидат исторических наук, преподаватель исторического факультета
Таджикского национального университета

«Таърихи хумайун» Гулшани является одним из важнейших и ценнейших письменных исторических источников, имеющих большое значение не только для таджиков, но и других народов Средней Азии. В нем содержатся новые разнообразные факты и сведения о политических, социально-экономических положений и культурной жизни Бухарского эмирата, в том числе центральных и юго-восточных районов современного Таджикистана, которые впервые вводятся в научный оборот. В данном источнике можно встретиться много новых, неизученных ценнейших и конкретных материалов для исследования новых страниц торговых отношений Бухарского эмирата, в том числе Восточной Бухары.

Ключевые слова: *исторический источник, торговые отношения, земледелие, скотоводство, ремесло, местная промышленность, внутренняя торговля, внешняя торговля, торговое предприятие, рынок, постоялый двор, торговые связи.*

TARIKHI HUMOYUN "- GULSHANI AS A HISTORICAL SOURCE OF TRADING RELATIONS OF THE BUKHARA EMIRATE AT THE END OF THE XIX AND THE BEGINNING OF THE XX CENTURIES

Yusufi SHODIPUR,

candidate of historical sciences, teacher of the historical faculty

Tajik National University

"TAHRIKHI HUMOYUN" GULSHANI is one of the most important and valuable written HISTORICAL SOURCES, which have a great value not only for the Tajiks, but also for the peoples of Central Asia. It contains a variety of new facts and visions about the political, socio - economic status and cultural life of the Bukhara Emirate, including the central and south - eastern regions of present - day Tajikistan, that they are used for the first time in scientific circulation. In this source, you can meet many new unexplained valuable and specific materials for researching new pages of trade relations of the Bukhara Emirate, including Eastern Bukhara.

Key words: *historical source, trade relation, agriculture, livestock, craft, local industry, domestic trade, foreign trade, trading enterprise, market, market, coaching inn, trade link.*

МАСОИЛИ ҲАМКОРИҶОИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН БО КИШВАРҶОИ ФОРСИЗАБОН ДАР ИНТИҶОИ АСРИ XX-ИБТИДОИ АСРИ XXI

Ҷурабек МИРЗОЕВ,

ходими илмии шуъбаи таърихи навтарини Институти таърих,
бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи А. Дониши АИ ҶТ;

Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ-33;

тел: 2217210; E-mail: mirzoev-dzhurabek@mail.ru

Яке аз самтҳои афзалиятноки муносибатҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон роҳандозии сиёсати минтақавӣ мебошад. Дар ин чода Тоҷикистон ҳам дар чорчӯбаи созмонҳои минтақавӣ ва ҳам дар чорчӯбаи ҳамкориҳои расмӣ дучониба сиёсати хешро дар радифи давлатҳои собиқ Шӯравии Осиёи Марказӣ, бо кишварҳои форсизабони минтақа-Ҷумҳурии исломии Эрон ва Ҷумҳурии исломии Афғонистон амалӣ месозад.

Бояд тазаккур дод, ки масъалаи татбиқи сиёсати минтақавии Тоҷикистони соҳибистиклол дар таърихнигории ватанӣ ба таври комил омӯхта нашудааст. Таълифоти маҷмӯӣ ва алоҳида дар ин чода ҳанӯз вучуд надорад. Аммо паҳлӯҳои гуногуни ин мавзӯ аз ҷониби муҳаққиқон тадқиқ гардида, дар асарҳои онҳо инъикос гаштаанд.

Мавриди зикр аст, ки роҳандозии сиёсати минтақавии Ҷумҳурии Тоҷикистон баъд аз ба даст омадани истиқлолият, пеш аз ҳама, дар гузоришу баромадҳо ва шохасарҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон [1] инъикос гардидааст. Президенти кишвар барқарор намудан ва

тавсеа бахшидани муносибатҳои муштаракӣ судмандро бо давлатҳои форсизабони минтақа зарур ҳисобида, дар асарҳои хеш бештар ба гузаштаи таърихӣ халқи тоҷик ва саҳми он дар пайдоиш ва рушди минбаъдаи тамаддуни қabilaҳои ориёӣ – аҷдодони тоҷикон ва эронӣҳо диққати махсус додааст. Сарвари давлат махсусан муносибатҳои Ҷумҳурии Тоҷикистонро бо Ҷумҳурии исломии Эрон афзалиятнок ҳисобида, дар мусоҳибаи хеш бо нашриёти британи «Арбоби давлатии ҷаҳонӣ» моҳи январи соли 1996 чунин қайд мекунад: «Бо назардошти он, ки Эрон нерӯи басандаи иқтисодии таъсиргузори ба кишварҳои минтақа дорад ва ин, ки Эрон метавонад яке аз шарикони асосии тижоратӣ ва иқтисодии Тоҷикистон бошад, мо дар оянда низ баҳри устуворӣ ва густариши минбаъдаи муносибатҳо бо ин кишвари дӯсту бародар ҳамҷониба кӯшиш хоҳем кард» [1, 263].

Дар боби ҳамкориҳои Тоҷикистон бо кишварҳои форсизабони минтақа, аз ҷумла бо Ҷумҳурии исломии Эрон як қатор асарҳо рӯи кор омадаанд. Бояд қайд кард, ки Эрон аввалин кишваре буд, ки Истиқлолияти давлатии Тоҷикистонро ба расмият шинохт ва намояндагии дипломатии хешро ҳанӯз моҳи январи соли 1992 дар Душанбе ифтитоҳ бахшид. Ин иқдом пеш аз ҳама ба умумияти забонӣ, маданӣ ва динӣ доштани ду халқи бародар вобастагӣ дорад. Бо назардошти ин нукта муҳаққиқони тоҷик низ ба масъалаи ҳамкориҳои Тоҷикистону Эрон таваҷҷуҳи бештаре зоҳир намудаанд. Дар байни таълифоте, ки ба ин мавзӯ бахшида шудаанд, асарҳои мутахассиси таърихи муосири Эрон Н. М. Мирзоевро ёдрас шудан ба маврид аст. Ӯ дар таълифоти хеш дар асоси манбаъҳои муътамад, адабиёт ва маводи воситаҳои ахбори умум равандҳои гуногунсоҳаи ҳамкориҳои ин кишварҳоро инъикос намудааст. Китоби аввали муаллиф «Тоҷикистон-Эрон: шохроҳи ҳамкориҳо» [2] ном дошта, боби аввали он ба таърихи барқароршавии ҳамкориҳои Тоҷикистони Шӯравӣ ва Эрон бахшида шудааст. Боби дуюм маҳз масъалаи ҳамкориҳои Тоҷикистону Эронро дар замони муосир инъикос менамояд. Дар ин боб, дар асоси санадҳои зиёд ва маводҳои муътамад, ки аз фондҳои гуногуни бойгонӣҳо ва матбуоти даврӣ ба даст омадаанд, муҳаққиқ тавонистааст, ки марҳилаҳои асосӣ ва роҳҳои барқароршавию густариши дӯҷонибаи иқтисодӣ ва алоқаҳои илмӣ-фарҳангии Тоҷикистону Эронро муайян намояд.

Китоби дуюми Н. М. Мирзоев «Таджикистан и страны Востока» [3] ном дошта, соли 2010 ба таърифи расидааст. Муаллиф ду боби охири онро ба масъалаи муносибатҳои мутақобилаи Тоҷикистони соҳибистиқлол ва Ҷумҳурии исломии Эрон бахшида, дар асоси сарчашмаҳои муътамад тавонистааст, ки раванди инкишофи ҳамкориҳои иқтисодӣ, фарҳангӣ ва илмӣ-техникии ин кишварҳоро инъикос намояд.

Мушовири Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба сиёсати хориҷӣ Зафар Сайидзода низ дар китоби хеш таҳти унвони «Фаъолияти байналмилмилалӣ Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон: бозгашти давлати миллии тоҷикон ба арсаи сиёсати ҷаҳонӣ» ҳамкориҳои дӯҷонибаи Тоҷикистонро бо кишварҳои форсизабон, аз ҷумла бо Ҷумҳурии исломии

Эрон мавриди таҳлил қарор додааст [4, 112-117]. Гарчанде, ки ин таълифот маҳз ба масъалаи ҳамкориҳои Тоҷикистону Эрон бахшида нашуда бошад ҳам, муаллиф тавонистааст, ки барқароршавӣ ва паҳлӯҳои гуногуни рушди муносибатҳои Ҷумҳурии исломии Эрон ва Ҷумҳурии Тоҷикистонро инъикос намояд. Ӯ барҳақ ҳамкориҳои гуногунсоҳаи Тоҷикистону Эронро хеле арзишманд арзёбӣ намуда, қайд менамояд, ки рушду тавсеа ёфтани ҳамкориҳо дар оянда низ ба манфиати ҳар ду ҷониб аст. Зеро барои Эрон муҳим аст, ки «як такаюғи форсиабон дар минтақаи Осиёи Миёна, ки умдатан туркзабон аст, дошта бошад. Барои Тоҷикистон низ ҳамкорӣ бо Эрон муфид аст, зеро кишвари мо ба сармоягузориҳо, аз ҷумла дар тарҳҳои бузурги зербиноӣ, ниёз дорад» [4, 115]. Дар ҳақиқат, Эрон аз назари сармоягузорӣ дар иқтисодиёти Тоҷикистон мавқеи хоса дорад. Сайидзода оид ба ҳамкориҳои иқтисодии Тоҷикистону Эрон сухан ронда, қайд менамояд, ки «...дар чанд соли охир байни ду кишвар беш аз 100 мувофиқатнома дар бораи ҳамкорӣ дар заминаҳои мухталиф ба имзо расидаанд. Тарҳҳои бузурге, аз ҷумлаи Нерӯгоҳи барқи обии «Сангтӯда-2» ва тунели Анзоб, ки то имрӯз аз ҷониби Эрон иҷро шудаанд» [4, 113] нишонгари устувори равобити иқтисодии ду кишваранд. Ба қавли муаллиф қарор аст, ки дар ояндаи наздик чанд тарҳи тоза ва муҳим аз қабилӣ «Нерӯгоҳи барқи обии «Айнӣ» бо зарфияти 150 МВт ва нерӯгоҳи хурди барқи обӣ дар рӯди Искандардарё бо зарфияти 22 МВт сохта шаванд» [4, 114].

Самти дигари ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии исломии Эрон равобити илмию фарҳангии ду кишвар мебошад, ки аз ҷониби Сайидзода дар таълифоти мазкур амиқан таҳлил гардидааст. Ба ақидаи ӯ ҳамкорӣ дар ин ҳавза бештар дар «...табодули таҷрибаи пажӯҳишгарон, муаллимон, донишҷӯён, роҳандозии барномаҳои фарҳангӣ ва мусиқӣ, ширкати аҳли илму фарҳанг дар маросимҳои фарҳангӣ» [4, 116] амалӣ магардад.

Таълифоти ҷолиби дигаре, ки фарогири масъалаи ҳамкориҳои дучонибаи Тоҷикистону Эрон буда, таҳти унвони «Ирано-таджикское сотрудничество в конце XX-начале XXI вв.» [5] ба таъб расидааст, ба қалами муҳаққиқи барҷаста Р. А. Абулҳаев тааллуқ дорад. Муаллиф дар асоси нашрияҳои қаблӣ, сарчашмаҳои бойгонӣ, ҳуҷҷатҳои дар сатҳи давлатӣ ба имзо расида ва маводҳои воситаҳои ахбори умум махсусиятҳои барқароршавӣ ва инкишофи ҳамкориҳои иқтисодӣ, тичоратӣ, илмӣ-фарҳангӣ, инчунин бунёди объектҳои саноатӣ роҳсозӣ ва дигар лоиҳаҳои муштараки Эронро Тоҷикистонро дар охири асри XX-ибтидои асри XXI инъикос намудааст.

Бояд зикр кард, ки муносибатҳои фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии исломии Эрон низ аз назари муҳаққиқон берун намонда, дар аксар таҳқиқот мавриди таҳлили воқеъбинона қарор гирифтааст. Масалан, муҳаққиқи тоҷик Қаҳҳори Расулиён таҳқиқоти худро таҳти унвони «Нигоҳе ба алоқаҳои фарҳангии Ҷумҳурии исломии Эрон ва Ҷумҳурии Тоҷикистон» [6] маҳз дар ин мавзӯ ба анҷом расонида, дар он маводи зиёд оид ба алоқаҳои фарҳангии Тоҷикистону Эрон гирдоварӣ намудааст.

Илова бар ин, муаллиф масоили гуногуни марбут ба алоқаҳои фарҳангии ду кишварро дар соҳаи санъат, адабиёт ва илм хеле дақиқназарона таҳлил менамояд. Дар таҳқиқот инчунин нақши ниҳодҳои фарҳангӣ ва институтҳои Ҷумҳурии Ислонии Эрон дар рушди ҳамкориҳои фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Ислонии Эрон дар охири асри XX – ибтидои асри XXI инъикос гардидаанд.

Бояд қайд кард, ки ба таҳқиқи муносибатҳои Тоҷикистону Эрон дар як вақт олимони ва муҳаққиқони Ҷумҳурии Ислонии Эрон низ машғуланд. Дар монографияи муҳаққиқи эронӣ Хома Аббосиён «Иран и Таджикистан: пятнадцать лет взаимовыгодного сотрудничества» (Эрон ва Тоҷикистон: понздаҳ соли ҳамкориҳои манфиатнок) [7] масоили муҳталифи ҳамкориҳои Тоҷикистону Эрон хеле муфассал ва амиқ инъикос гардидааст. Муаллиф дар таълифоти хеш дар асоси манбаъҳо ва маводи гуногун, инчунин адабиёти мавҷуда бисёр масъалаҳои ба ҳамкориҳои ду кишвар марбутаро мавриди таҳлил қарор додааст. Дар қатори чунин масъалаҳои муҳим, аз қабили мавқеъ ва нақши Ҷумҳурии Ислонии Эрон дар раванди ба даст омадани сулҳ ва ваҳдати миллӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, муаллифи рисолаи мазкур инчунин ба раванди барқароршавӣ ва рушди ҳамкориҳои тичоратӣ-иқтисодӣ ва илмӣ-фарҳангӣ дар байни ду кишвар диққати бештар додааст. Вале бояд қайд намуд, ки ин таълифот раванди ҳамкориҳои ҶИЭ ва Ҷумҳурии Тоҷикистонро танҳо то соли 2006-ум фаро мегирад.

Лозим ба зикр аст, ки дар масъалаи рушди муносибатҳои дипломатӣ миёни Ҷумҳурии Ислонии Эрон ва Ҷумҳурии Тоҷикистон рисолаҳои номзадӣ низ таълиф гардидаанд. Яке аз чунин рисолаҳо таҳқиқоти донишманди эронӣ Муртазо Маҳмудӣ мебошад, ки ба масъалаи «Состояние и перспективы сотрудничества Таджикистана и Ирана в конце XX-начале XXI веков» (Ваъҷият ва дурнамои ҳамкориҳои Тоҷикистон ва Эрон дар охири асри XX-ибтидои асри XXI) [8] бахшида шудааст. Бояд таъкид кард, ки рисолаи мазкур таҳқиқоти комил ва ҷиддӣ буда, дар он тамоми адабиёти фароғири масоили ҳамкориҳои Тоҷикистону Эрон таҳлил гардидаанд. Муаллиф дар ин таҳқиқот дар асоси консепсияи нав ва маводу манобеъи дастрас, инчунин назари интиқодӣ ба адабиёти таърихӣ хулосаи дурусти илмӣ бардоштааст. Ба ақидаи ӯ халқҳо ва миллатҳои давлатҳои тозаистиклол, аз ҷумла Тоҷикистон, дар асоси ҷустуҷӯи ҳувияти миллии хеш дар шароити фазои холии идеологӣ, ногузир ба ҷустуҷӯи арзишҳои ғоявӣ-фарҳангӣ дар таърих, фарҳанги қадима, анъанаҳо ва дини хеш пардохтанд.

Муҳаққиқ Муртазо Маҳмудӣ дар боби омӯзиши масоили марбут ба ҳамкориҳои Тоҷикистону Эрон дар охири асри XX-ибтидои асри XXI як силсила мақолаҳои илмӣ низ таълиф намудааст. Яке аз мақолаҳои ӯ зери унвони «Диалог и дипломатия: таджикско-персидский язык и литература и их влияние на культурное и политическое сотрудничество двух стран» [9] ба омӯзиши масоили таъсири забон ва адабиёти форсӣ-тоҷикӣ дар рушди ҳамкориҳои фарҳангӣ ва сиёсии Ҷумҳурии Ислонии Эрон ва Ҷумҳурии Тоҷикистон дар охири асри XX-ибтидои асри XXI бахшида шудааст.

Мақолаи дигари муҳаққиқ «Стратегические интересы Ирана и России в Таджикистане» [10] ном дошта, дар он муаллиф масъалаҳои манфиатҳои стратегии Эрон ва Россияро дар Тоҷикистон, инчунин зарурияти таъмини амнияти минтақаро таҳлил намудааст.

Бояд тазакур дод, ки ба ғайр аз умумияти забонӣ ва фарҳангӣ, инчунин умумияти динӣ низ омили хеле муҳим дар барқароршавӣ ва рушди муносибатҳои гуногунчанбаи Тоҷикистону Эрон маҳсуб меёбад. Ин аст, ки муҳаққиқ И. Неъматов рисолаи номзодии худро маҳз дар ин мавзӯ: «Исламский фактор во взаимоотношениях республики Таджикистан и Исламской Республики Иран (конец XX-начало XXI вв.)» [11] таълиф намудааст. Дар рисола муаллиф бо далелу асноди раднопазир исбот кардааст, ки умумияти динӣ ҷиҳати рушду устуворшавии минбаъдаи муносибатҳои судманди байни ду кишвар мусоидат хоҳад кард.

Таҳқиқоти дигаре, ки ба масоили марбут ба ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии исломии Эрон дар охири асри XX-ибтидои асри XXI баҳшида шудааст, рисолаи номзодии муҳаққиқи эронӣ Ҳафтех Қазозӣ Маҳдӣ Иброҳим таҳти унвони «Становление и развитие взаимоотношений Республики Таджикистан и Исламской Республики Иран (конец XX – начало XXI вв.)» [12] мебошад. Таҳқиқоти мазкур ба таҳлили маҷмӯӣ ва баррасии раванди барқароршавӣ ва рушди муносибатҳои байниҳамдигарии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии исломии Эрон дар охири асри XX ва ибтидои асри XXI баҳшида шудааст. Муҳаққиқ дар зимни таҳлили муносибатҳои ду кишвар барҳақ ба хулосае меояд, ки рушди бемайлони муносибатҳои Тоҷикистону Эрон бештар чанбаи фарҳангӣ дошта, ба умумияти забонӣ ва эҳсоси мансубият ба олами форсизабонон асос ёфтааст. Аз ҷониби дигар, ба ақидаи муаллиф, дар Тоҷикистон ва Эрон ҳам дар сатҳи давлатӣ ва ҳам дар сатҳи ҷамъиятӣ худро ворисони фарҳанги бойи қадимаи ориёӣ меҳисобанд. Эрон бо назардошти ин умумияти сарнавишти таърихӣ ду халқи бародар, дар солҳои бархӯрди сиёсӣ (1991-1997) ва солҳои мудҳиши ҷанги шаҳрвандӣ (1992-1997) ба Тоҷикистон кӯмак кард ва аз ҷониби дигар асоситарин шароити сиёсӣ-иқтисодии Тоҷикистон дар Осиёи Марказӣ маҳсуб меёфт [13, 26], ки мо низ ин мавқеи муҳаққиқро комилан ҷонибдорем.

Муаллифи таълифоти мазкур масоили ҳамкориҳои Тоҷикистону Эронро дар чорҷӯбаи созмонҳои минтақавӣ низ мавриди таҳлил қарор дода, яке аз зербобҳои боби дуюми корро маҳз ба ин масъала баҳшидааст. Ӯ қайд мекунад, ки ҳамкориҳои бисёрчанбаи ду кишвар ба ғайр аз муносибатҳои дутарафа, инчунин дар чорҷӯбаи созмонҳои минтақавӣ, аз ҷумла Созмони Ҳамкории Иқтисодӣ (СҲИ), Созмони Конфронси Исломӣ (СКИ-аз соли 2011 Созмони Ҳамкории Исломӣ-СҲИ), Созмони Ҳамкории Шанхай (СҲШ) ва муносибатҳои сетарафаи давлатҳои форсизабон – Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҷумҳурии исломии Эрон ва Ҷумҳурии исломии Афғонистон низ амалӣ мегардад [13, 18].

Ҷумҳурии Тоҷикистон дар чорҷӯби Созмони Ҳамкории Иқтисодӣ дар соҳаи сӯзишворӣ ва энергетика бо Ҷумҳурии исломии Эрон ҳамкории устувор дошта, дар ҳалли масъалаҳои муҳими минтақавӣ, аз қабилӣ

мубориза бо терроризми байналхалқӣ ва экстремизми динӣ, ки аз Афғонистон маншаъ мегирад, инчунин таъмини амнияти минтақавӣ бо шарикӣ стратегии худ-ЧИЭ дар якҷоягӣ амал мекунад, ки ин нукта низ аз назари донишманди эронӣ дур намонда, дар таҳқиқоти ӯ амиқан инъикос гардидааст [13, 18].

Муҳаққиқ ҳамкориҳои Тоҷикистону Эронро дар чорҷӯбаи Созмони Ҳамкориҳои Исломи низ мавриди таҳлил қарор дода, қайд менамояд, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар қори иҷтимоӣ сарони давлатҳо, ҳукуматҳо ва вазирони қорҳои хориҷии узви Созмони Ҳамкориҳои Исломи фаъолона ширкат дошта, барои амалӣ намудани нақшаи стратегӣ ҷиҳати устувор гардонидани ҳамкориҳои иқтисодӣ дар байни давлатҳои аъзо ҳамҷоя бо Ҷумҳурии исломии Эрон пайваста талош меварзад [13, 19].

Мавриди зикр аст, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии исломии Эрон дар чорҷӯбаи Созмони Ҳамкориҳои Шанхай низ ҳамкориҳои густурда доранд. Эрон соли 2005-ум ба Созмони Ҳамкориҳои Шанхай ба ҳайси мамлақати нозир пазируфта шуд. Ба қавли Ҳафтех Қазозӣ Маҳдӣ Иброҳим ҳамчун аъзои доимии Созмони Ҳамкориҳои Шанхай пазируфта шудани Эрон, сатҳи ҳамкориҳои давлатҳои минтақаро меафзояд [13, 20].

Ҳафтех Қазозӣ Маҳдӣ Иброҳим дар таълифоти хеш инчунин ба муносибатҳои Тоҷикистону Эрон дар чорҷӯбаи давлатҳои форсизабон – Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҷумҳурии исломии Эрон ва Ҷумҳурии исломии Афғонистон диққати бештаре зоҳир менамояд. Ӯ қомилан дуруст қайд менамояд, ки «...маҳаки муносибатҳои байни ҳамдигарии се давлатро дар ҳавзаҳои гуногуни ҳаёти давлатӣ ва ҷамъиятӣ идеяи «умумияти ориёӣ» ташкил медиҳад, ки бештар характери фарҳангӣ-тамаддунӣ дорад, на ҷанбаи сиёсӣ» [13, 19]. Аз ҷониби дигар, ба фикри муҳаққиқ, бунёди заминаи иқтисодии ҳамкориҳои се кишвар бештар аз мавқеи Эрон вобастагӣ дорад, зеро Тоҷикистон ба ҳалли вазифаҳои стратегии худ-таъмини истиқлолияти энергетикӣ, таъмини амнияти озуқаворӣ ва баромадан аз бунбасти коммуникатсионӣ машғул аст, дар Афғонистон бошад, то кунун ҷанги шаҳрвандӣ идома дорад [13, 19-20], ки дар ин ҷо низ ҳақ ба ҷониби ӯст.

Муаллифи рисолаи мазкур як силсила мақолаҳои илмӣ низ дар ин мавзӯ таълиф намудааст, ки муҳимтарини онҳо «Подход Таджикистана к проблемам безопасности в Персидском заливе в контексте отношений с Ираном» [14], «Гражданская война в Таджикистане и роль Ирана в установление мира» [15], «Центральная Азия и крупные державы» [16], «Подход Ирана к отношениям с персоязычными странами» [17] маҳсуб меёбанд. Муҳаққиқ дар ин мақолаҳо бо истифода аз манобеи муътамад ба тариқи фишурда ҳамкориҳои бисёрҷанбаи Тоҷикистону Эронро инъикос намудааст.

Ҳамин тариқ, таҳлили таърихнигории адабиёти мавҷуда аз он шаҳодат медиҳад, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар тӯли солҳои зиёди давраи соҳибистиқлолӣ бо Ҷумҳурии исломии Эрон дар тамоми риштаҳо ҳамкориҳои густурда доштааст. Аммо мутаассифона, ҷанд соли охир бо ҷурми баъзе омилҳо муносибатҳо миёни ин кишварҳои дӯсту бародар каме

коҳиш ёфтаанд. Итминон дорем, ки ин мушкилоти пешомада муваққатианд ва халқҳои бародари тоҷику эронӣ ҷиҳати бартараф намудани ин бӯҳрон саъю талош варзида, ба марҳилаи нави ҳамкориҳои созанда ворид хоҳанд гашт.

Ҳамкориҳои густурдаи Ҷумҳурии Тоҷикистон бо дигар кишвари форсиабони минтақа-Ҷумҳурии исломии Афғонистон низ назаррас буда, ҳадалимкон мавриди таҳлили муҳаққиқон ва коршиносон қарор гирифтааст. Лозим ба зикр аст, ки дар ҳамаи марҳилаҳои рушди ҳеш Тоҷикистон ва Афғонистон ҳамчун ҳамсоҳҳои қарин ба якдигар пайваста кӯмак мекарданд. Баъд аз фурупошии ИҶШС дар заминаи мушкилоте, ки халқҳои ин ду кишварро мубтало гардонда буд, Тоҷикистону Афғонистон боз ҳам қаринтар гардиданд. Бо вучуди ин, бо ҷурми омилҳои гуногун ҳанӯз аз рӯзҳои аввали ба даст омадани истиқлолияти Тоҷикистон масоили ҷиддие ба миён омаданд, ки ба рушди босуботи муносибатҳои дӯҷониба монеъа эҷод мекарданд. Ба ақидаи муҳаққиқи муносибатҳои сиёсӣ, тичоратӣ ва фарҳангии Тоҷикистону Афғонистон Р. С. Казаков «...ҳанӯз аз оғози муноқишаи ҳарбӣ дар Тоҷикистон дар соли 1992 на танҳо даҳҳо ҳазор гурезагони тоҷик, балки ҳазорҳо ҷангиёни муҳолифини тоҷик низ дар Афғонистон паноҳ бурданд. Гузашта аз ин муноқишаи ҳарбии бардавом дар Афғонистон ба рушди муносибатҳои неки ҳамсоҳӣ, мустаҳкам намудани ҳамкорӣ миёни ду кишвар таъсири амиқи манфӣ расонд ва расонида истодааст.» [18, 3].

Бо вучуди ин, мавқеи ҷуғрофӣ ва геополитикии Афғонистон дар амалисозии ҳадафҳои стратегии Ҷумҳурии Тоҷикистон нақши муҳим дорад. Илова бар ин, умумияти забонию фарҳангии халқҳои ду кишвар тақозо мекард, ки Тоҷикистону Афғонистон муносибатҳои густурда дошта бошанд. Ин аст, ки моҳи декабри соли 1993 дар Душанбе миёни ду кишвари дӯсту бародар шартнома баста шуда, ҳамкориҳои созанда оғоз ёфтанд. Ин ҳамкориҳо дар солҳои минбаъда тавсеа ёфта, аз ҷониби муҳаққиқони ватанӣ ва хориҷӣ таҳлил ва баррасӣ гардиданд.

Бояд тазаққур дод, ки дар ин самт қабл аз ҳама гузоришу баромадҳо, паёмҳо ва шоҳасарҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон [1] хеле муҳим буда, дар онҳо масоили барқароршавӣ ва ҷараёни инкишофи муносибатҳои дӯҷониба миёни ду кишвар инъикос гардидаанд ва масъалаҳои асосие, ки ба рушди босуботи ин муносибатҳо монеъа эҷод мекунанд, муайян шудаанд.

Қобили зикр аст, ки дар як қатор асарҳои бунёдӣ ва дастаҷамъии ба сиёсати хориҷии Тоҷикистони соҳибистиклол бахшида шуда, масоили муносибатҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии исломии Афғонистон низ то андозае таҳлил ва баррасӣ гардидаанд. Яке аз бобҳои ҷилди шашуми асари бунёдии «История таджикского народа», ки ба сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон бахшида шуда, аз ҷониби муҳаққиқи намоён В.В.Дубовитский [19] ба анҷом расидааст, нахустин таҳқиқоти маҷмӯӣ оид ба сиёсати хориҷии Тоҷикистони соҳибистиклол маҳсуб меёбад. Дар он муаллиф қайд кардааст, ки ҳанӯз аз солҳои аввали ба даст

омадани истиклолият афзалиятҳои геополитикии мамлакат муайян гардида, самтҳои асосии фаъолият дар муносибатҳои хориҷӣ ташаккул ёфтанд. Ба ақидаи ӯ самти асосӣ дар сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон рушди бемайлони муносибатҳои дӯстона ва бисёрсамта бо давлатҳои узви Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил, пеш аз ҳама Федератсияи Русия ва кишварҳои минтақаи Осиёи Миёна: Ўзбекистон, Қазоқистон, Қирғизистон ва Туркменистон, инчунин кишварҳои форсизабони минтақа ба ҳисоб меравад [19, 619].

Ба зумраи таҳқиқоти дастаҷамъӣ инчунин асарҳои «Дипломатия Таджикистана вчера и сегодня», «Внешняя политика Таджикистана в годы независимости», «Многовекторная дипломатия Таджикистана», ки бо ширкати бевосита ва таҳти назари собиқ вазири қорҳои хориҷӣ Ҳамроҳон Зарифӣ [20] ба таъъ расидаанд, дохил кардан мумкин аст. Дар асарҳо, мақолаҳои бешумор, баромадҳо ва гузоришҳои собиқ вазири қорҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон, академик Т.Н. Назаров [21] масоили мухталифи сиёсати хориҷӣ, дипломатия ва муносибатҳои судманди дӯстонаи Тоҷикистон бо кишварҳои ҳамсоя, аз ҷумла Афғонистон инъикос гардидаанд.

Ба масъалаи ҳамкориҳои Тоҷикистон бо кишварҳои хориҷӣ таълифоти бешумори мушовири Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба сиёсати хориҷӣ Зафар Сайидзода [22] бахшида шудаанд, ки дар онҳо марҳилаҳои рушди сиёсати хориҷӣ ва дипломатияи Тоҷикистон инъикос гардида, муносибатҳои Тоҷикистон бо кишварҳои форсизабони минтақа ҳадалимкон мавриди таҳлил қарор гирифтаанд.

Силсилаи қорҳои илмӣ-таҳқиқотии А. Шариповро, ки дар ҳаммуаллифӣ бо С. Фатоев, С. Шамсиддинов ва З. Сирочов [23] таълиф гардида, ба сиёсати дохилӣ ва хориҷии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бахшида шудаанд, ёдрас шудан ба маврид аст. Дар онҳо муаллифон чараёни барқароршавӣ ва рушди муносибатҳои Тоҷикистону Афғонистонро баррасӣ намудаанд. Аммо бояд қайд кард, ки муаллифони асарҳои дастаҷамъӣ ҳадафи таҳқиқоти хосаи масоили ҳамкориҳои сиёсии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии исломии Афғонистонро надоштанд. Дар ин гуна таълифот дар зимни инъикоси масоили умумӣ ва самтҳои асосии сиёсати хориҷии Тоҷикистон, ҳамкориҳои Тоҷикистону Афғонистон низ то андозае мавриди таҳлил қарор гирифтаанд.

Бояд тазаккур дод, ки ба ҷуз аз асарҳои дастаҷамъӣ, инчунин таълифоте рӯи қор омаданд, ки ба инъикоси тамоюлҳои рушди ҷамъиятӣ – сиёсӣ ва алоқаҳои хориҷии Ҷумҳурии исломии Афғонистон, таъсири вазъи сиёсии он ба амнияти кишварҳои Осиёи Марказӣ, аз ҷумла ба Тоҷикистон бахшида шудаанд. Асарҳои Қ. Исқандаров [24], А. Князев [25], С.М. Акимбеков [26] аз ин қабил таълифот маҳсуб меёбанд.

Дар боби муносибатҳои Тоҷикистону Афғонистон дар риштаҳои гуногун таҳқиқоти хоса низ ба анҷом расиданд, ки дар онҳо сарчашмаҳои барқароршавӣ ва рушди ин муносибатҳо амиқан таҳлил ва баррасӣ гардидаанд. Дар ин росто монографияҳо ва мақолаҳои алоҳидаи

муҳаққиқони тоҷик ва рус-Ш. Имомов [27], Қ. Искандаров [28], В. Г. Коргун [29] –ро ёдрас шудан бамаврид аст.

Бояд кайд кард, ки дар қатори муҳаққиқони тоҷик ба омӯзиши муносибатҳои Тоҷикистону Афғонистон дар як вақт муҳаққиқони афғон низ машғуланд. Масоили мазкур дар таълифоти муҳаққиқони афғон, аз ҷумла Абдумачид Надим [30], Фаҳим Собир [31], А. Мансур [32], Ҷ.С. Далер [33], ки ба масъалаҳои ҷустуҷӯи роҳҳои густариши муносибатҳои неки ҳамсоғӣ ва нақши роҳбарони ду кишвар дар таҳким ва тавсеаи муносибатҳои дӯҷонибаи судманд бахшида шудаанд, мавриди таҳлили амиқ қарор гирифтаанд.

Қобили зикр аст, ки дар ин самт рисолаи номзиди Р.С. Казаков [18] ва рисолаи доктории Ҷ. Латифов [34] ба анҷом расидааст, ки дар онҳо паҳлӯҳои гуногуни муносибатҳои дӯҷонибаи Тоҷикистону Афғонистон дар замони истиқлолият инъикос гардидаанд. Мутаассифона, рисолаи доктории Ҷ. Латифов инъикоси ҳамкориҳои ду кишварро танҳо дар солҳои аввали истиқлолият фаро мегирад.

Ҳамин тавр, сарфи назар аз мамоният ва мушкилоти мавҷуда барқарор намудан ва густариш додани муносибатҳои дӯҷонибаи судманд бо кишвари дӯсту бародари Афғонистон аз афзалиятҳои сиёсати минтақавии Ҷумҳурии Тоҷикистон буда, айни замон дар ҳоли рушд ва тавсеа қарор дорад.

АДАБИЁТ

1. Э.Раҳмон.Таджики в зеркале истории. Книга первая. От Арийцев до Саманидов.-Лондон, 1999; Он же: Тоҷикистон: дар роҳи ҷомеаи мутамаддин (Таджикистан: на пути цивилизационного общества). - Душанбе, 1996; Он же: Таджикистан: десять лет независимости и национального единства. В 4 томах.- Душанбе: Шарқи озод, 2001; Он же: Независимость Республики Таджикистан и возрождение нации. В 7 томах.-Душанбе: Шарқи озод, 2002-2009; Он же: Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллӣ (Независимость Таджикистана и национальное возрождение). В 7 томах.-Душанбе: Шарқи озод, 2002-2008; Он же: Ответы на вопросы великобританского издания «Мировой государственный деятель» 1996г., январь // Тысяча лет в одну жизнь (сборник выступлений, речей, интервью и статей). – Душанбе, 2003.

2. Мирзоев Н.М.Тоҷикистон – Эрон: шоҳроҳи ҳамкориҳо.-Душанбе, 1998.

3. Мирзоев Н.М. Таджикистан и страны Востока (учебное пособие).- Душанбе, 2010. - 140с.

4. Сайидзода З. Фаъолияти байналмилалӣ Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон: бозгашти давлати миллии тоҷикон ба арсаи сиёсати ҷаҳонӣ.- Душанбе: «Контраст», 2016. – 216с.

5. Абулхаев Р.А. Ирано-таджикское сотрудничество в конце XX-начале XXI вв. -Душанбе, 2017. - 232с.

6. Расулиён К. Нигоҳе ба алоқаҳои фарҳангии Ҷумҳурии исломии Эрон ва Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Душанбе, 2010.
7. Хома Аббасиан. Иран и Таджикистан: пятнадцать лет взаимовыгодного сотрудничества. -Душанбе: Ирфон, 2006.
8. Муртазо Маҳмудӣ. Состояние и перспективы сотрудничества Таджикистана и Ирана в конце XX – начале XXI веков. (Кандидатская диссертация). - Душанбе, 2012.
9. Муртазо Маҳмудӣ. Диалог и дипломатия: таджикско-персидский язык и литература и их влияние на культурное и политическое сотрудничество двух стран // Известия Академии наук Республики Таджикистан. Отдел общественных наук. -Душанбе, 2010. - №3. – С.20-28.
10. Муртазо Маҳмудӣ. Стратегические интересы Ирана и России в Таджикистане // Материалы Республиканской научно-теоретической конференции «Формирование системы колониальной безопасности государств Центральной Азии в форме региональных союзов».–Душанбе, 2008. – С.98-100.
11. Неъматов И. Исламский фактор во взаимоотношениях республики Таджикистан и Исламской Республики Иран (конец XX-начало XXI вв.). (Кандидатская диссертация). -Душанбе, 2016.
12. Ҳафтех Қазози Маҳди Эбраҳим. Становление и развитие взаимоотношений Республики Таджикистан и Исламской Республики Иран (конец XX -начало XXI вв.). (Кандидатская диссертация).-Душанбе, 2016.
13. Ҳафтех Қазози Маҳди Эбраҳим. Становление и развитие взаимоотношений Республики Таджикистан и Исламской Республики Иран (конец XX – начало XXI вв.): автореферат диссертации на соискание кандидата исторических наук. -Душанбе, 2016. -27с.
14. Ҳафтех Қазози Маҳди Эбраҳим. Подход Таджикистана к проблемам безопасности в Персидском заливе в контексте отношений с Ираном // Вестник ТНУ.-Душанбе, 2012. - №3/8(101). – С.35-38 (на тадж.яз.).
15. Ҳафтех Қазози Маҳди Эбраҳим. Гражданская война в Таджикистане и роль Ирана в установление мира // Вестник ТНУ.-Душанбе, 2012. - №3/5(93). – С.19-21 (на тадж.яз.).
16. Ҳафтех Қазози Маҳди Эбраҳим. Центральная Азия и крупные державы // Вестник ТНУ.-Душанбе, 2013.-№3/4(115). -С.33-36 (на тадж.яз.).
17. Ҳафтех Қазози Маҳди Эбраҳим. Подход Ирана к отношениям с персоязычными странами // Вестник ТНУ.-Душанбе, 2015. - №3/10(188). - С.24-26 (на тадж.яз.).
18. Казаков Р.С. Становление и развитие политических, торгово-экономических и культурных отношений между Республикой Таджикистан и Исламской Республикой Афганистан (1991-2013 гг.): автореферат диссертации кандидата исторических наук.-Душанбе, 2014.-26с.
19. Дубовицкий В. В. Внешняя политика Республики Таджикистан (1991-2010 гг.) // История таджикского народа. В 6 томах.Т.6.- Душанбе: Дониш, 1998-2011.- С.615-669.

20. Зарифи Х. Многовекторная дипломатия Таджикистана. - Душанбе: Офсет, 2010.; Дипломатия Таджикистана вчера и сегодня. Под общей ред. Хамрохона Зарифи. - Душанбе: Ирфон, 2009.; Внешняя политика Таджикистана в годы независимости. - Душанбе, 2011.

21. Назаров Т. Таджикистан: политика, экономика, международное сотрудничество. - Душанбе, 2002; Он же: Таджикистан: экономический рост, интеграция и региональное сотрудничество. - Душанбе, 2004.; Назаров Т., Сатторзода А. Современная таджикская дипломатия. - Душанбе: Шарки озод, 2006.

22. Саидов З.Ш. Внешняя политика Президента Э. Рахмона. - Душанбе, 2000, 226с.; Он же: Актуальные аспекты внешнеполитического механизма и международной деятельности Республики Таджикистан. - Душанбе, 2011; Он же: Внешняя политика Республики Таджикистан на современном этапе (1992-2005 гг.). - Душанбе, 2006; Он же: Основные внешнеполитические интересы Республики Таджикистан на рубеже веков. - Душанбе, 2011; Сабуров А., Саидов З. Таджикистан на рубеже реализации национальных интересов на международной арене. - Душанбе, 2005. - 86с.; Сайидзода З. Основные тенденции внешней политики Республики Таджикистан на рубеже столетий (1992-2004гг.). - Душанбе, 2009. - 154с.

23. Шарипов А., Фатоев С., Шамсиддинов С., Сироджев З.

Э.Рахмон-спаситель. Серия книг. - Душанбе, 1996-1999; Шарипов А. «Э. Рахмон-наш Президент!».- Душанбе, 2006. - 26 с.; Шарифзода А., Қосимӣ З. Эмомалӣ Рахмон ва чомеаи ҷаҳон.-Душанбе: «Ирфон», 2011.- 372с.; Шарифзода А., Қосимӣ З., Фатоев С., Шамсиддинов С. Эмомалӣ Рахмон ва оғози марҳалаи созандагӣ. (7 китоб)-Душанбе: «Ирфон», 2011.; Шарифзода А., Шамсиддинов С., Қосимӣ З. Президент.-Душанбе: «Ирфон», 2011.- 372с.; Шарифзода А., Қосимӣ З. Пайвандгар.-Душанбе, 2013.-336с.; Шарифзода А., Қосимӣ З. Бунёдкор.-Душанбе, 2013.-336с.

Шарифзода А., Қосимӣ З. Фархундапай.-Душанбе, 2014.-336с.

24. Искандаров К. Политические партии и движения Афганистана во второй половине XX века. - Душанбе: Ирфон, 2014; Он же: Афганистан в начале XXI века. - Душанбе, 2010; Он же: Влияние афганского кризиса на ситуацию в Таджикистане//Центральная Азия и Кавказ.-2013. - №2(14).

25. Князев А.А. Влияние афганского кризиса на безопасность Центральной Азии (1990-е начало 2000-х годов).-Бишкек, 2004; Он же: Афганский кризис и безопасность Центральной Азии (XIX - начало XX в.). - Душанбе: Дониш, 2004; Он же: История афганской войны 1990-х гг. и превращение Афганистана в источник угроз для Центральной Азии. - Бишкек: издательство КРСУ, 2002.

26. Акимбеков С.М. Афганский узел и проблемы безопасности Центральной Азии. - Алматы, 2003.

27. Имомов Ш. Принципы и пути достижения мира и национального согласия в Афганистане.-Душанбе, 2000.-184с.

28. Искандаров К. Взаимоотношения Республики Таджикистан с Исламским Государством Афганистан /Материалы II международной

научно-практической конференции «Место Таджикистана в новом международном порядке-Душанбе, 1997; Он же: Наркобизнес в Таджикистане: связь с афганским конфликтом / Центральная Азия и Кавказ.-Лулео, 1999. - № 5 (6). - С. 178-184.

29. Коргун В. Афганский фактор в региональной геополитике // Центральная Азия и Кавказ.-2000. - № 5(11).

30. Надим А. Взаимоотношения Афганистана и Таджикистана от распада Советского Союза по настоящее время//Региональные исследования . - 2011. - №22. - С. 118-130.

31. Фахим Сабир. Таджикистан и Афганистан: в поисках стратегии добрососедства. По [URL:http://www.rujournal-neo.com/1/7.09.20/2](http://www.rujournal-neo.com/1/7.09.20/2).

32. Мансур Абдул Хафез. Внешняя политика правительства Бурхануддина Раббани //Бохтарон.-2013. - №1.-С.53-58.

33. Далери Дж. С. Эмомали Рахмонов - человек мудрый и мыслящий. - Душанбе: Шарки озод, 2003.

34. Латифов Дж. Таджикско-афганские отношения в 1987-1995гг. (характер и содержание). Диссертация на соискание доктора исторических наук. - М.,1996.

Дар мақола масоили муносибатҳои Тоҷикистон бо кишварҳои форсиабон, ки яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб рафта, паҳлӯҳои гуногуни он дар таълифоти муҳаққиқон инъикос ёфтааст, таҳлил ва баррасӣ гардидаанд. Дар он муаллиф бештар ба масоили сиёсӣ ва илмӣ-фарҳангӣ, ки аз умумияти сарнавишти таърихӣ ва эҳсоси мансубият ба олами форсиабонон маншаъ мегирад, тавачҷуҳи хоса зоҳир кардааст. Илова бар ин дар мақола таълифоти муҳаққиқони эронӣ ва афғон, ки самтҳои мухталифи муносибатҳои муштараки ин кишварҳоро бо Тоҷикистон инъикос кардаанд, мавриди таҳлили амиқ қарор гирифтаанд.

Калидвожаҳо: истиқлолият, сиёсати хориҷӣ, дипломатия, муносибатҳои дучониба, созмонҳои байналхалқӣ, ҳамкориҳои сиёсӣ, ҳусни тафохум, муносибатҳои неки ҳамсоягӣ.

ВОПРОСЫ СОТРУДНИЧЕСТВА РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН С ПЕРСОЯЗЫЧНЫМИ СТРАНАМИ В КОНЦЕ XX – НАЧАЛЕ XXI ВВ.

Джурабек МИРЗОЕВ,

научный сотрудник отдела новейшей истории Института истории,
археологии и этнографии им. А. Дониша АН РТ; Республика
Таджикистан, г. Душанбе, проспект Рудаки-33; тел: 2217210; E-mail:
mirzoev-dzhurabek@mail.ru

В статье анализируются различные аспекты взаимоотношений Таджикистана с персоязычными странами, которые являются

приоритетным направлением во внешней политике Республики Таджикистан. В ней автор уделяет особое внимание на политический, научно-культурный аспекты проблемы, которые связывают народы персоязычного мира, имеющих историческую общность. Кроме того, в статье проанализированы труды иранских и афганских исследователей, которые затрагивают различные направления взаимоотношений с Республикой Таджикистан.

Ключевые слова: *независимость, внешняя политика, дипломатия, двухсторонние отношения, международные организации, политическое сотрудничество, добрососедские отношения.*

QUESTIONS OF COOPERATION OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN WITH PERSIAN-SPEAKING COUNTRIES AT THE END OF XX-TH – THE BEGINNING OF XXI-TH CENTURIES

Jurabek Mirzoev,

scientific employee of the department of the Institute of history, archeology and ethnography name of A. Donish of the Academy of sciences of the Republic of Tajikistan; avenue; Republic of Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki-33; bodies: 2217210; E-mail: mirzoev-dzhurabek@mail.ru

The article analyzes various aspects of the relationship between Tajikistan and Persian-speaking countries, which is a priority in the foreign policy of the Republic of Tajikistan and have been analyzed and highlighted in the articles of researchers. In it the author pays special attention to the political, scientific and cultural aspects of the problem, which historically bind the peoples of the Persian-speaking world and have a historical commonality. In addition, the article analyzes the works of Iranian and Afghan researchers who touch on various areas of relations with the Republic of Tajikistan.

Key words: *independence, foreign policy, diplomacy, bilateral relations, International organizations, political cooperation, good-neighborly relations.*

07.00.10 – **История науки и техники**
(Таърихи илм ва техника)

**ТАВСИФИ АСБОБҲОИ РАСАДҲОНАҲОИ
АСРИМИЁНАГӢ ДАР «РИСОЛА ДАР ШАРҲИ ОЛОТИ
РАСАД»-И ЧАМШЕДИ КОШОНӢ**

Маҳмудҷон ХОЛОВ,

сарходими илмии Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба
номи Аҳмади Дониши АИ ҚТ, номзади илмҳои физикаю математика,
734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 33. Тел. (+992) 903-05-00-28;
E-mail: mkholov@rambler.ru

Ғиёсиддин Ҷамшед ибни Масъуди Кошонӣ (Кошӣ) соли 1380 дар Кошонӣ Эрон таваллуд ёфтааст. Айёми ҷавонии ӯ ба давраи юришҳои Темури Ланг ба Эрон дуруст меояд. Бо вучуди ин, дар он шароити вазнин аз омӯзиши илмҳои гуногун барканор намондааст. Падараш Масъуд аслан табиб бошад ҳам, аз дигар илмҳои замона бархурдор буда, ҳатто қасди навиштани шарҳе ба рисолаи Насириддини Тӯсӣ «Меъёр ул-ашъор»-ро доштааст.

Нахустин самараи ғаъолияти илмии Ҷамшеди Кошонӣ расади гирифтани Моҳ (хусуф) дар санаи 12 зилҳиҷаи 808/ 2 июни соли 1406 дар Кошон аст. Аввалин асари илмии худро 21 рамазони 809/ 1 марти соли 1407 – ду сол пеш аз марги амир Темур навиштааст. Пас аз ҷаҳор сол – соли 813 ҳиҷрии қамарӣ /1411 рисолаи мухтасаре ба форсӣ дар бораи кайҳоншиносӣ (илми ҳайъат) навиштааст. Соли 816/1414 асари муҳимми худ – «Зичи Хоқонӣ»-ро ба форсӣ дар такмили «Зичи элҳонӣ»-и Тӯсӣ навишта, ба Улуғбеки фарзанди Шохрух (ҳокими Хирот) бахшидааст. Соли 1417, бо даъвати Улуғбек ба Самарқанд рафта, ба сохтмони расадхонаи Самарқанд роҳбарӣ кардааст. Баъди оғози кори расадхона мушоҳидаҳои илмии зиёд гузаронида, дар таҳияи «Зичи Улуғбек» ширкат варзидааст ва асарҳои машҳури математикии худро таълиф кардааст.

Дар моҳи зилқабдаи 818/январии 1416 «Рисола дар шарҳи олооти расад»-ро навиштааст, ки ба султон Искандар бахшида шудааст. Нусхаҳои рисолаи мазкур дар китобхонаҳои Лейден (У 327/12; №945) ва Техрон (Донишгоҳи адаб, 159/4) маҳфузанд [4,485]. Матни рисола бори нахуст В.В. Бартолд аз рӯи акси дастхати Лейден ба чопи аввали китоби худ «Улуғбек ва замони ӯ» (соли 1915 навишта, соли 1918 чоп шудааст) замима кардааст. Мавсуф рисолаи мазкурро ба русӣ тарҷума карда буд, аммо бо сабабҳои номаълум он замон чоп нашуд [1,20]. Тарҷумаи русии рисоларо В.А. Шишкин дар асари «Расадхонаи Улуғбек» ба таърифи расондааст [5,91-94].

Дар рисола маълумоти муфиде дар бораи олооти астрономии расадхонаҳои асри XV омадааст, ки бо сохтори одиву номураккаби худ фарқ мекарданд. Лекин дар он маълумоте дар хусуси устурлобу асбобҳои андозагирии вақт (намудҳои гуногуни соатҳо), ки ягон расадхона бе онҳо ғаъолият бурда наметавонист, оварда нашудааст. Аз тарафи дигар, ин асар дар муаррифи ва сохтани олооти астрономӣ барои олимону расадхонаҳои оянда заминаи бозғайимодде гузоштааст. Масалан, вақте ки султон Муҳаммадшоҳ (1719-1748) фармони дар Ҳиндустон сохтани расадхонаҳо ва тартиб додани ҷадвалҳои ҷадиди астрономиро нашр кард, маълум шуд, ки дар роҳи иҷрои ин амр душвории зиёде мавҷуданд. Аз ин рӯ, мунаҷҷими машҳур, роҷаи Роҷастон – Савай Ҷай Сингх (1688-1743), ки

дар шаҳрҳои гуногуни Ҳиндустон расадхонаҳоро бунёд карда буд, барои мучаҳҳаз гардонидани онҳо намунаи олоти расадхонаҳои Мароғаву Самарқандро истифода бурд. Бо ин мақсад аз «Рисола»-и Чамшеди Кошонӣ истифода кардааст, ки дар ин бора дар асари «Зичи Муҳаммадшоҳӣ»-и худ чунин овардааст: «... Ҳарчанд, ки ин амр хатир буду муддати мадид шуда, ки аз роҷаҳои зулиқтидор касе перомуни ӯ нагардидаву дар фирқаи ислом ҳам аз замони шоҳи шаҳиди мағфур Мирзо Улуғбек то ин замон, ки зиёда аз сесад сол гузашта, ҳеҷ яке аз салотини зишану соҳиби сардтони баландмакон бо ин кор мутаваҷҷеҳ нашуда. Аз барои бачо овардани фармудаи арфаъи аъло саранҷоми кори маъмурро нитоқи ҳиммат бар камари ҷон баста, чанде аз олоти расадӣ, монанди он ки дар Самарқанд сохта буданд, аз рӯи кутуби исломиён дар ин ҷо ҳам сохта: **зотулҳалақи биринҷӣ** ба қутри се гази роиҷи ин аср, ки қариби заъфи зироъи аҳли шарият ва **зотуссақбатайн** ва **зотушшуъбатайн** ва **судси Фаҳрӣ** ва **шомила**» [3,2а].

Оид ба шахсияти султон Искандар, ки рисола ба ӯ бахшида шудааст, дар адабиёти илмӣ маълумоти мухталиф вомехӯрад. Бино бар ақидаи В.В. Бартолд ва Г.П. Матвиевская, султон Искандар, ҷияни Шоҳрух, ҳокими Исфаҳон (1420-1437) аз сулолаи Қароқуёнлу будааст. Ба гуфтаи В.А. Шишкин, султон Искандар писари Умаршайх, писарамаки Улуғбек, ҳокими Форсу Исфаҳон (1409-1410) будааст, ки соли 818/1416 вафот кардааст.

Аз сабаби аҳамияти бузург доштани рисолаи мазкур дар таърихи илми астрономияи асримиёнагӣ, дар поён матни пурраи форсии рисола ро меорем, ки аз рӯи замимаи ҷопи дуёми китоби В.В. Бартолд «Улуғбек ва замони ӯ» анҷом дода шудааст [2, замимаи 1].

РИСОЛА ДАР ШАРҲИ ОЛОТИ РАСАД

Бисми-л-Лоҳи-р-Раҳмони-р-Раҳим, ал-Ҳамду ли-Лоҳи раббӣ-л-оламин ва-с-салоту ва-с-салому ала хайри халқиҳи Муҳаммадин ва олиҳи ат-таййибин ат-тоҳирин.

Аммо баъд, ин рисолаест дар шарҳи олоти расад, ки бар ҳасби фармони подшоҳи ислом, фармонфармои ҳафт иқлим, зиллу-л-Лоҳи фи-л-арзайн, қаҳрамон ул-моъи ва-т-тин, султон ус-салотин фи-л-олам, малҷаъ ва малоззи Банӣ Одам, ал-қоим би умури-л-муслимин ва валийю амир ал-мӯъминин, ал-восиқу би-л-Лоҳи-л-акбар ас-султон Искандар халладу-л-Лоҳу Таъоло мулкаҳу ва хилофатаҳу ва султонаҳу ва аббада ала-л-оламин бирраҳу ва ихсонаҳу, дар силки таҳрир омад.

Зотушшуъбатайн се мистара (хаткаш) бошанд: яке қоим бар сатҳи уфуку дуввумро бар сари мистараи қоим (асос) ба мисморе (меҳе) таркиб карда бошанд бар мисоли паргор. Ва саввумро наздики қоидаи (асоси) мистараи қоима ба мисморе таркиб карда бошанд. Ва бояд, ки тӯли мистараи сонӣ [аз] ду газу ним камтар набошад. Ва мобайни ду қутб, ки маҳалли мисмор аст, аз мистараи қоима ба қадри мобайни маҳалли мисмор бошад аз мистараи сонӣ то сари мистара. Ва тӯли мистараи солис ба қадри

ватари (диаметри) рубъи доира бошад, ки нисфи қутри он ба қадри мобайн ал-мисморайн бувад. Ва ду либна (диоптр) бар мистараи сонӣ насб карда бошанд. Ва мистараи солис мунқасим кунанд ба ҳаштоду панҷ чузъ ба аҷзое, ки мобайни қутб ва раъси мистараи сонӣ шаст чузъ бошад. Ва ҳар дараҷаро ба шаст дақиқа гардонанду ибтидои аъдод аз наздики қоида бошад. Ва баъзе ба ҷои мистараи солис рубъи ҳалқа насб кунанд.

Зотулҳалақ мутараккиб аст аз ҳафт ҳалқа, ки ҳар як ҷаҳор сатҳ ба он муҳит бошад: ду сатҳи муставии мутаवзӣ (параллел ва рост) ва ду сатҳи мустадир (доиравӣ), яке ҳовӣ (барҷаста) ва яке муҳвӣ (фурӯҳамида). Ҳалқаи аввал дар сатҳи нисфуннаҳор (меридиан) насб кунанд. Ва ҳалқаи сонӣ дар андаруни ҳалқаи аввал бошад ба ҳасбе, ки муҷаддиби (барҷастаи) ӯ мумоси муқаари (фурӯҳамидаи) ҳалқаи аввал бошад. Ва бар тарафайни ҳалқаи аввал ду-се шазия (дандона) чунбонида бошанд, то ҳалқаи сонӣ аз андаруни ӯ ба ҳар ду тараф майл ба тавозун кардаву дар андаруни ӯ мутаҳаррик шавад. Ва ҳалқаи сеюм ба масобати доираи морра ба ақтоби арбаа бошад, онро ба ду қутб муаддил ба ҳалқаи дуввум таркиб карда бошанд. Ва ҳалқаи ҷаҳорум ба масобати фалакулбуруҷ (зодиақ) бувад, бо ҳалқаи сеюм бар завоёи қоима (кунҷи рост) илсоқ карда бошанд. Ва як рӯи ӯ, ки муставист, ба дувоздаҳ бурҷу дараҷот қисмат карда бошанд. Ва ҳар дараҷа ба он миқдор, ки қисмат пазирад, қисмат карда бошанд. Ва ҳалқаи панҷуму шашум ба масобати ду доираи аразия дар андаруни ҳалқаи морра, ба ақтоби арбаа ба ду қутби буруҷ бо ӯ таркиб карда бошанд. Ва як рӯи ҳалқаи шашум ба шашсаду шасту панҷ дараҷа қисмат карда [бошанд]. Ва ҳалқаи ҳафтум дар андаруни ҳалқаи шашум таркиб карда, ба навъе ки ҳалқаи дуввум дар андаруни ҳалқаи аввал бувад. Ва ду либна бар ин ҳалқа насб карда бошанд мутақобил. Ва ҳалқаи аввалро дар сатҳи нисфуннаҳор бар курсӣ насб гардонид. Ва зотулҳалақе, ки ба ҷиҳати расади Мароға сохта будаанд, қутри ҳалқаи аввал аз он ҷаҳор гази хошимӣ буда, аммо азони расадҳои қадим як газ беш набувад.

Ҳалқаи эътидоли расадӣ, ки дар замони Изуддавла дар Шероз карда будаанд. Ҳалқае сохта будаанд, ки қутри он даҳ газ буда, мувозии сатҳи муаддилуннаҳор насб карда будаанд, ҷиҳати расади таҳвили Офтоб ба эътидолайн ва ҳеҷ қисмате бар он накарда будаанд.

Ҳалқатон ду ҳалқа бошад, ба тариқи ҳалқаи аввалу сонии зотулҳалақ насб кардаву як рӯи ҳалқаи аввал ба дараҷоту дақоқ қисмат карда бошанд. Ва ду либна бар ҳалқаи сонӣ илсоқ карда бошанд мутақобил. Ва ҳалқаи аввалро курсӣ бошад, чунонки зотулҳалақро.

Судси Фаҳрӣ судси доира бошад дар сатҳи доираи нисфуннаҳор насб кардаву онро ба як-як сония қисмат карда бошанд. Ва он чунон аст, ки деворе бароранд аз сангу гач, ки тӯли қоидаи он ҳаштод газ бошаду ситабрии он ҷаҳор газ ва тӯли қомаи он дар тарафи шимол чихил газ бошаду дар тарафи ҷануб як газ. Ва чунон кунанд, ки аз ҷониби ҷануб аз қоидаи девор то ҷониби шимол аз сари деворе судс бошад аз муқаари ҳалқа, чунон ки агар амуде аз маркази он бар сатҳи уфуқ қоим кардааст, ба як тарафи судс гузарад. Ва рӯи он муқарро аз санг тарошида кунанду бар миёнаи он ба дарозӣ ҳафре (чуқурие) канда бошанд, ки арзи он ҷаҳор

исбиъ буваду умқи он як исбиъ. Ва андаруни он тахтаҳои мис ё биринч бияфкананд, чунонки сатҳи зоҳири он дар ғояти истидорат бошад ва онро ба дараҷоту дақоиқу савонӣ қисмат кунанд. Ва ин гоҳе тавон сохт, ки хатти нисфуннаҳор дар ғояти тадқиқ берун оварда бошанд.

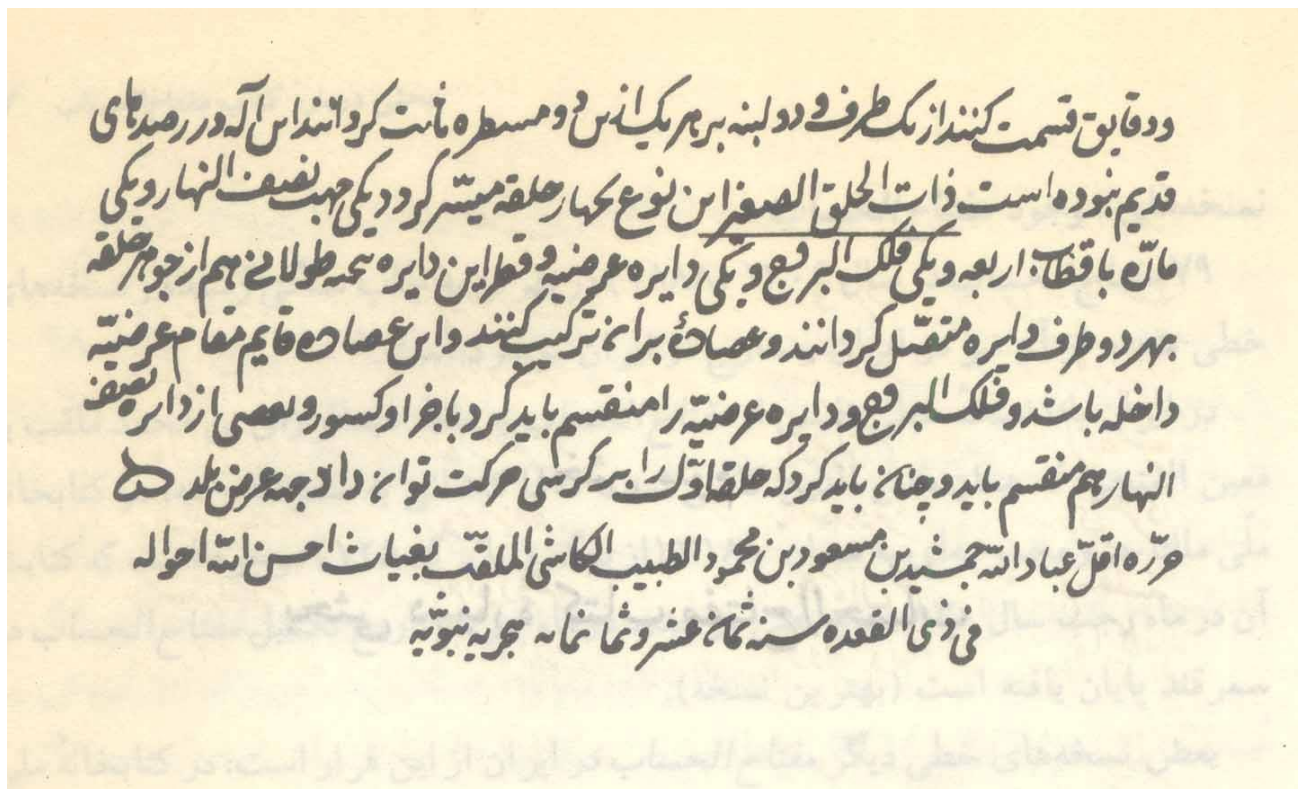
Зотуссамт ва-л-иртифоъ. Асоси мудаввар бароранд, ки як газу ним иртифоъи он бошаду кутри он [аз] панҷ газ камтар нашоад. Ва бар рӯи он тахта аз мис ё биринч илсоқ кунанд, чунонки сатҳи он мувозии сатҳи уфук бошад. Ва ду шохис⁹ аз биринч таркиб кунанд, ки бар ҳар як-ду рубъи доира ва ду сатҳи мустатил ва як рубъ даффи (пахлӯй) муҳит бувад. Ва нисфи кутри ҳар як аз он ду рубъ ба қадри нисфи кутри сатҳи он асос мудаввар бошад. Ва бар ҳар як аз он нармодаҷот (шарнир, часпак) таркиб кунанд, чунонки гоҳе ҳар ду бар ҳам мунтақиб шаванду гоҳе бо якдигар бар завоёи қоима бошанд. Ва миле аз оҳан бисозанд, ки тӯли он аз нисфи кутри доира ба як газ зиёд бошаду ба он нармодаҷот фурӯ кунанд. Ва он чи зиёдат бошад ба қутби доираи асос муртафеъ ва муҳити доираи асос ба дараҷоту дақоиқ қисмат кунанд. Ва муҳити ҳар як аз он ду қисм ҳамчунин қисмат кунанд ва бар маркази ҳар як аз он ду қисм қутбеву изода таркиб кунанд. Ва ин олатро дар Димишқ карда будаанду баъд аз он дар Мароға кардаанду дар қадим набудааст.

Зотулҷайб ва-с-саҳм. Асоси мудаввар, ба ҳамон тариқ, ки дар зотуссамт гуфтем, бисозанду тахта аз ҷӯби тӯлонии ситабр, чунонки ситабрии самаки умқи он мусовии арзи он бошаду тӯли он мусовии кутри доираи асос бошад. Ва қутбе ба миёни он ва маркази доира бигузаронанду ҳафри тӯлонӣ дар миёни он баранд. Ва ду амуди мураббаъ аз ду тарафи қутб, ҳар яке ба қадри нисфи кутри доира қоим гардонанд, чунонки фосилае, ки миёни ҳар ду бошад, мусовии ҳафре бувад, ки бар миёни он тахта карда бошанд. Ва бар миёни ҳар як аз он дар тӯл ҳафре бикананд муқобили якдигар. Ва ду мистара тартиб кунанд дар тӯли мусовии қимати амуду дар ғилази (ситабрӣ) мусовии ҳафре, ки дар он тахта карда бошанд ва бар сари ҳар ду нармодаҷа таркиб кунанд. Ва миле аз оҳан ба он бигузаронанд, чунончи аз ҳар ду тараф қадре бигзарад. Ва ин ҳар ду рондаро дар миёни он ду ҳафр равон гардонанду канорҳои ҳафрҳо ба аҷзoi шастгонаву дақоиқ қисмат кунанд аз як тараф. Ва ду либна бар ҳар як аз ин ду мистара сабт гардонанд. Ин олат дар расадҳои қадим набудааст.

Зотухалақ ас-сағир. Ин навъ ба ҷаҳор ҳалқа муяссар гардад: яке ҷиҳати нисфуннаҳору яке морра ба ақтоби арбааву яке фалакулбуручу яке доираи арзия. Ва кутри ин доира ба тахтаи тӯлонӣ, ҳам аз ҷавҳари ҳалқа ба ҳар ду тарафи доира муттасил кардаанд. Ва изодае бар он тартиб кунанду ин изода қоиммақоми арзияи дохила бошад. Ва фалакулбуручу доираи арзияро мунқасим бояд кард ба аҷзову кусур. Ва баъзе аз доираи нисфуннаҳор ҳам мунқасим бояд [кард]. Ва чунончи бояд кард, ки ҳалқаи аввалро бар курсӣ ҳаракат тавон дод ҷиҳати арз.

⁹ Дар матн «шахс» омада.

Бор ҳарраҳу акаллу ибодиллоҳ Чамшед ибни Масъуд ибни Маҳмуд ат-Табиб ал-Кошӣ ал-мулаққаб би Фиёс, аҳсана-л-Лоҳу аҳволаҳу, фӣ зилқаъдати саната самониашар ва самонимиатин ҳичриятин набавия.

Акси саҳифаи охир аз «Рисола дар шарҳи олоти расад»-и Чамшеди Кошонӣ.

АДАБИЁТ

1. Бартольд В.В. Сочинения. Работы по отдельным проблемам истории Средней Азии. Т. 2, ч. 2. М.: Наука, 1964. – 658 с.
2. Бартольд В.В. Улугбек и его время. М.: ЛЕЛАНД, 2015.– 192 с.
3. Зичи Муҳаммадшоҳӣ. Дастхати Хазиная мероси хаттии АИ ҚТ, №159.
4. Матвиевская Г.П., Розенфельд Б.А. Математики и астрономы мусульманского средневековья и их труды (VIII-XVII). Книга 2. М.: Наука, 1983. – 650 с.
5. Обсерватория Улугбека. Труды Института истории и археологии АН Узбекской ССР. Т. V. Ташкент, 1953. – 128 с.

Мақола ба рӯзгор ва осори яке аз бузургтарин математик ва астрономи тоҷики асри XV, сардори расадхонаи Самарқанд Чамшеди Кошонӣ (1380-1429) бахшида шудааст. Бори аввал баргардони матни форсии рисолаи Чамшеди Кошонӣ «Рисола дар шарҳи олоти расад» пешкаш мешавад, ки дар он тавсифи асбобу афзори расадхонаҳои асримиёнагӣ, ба монанди: зотулҳалақ, зотуссамт, судс ва дигар дода шудаанд.

Калидвожаҳо: *Чамшеди Кошонӣ, Улугбек, расадхонаи Самарқанд, олоти астрономӣ, рисола, зиҷи Хоқонӣ, зиҷи Муҳаммадшоҳӣ.*

**ОПИСАНИЕ ИНСТРУМЕНТОВ СРЕДНЕВЕКОВЫХ ОБСЕРВАТОРИЙ В
«ТРАКТАТЕ ОБ АСТРОНОМИЧЕСКИХ ИНСТРУМЕНТАХ»
ДЖАМШИДА АЛ-КАШАНИ**

Махмуджон ХОЛОВ,

главный научный сотрудник Института истории, археологии и этнографии
имени Ахмада Дониша АН РТ, кандидат физико-математических наук,
734025, г. Душанбе, пр. Рудаки, 33. Тел. (+992) 903-05-00-28;
E-mail: kholov-mahmud@rambler.ru

Статья посвящена истории жизни и творчества одного из крупнейших таджикских математиков и астрономов XV века, руководителя Самаркандской обсерватории Джамшида ал-Кашани (1380-1429). В статье впервые приводится персидский перевод труда Джамшида ал-Кашани «Трактат об астрономических инструментах», где даны описание инструментов средневековых восточных обсерваторий, как армиллярная сфера, гномон, секстант и другие.

Ключевые слова: *Джамшид ал-Кашани, Улугбек, Самаркандская обсерватория, астрономические инструменты, трактат, Хаканский зидж, зидж Мухаммад-шаха.*

**DESCRIPTION OF THE INSTRUMENTS OF MEDIEVAL
OBSERVATORIES IN THE TREATISE ON ASTRONOMICAL
INSTRUMENTS BY JAMSHID AL-KASHANI**

Makhmudjon KHOLOV,

chief scientific worker of the Institute of history, archeology and ethnography named
after A. Donish of the Academy of Sciences of the Republic of Tajikistan, Ph.D.
734025, Dushanbe, Rudaki ave., 33. Tel. (+992) 903-05-00-28;
E-mail: kholov-mahmud@rambler.ru

The article is devoted to the history of life and creativity of one of the largest Tajik mathematicians and astronomers of the 15th century, the head of the Samarkand Observatory Jamshid al-Kashani (1380-1429). In the article the Persian translation of the treatise Jamshid al-Kashani "Treatise on astronomical instruments" is given for the first time, where the instruments of medieval oriental observatories are described, like armillary sphere, gnomon, sextant and others.

Key words: *Jamshid al-Kashani, Samarqand observatory, astronomical instruments, treatise, Khaqani Zij, Zij-i-Muhammad-Shah.*

07.00.15 -История международных отношений
(Таърихи муносибатҳои байналмилалӣ)

**ИСТОРИЯ ГЕОПОЛИТИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ КОНЦА XX
ВЕКА И ИХ ВЛИЯНИЕ НА КРИМИНОГЕННУЮ
ОБСТАНОВКУ В СФЕРЕ НЕЗАКОННОГО ОБОРОТА
НАРКОТИКОВ В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ**

Муртазо АКРАМОВ,

младший научный сотрудник Института истории, археологии и этнографии
имени А. Дониша Академии наук Республики Таджикистан. Тел. (+992)
911008548

Противостояние между державами различных политических систем-СССР и стран Варшавского блока с одной стороны и США и НАТО с другой в течение почти полувека не прошло бесследно для многих стран, находящихся в сфере жизненных интересов супердержав. Для того чтобы добиться геополитического превосходства над политическими оппонентами, Англия и другие западные страны вынашивали и разрабатывали через свои спецслужбы планы по дестабилизации мирного развития стран, ориентированных на социалистический способ производства. Не являлись исключением и страны Центральной Азии и Среднего Востока.

Как известно, в эпоху колониализма карта Среднего Востока была изменена в результате подписания ряда договоров: 1873 года (о нейтральной буферной зоне в Средней Азии), 1885 года (о северо-западной границе Афганистана), 1887 года (фиксация русско-афганской границы от реки Герируд на западе до Амударьи на востоке), 1895 года (о разрешении приграничной зоны Памира смешанными комиссиями) между Великобританией и Российской Империей. Так называемая «Буферная зона» проходила 40 километровой полосой по реке Амударья. В результате значительная часть территории таджиков и узбеков была оторвана, демаркирована, отграничена от своих народов и включена в состав другого государства. [1; 424; 696]

Исторический опыт показывает, что колониальная политика Западных стран имеет ряд отличий от колониальной политики, проводимой Российской империей. С точки зрения философской науки это в какой-то степени связано с менталитетом славянских народов и их стереотипами, сложившимися в результате длительного исторического развития. Говоря об историческом развитии, славянские народы миновали такую жесточайшую формацию, как рабство. Ведя непрерывные войны за сферы влияния, как на Западе, так и на юге Евразии, имея возможность создать класс производитель-рабов, они

оставляли захваченных врагов на вольном поселении, а основным производителем оставались-крестьяне. Такой подход к решению насущных проблем и определил отношение Царской России к Средней Азии, которая так же вошла в сферу её жизненных интересов.

Во-первых колониальная политика носила эволюционный взаимовыгодный характер.

Во-вторых Россия не имела оторванных, дистанцированных колоний, будь то в Средней Азии или на Дальнем Востоке или на Кавказе. Она придерживалась принципа увеличения своих территорий не через океан, а по мере расширения от своих собственных границ и в этом был политический резон:

1. Культурные и духовные ценности соседствующих государств всегда имеют общие моменты развития.

2. С меньшим количеством оппонентов, не разделенных странами-легче прийти к соглашению.

В-третьих на всех территориях, входящих в сферу влияния царской России тогда, а потом уже Советского Союза, была проведена метрополем колоссальная работа по созданию экономической базы, коммуникационной инфраструктуры, производства и производительных сил, проведена работа по повышению уровня образованности населения.

От колониальной политики многих западных стран государства, некогда бывшие колониями, всего перечисленного выше не приобрели. Подобный передел территорий происходил и во многих других регионах мира. В период вступления мирового капитализма в высшую стадию империализма, начинают проявляться наиболее четко все признаки империалистической системы, одной из которых является новый передел собственности. Однако те или иные признаки империализма в период кризиса в разных странах проявляются со свойственной, характерной только для той или иной капиталистической страны особенностью.

Это и определяло и определяет внешнюю политику таких стран, как Англия и близкие по духу США-под предлогом установления истинных демократических ценностей, угрозы терроризма и религиозного экстремизма, гуманитарной катастрофы, проводят политику, по сути неокOLONИализма, попирая все нормы международного права. Одним из положений концепций внешней политики, оправдывающей вмешательство во внутренние дела суверенных государств, является предотвращение (примитивные действия, не исключаяющие военное вмешательство) угрозы национальным интересам США согласно статьи 13-41 Устава ООН.

Ростовщический промышленный капитализм Франции и Германии, претерпев изменения, приспособившись к реалиям времени, проводят конструктивную инвестиционную политику в отношении стран, имеющих для них стратегический интерес. Необходимо отметить, что данная форма сотрудничества наиболее эффективна для развивающихся и переходных государств, как в плане освоения новых методов экономического хозяйствования, так и с точки зрения смягчения социальной напряженности, в

переходный период. России, пережившей аграрный капитализм-как самое слабое звено, в цепи империализма, не исчерпав возможностей капиталистического способа производства, отягощенной перегибами планового хозяйствования, негибкого, экстенсивного по сути, способа производства, предстояло самой осваивать и перенимать у Запада испытанные формы хозяйствования, но с учетом (ментальности собственного славянского этноса) политической, экономической и духовной конъюнктуры.

Порой, политические решения колониальных держав метрополий по вопросам демаркации территорий, проводились без учета интересов народов, проживающих в этой области. Игнорировались базовые составляющие наций и народностей:

- общность территории, духовных и культурных ценностей;
- языковой общности;
- экономически развитых связей;
- менталитета.

Для того, чтобы понять причину положения, сложившегося на современном этапе в Центральной Азии, необходимо найти связь между ошибками колониальной политики мировых держав и динамикой развития негативных факторов в социально-политической среде обществ Среднего Востока и её влияния на криминогенную обстановку в регионе.

Начнем с того, что колониальная политика любого государства-метрополии заключается прежде всего в выкачивании максимальной выгоды для экономики своей страны за счет потенциальных экономических ресурсов колоний, будь то природные богатства, рынки сбыта или трудовые ресурсы. Хотя обратная связь «метрополь - колония» оказывает прогрессивное влияние на колонии, которые развиваются в экономическом и социально-политическом плане по мере развития метрополии. Не все колонии и не всегда бывают в состоянии сохранить накопленный потенциал в сфере политического экономического управления (менеджмента) с приобретением независимости.

Положение осложняется тем, что страны под чьей опекой находились те или иные территории государств, формирующиеся в результате национально-освободительной борьбы, кроили политическую карту без учета интересов народов проживающих в данной области. В том, что столь «топорное разделение» постколониальных территорий было проведено сознательно, нет сомнений.

Возникает вопрос, какую цель преследовали апологеты колониальной политики в лице Англии, при столь не логичном обособлении территории некоторых современных государств бывших доминионов?

Прекрасно осознавая, что волна национального движения на Ближнем, Среднем и Дальнем Востоке исключит прямое участие во внутренние дела этих стран, тем самым, лишит их источников сырья и рынков сбыта, политическая элита западных стран выработали концепцию неокOLONИализма-не прямого вмешательства во внутренние дела развивающихся стран Ближнего, Среднего и Дальнего Востока, создавая при этом условия, благоприятные с точки зрения

экономического и политического присутствия стран, утративших свои колонии. С этой целью реванш бывших метрополий был бы невозможен без разногласий внутри общественно формирующихся государств, бывших доминионов. Сознательно или нет, по мере утрачивания прямого влияния над колониями, империалистические страны способствовали неадекватному разграничению будущих государств. Вероятно, полагая, что по мере роста национального сознания народов и народностей бывших колоний, они будут претендовать на исконно исторические территории, необъективно включенных в состав другого государства, что в свою очередь может привести к новым противостояниям, и представится новая возможность экспансии стран, входящих в сферу жизненных интересов империалистических государств Англии и США, посредством военного присутствия, под предлогом угрозы терроризма, экстремизма, гуманитарной интеграции, распространения оружия массового уничтожения (ОМУ) и нарушения прав человека.

Однако, если с первой частью плана межцивилизационного столкновения проблем не возникло, полная дезорганизованность политической ситуации, правовой вакуум и гуманитарная катастрофа налицо, то со второй частью установления нового миропорядка с превалирующими ценностями истинной демократии, пока ничего не получается. Подобная ситуация сложилась в ряде регионов мира. На Ближнем Востоке почти 40 миллионов курдов лишены своей государственности и проживают в граничащих государствах Турции, Ирака и Ирана. И это отнюдь не придаст стабильности в регионе. На Среднем Востоке существует проблема Кашмира. После приобретения в 1949 г. независимости Индией, английские колонизаторы, пытаясь хоть как-то сохранить свое влияние в регионе, оставили за собой территорию Пакистана и со спорной территорией Кашмира. Граница Индии и Пакистана на территории Кашмира четко не установлена. То же самое касается линии Дюранда, участка границы Афганистана и Пакистана, где проживают этнические пуштуны и тяготеющие к Пакистану в ущерб экстерриториальности Афганистана.

При сложившемся геополитическом положении различных этносов, на Ближнем и Среднем Востоке, ведущие мировые державы, с руки стали раскладывать политический пасьянс, оказывая содействие то одним, то другим политическим силам в регионе. Данная политика империалистических держав нашла свое отражение в холодной войне, которую развязали они против СССР, после победы над фашистской Германией в 1945 году. Идеологи запада поняли, что силовым методом СССР и страны Социалистического Блока не одолеть. Видные политические деятели-антисоветчики: Збигнев Бжежинский и Генри Киссинджер, профессионалы спецслужб Алан Даллес, Уильям Колби и др. стали разрабатывать планы идеологической диверсии по подрыву и разрушению основ Советского государства изнутри.

Для выполнения этих задач, ежегодно конгресс США выделял сумму не менее 1 миллиарда долларов, и примерно 200 миллионов из этой суммы расходовались на пропагандистские цели. В 1975 году под руководством директора ЦРУ Джорджа Буша разрабатывался план столкновения мусульман

против Советского Союза. При этом Центральное разведывательное управление Соединённых Штатов Америки рассчитывало на Афганистан, Пакистан и Иран [2]. Иран и США связывал военный договор 1959 года, согласно которому они являлись членами блока СЕНТО. В Пакистане находились военные базы США, и ограниченный контингент сотрудников ЦРУ, с которой тесно сотрудничала пакистанская межведомственная разведка «ISI». Афганистан, которым правил тогда Мухаммед Дауд, могла стать целью американской экспансии в любой момент. Однако американским планам помешала исламская революция в Иране в 1979 году. Чуть раньше, в апреле 1978 года в Афганистане начались демократические преобразования и у власти оказался революционный Совет.

В декабре 1979 г. по просьбе законного правительства Афганистана с целью оказания интернациональной помощи, а также с целью обезопасить южные рубежи, границы СССР, в Афганистан был введен ограниченный контингент Советских войск.

Необходимо заметить, что уже в 1975-1978 гг. в южных частях Тадж.ССР тайно вели работу религиозные диссидентские организации, с целью насаждения распространения идей радикального ислама и подрывов устоев Советской государственности. Подобными организациями являлись «Партия Исламского возрождения Таджикистана» и «Нахзати исломия». Финансовая и материальная поддержки осуществлялись из-за границы с территории Пакистана и Афганистана [3;37].

По этой самой причине, как бы скептически не отзывались современные политологи по поводу ввода Советский войск в Афганистан, он был оправдан. Не введи Советский Союз воинский континент, войска ввели бы США, которые вели подготовку с середины 1979 года (признание З. Бжежинского) [2]. Пользуясь случаем, американцы стали готовится к борьбе с демократическим режимом в Кабуле и против Советских войск. Огромный штат сотрудников ЦРУ и Межведомственная разведка Пакистана «ISI» оказывали всестороннюю помощь исламским моджахедам; от оказания финансовой и материальной помощи в виде оружия, обучения ведения партизанской войны и диверсий, террора; такой был искомый перечень услуг западных спецслужб.

В 1980 году была разработана программа финансирования вооруженной борьбы моджахедов против коммунистической интервенции. Целью данной программы являлась увеличение посевов опийного мака, производство наркотических средств, налаживание маршрутов наркотрафика в страны потребители, увеличения доходов от наркоторговли и инвестирование в вооруженную борьбу против Советский войск в Афганистане и режима Кабула во главе с Бабраком Кармалем. Одним из известных проводников подобной политики в условных кругах Америки, являлся крупный бизнесмен господин Вильям Бест, в прошлом генерал ЦРУ, в 80-е годы занимался поставкой оружия афганским моджахедам в обмен на наркотики. [4]

Выйдя в отставку, господин Бест через свою резидентуру организывает сеть шпионских организаций на Кавказе. Ему удается скоординировать свои действия с турецкой террористической организацией «Серые волки» и с дудаевскими банд-формированиями. Резиденту Вильяму Бесту, деятельность которого распространялась от нефтяного бизнеса с Каспийским нефтяным консорциумом до наркобизнеса, и изначальных международных авиаперевозок через турецких «Серых волков», удается наладить связи с высокопоставленными должностными лицами в государствах Кавказа, в частности в Азербайджане. Таким образом, западные спецслужбы наладили и укрепили свою резидентурную сеть на южных рубежах России. Как следствие, у южных рубежей России возник мощный центр антироссийских шпионских организаций, одним из направлений которых, стал наркобизнес [4].

В 1980 году ЦРУ вербует в Саудовской Аравии агента Усама Бен Ладена, который должен был возглавить отряд добровольцев из числа арабов. Около 5000 человек были перебросены из Саудовской Аравии в Афганистан в помощь исламским моджахедам.

Благодаря умелой работе спецслужб США, Пакистана и Саудовской Аравии, им удалось использовать Советское присутствие в Афганистане для разжигания религиозного экстремизма, преподнести СССР как истинного врага ислама, который хочет, чтобы в Афганистане все были атеистами. Со всего мира в Афганистан стали стекаться исламские радикалы. Военно-политическая ситуация сильно осложнилась. Правительственные силы Афганистана при поддержке Советских войск контролировали только административные центры и города, в то время как горные районы и перевалы между городами подвергались вооруженным нападениям боевых групп моджахедов. Движение грузов гуманитарной помощи и других видов перевозок зачастую требовало военного сопровождения крупного контингента, военной техники (БТР, БМП и вертолетов). Присутствие Советского военного контингента в Афганистане становилось невыгодным по экономическим, и по политическим соображениям. Под давлением международного содружества и взятых на себя обязательств, Советское руководство приняло решение вывести войска из Афганистана в 1989 году, а решение проблемы по политической стабилизации обстановки в Афганистане передать в компетенцию органов ООН. Однако, с выводом Советских войск, США не получают стратегического преимущества в Афганистане. Это связано с тем, что к власти приходят антиамерикански настроенные вооруженные формирования, контролирующие отдельные области. Ахмадшах Масуд, Гульбеддин Хекматияр, Рашид Дустум и ни одного проамериканского представителя. Тут и возникает идея у специалистов ЦРУ и Пакистанской межведомственной разведки «ISI» создание движения «Талибан» и привод их к власти в Афганистане. Проводники американской политики в Афганистане преследовали цели установления в Афганистане лояльного себе режима, и в перспективе выгодных условий транспортировки туркменской нефти через Афганистан в порт Карачи. Затрагивая тему транзита углеводородного сырья (нефти) на современном этапе

в Центрально-Азиатском регионе складывается тенденция (сращивания) взаимосвязи нефти и наркобизнеса. Полученные от наркоторговли капиталы, вкладывались в нефтяной бизнес, строительство новых банков, подставных фирм и компаний, через которые велась покупка приватизированных предприятий. Речь идет уже о скупке гигантов нефтяной и газовой отраслей, энергосистем Центрально-азиатских государств, и даже России. Некоторые государства Центральной Азии (Туркменистан) добиваясь скорейшей реализации проекта транспортировки газа с месторождений республики в пакистанский порт Карачи, в свое время расширяло контакты с афганским движением «Талибан», которое финансировали и оснащали вооружением не без участия Пакистана. Заявление бывшего премьер-министра Беназир Бхутто, сделанное будучи в эмиграции, выявило главных спонсоров талибов – нефтяные консорциумы США, такие как компания «Юнакал» и Саудовской Аравии компания «Дельта ойл», которые фактически финансировали наступление Талибов в направлении туркменской границы. В этих условиях полный контроль, осуществляемый талибами над трассой Кушка-Герат, Кандагар-Тарагунди и резко возросший объем наркотрафика через туркменскую границу (в 1995 году несколько десятков кг. в 1996 году десятки тонн), наводят на мысль о взаимосвязи этих событий. Необходимо добавить и то, что американская компания «Юнакал» принадлежащая группе «Интеройл», возможно использует в Афганистане денежные средства американского наркокартеля, контролирующего игорный бизнес и наркобизнес в Неваде и Лас-Вегасе. Кроме того, «Юнакал» имея 10% акций, входит в состав консорциума по освоению месторождений нефти в Азербайджане («Гюнешли», «Чираг», «Азери»). Учитывая то, что маршруты транзитных пунктов транспортировки наркотиков, и потенциальные и действующие маршруты транзита углеводородного сырья совпадали, можно говорить о немой взаимосвязи наркобизнеса и нефтебизнеса [5].

Говоря о туркменском транзите наркотиков необходимо упомянуть, что в первые о нем в полный голос, обращаясь к крупнейшим СМИ мира заявил бывший министр иностранных дел Туркменистана Борис Шихмурадов.,

Во время правления талибов были организованы каналы переправки наркотических средств из Герата и Мазари Шариф в Кушку, далее через Красноводск паромом до Астрахани; другой канал Серадж (Иран)-Мары - Теджент-Ашхабад-Красноводск-по морю в Азербайджан-Россия; третий канал из афганских провинций Багдиз, Фарьяб, Джекказган-Туркменабад (Чарджоу) – вдоль Амударьи через Узбекистан-Казахстан в Россию [6].

В результате распада СССР между вновь образовавшимися государствами СНГ образовалась протяженная полоса необустроенных границ. Закрывать все это пространство, в силу сложившихся ситуаций, для контрабандистов представлялось делом сложным и долгим. Оборудование одного километра границы требует 1,5 млрд. рублей (российских) для всей полосы границы России со странами СНГ (11,25 тыс. км) нужно 16,9 триллиона рублей [7;68]. Условия для беспрепятственного проникновения наркотиков по всей

территории СНГ, создает военное положение в Афганистане, сложная социально-экономическая ситуация в Таджикистане, где сложный рельеф местности, недостаточное финансирование подразделений, специализирующихся на борьбе с контрабандой наркотиков, делают прозрачной границу с соседними центрально-азиатскими государствами.

Вследствие перечисленных выше причин сложились подходящие условия для наркобизнеса, по следующим основным направлениям транспортировки из Афганистана в Республику Таджикистан:

1. Пянджско-Кумсангирское.
2. Дарвазско-Муминобадское-Шурабадское.
3. Московское.

Из Республики Таджикистан в страны ближнего зарубежья СНГ:

1. Хорог-Ош-Андижан.
2. Кызыл-Аратское направление, охватывающий приграничный мургабский бассейн ГБАО.
3. Алтын-Мазарское направление, начинается на Рушанском плоскогорье. Дальше маршрут пролегает через ущелья Заалайского хребта до Чон-Алайской долины.
4. Баткентское направление: горные тропы для перехода из Джиргитальского и Гармского районов Таджикистана в Баткентскую и Ошскую области Киргизии.
5. Согдийское направление: охватывает дороги от Ляйлякского района и прилегающих зон Узбекистана в направлении областного центра, и даже есть возможные варианты через Пенджикент в Самарканд [6;48].

Ситуация в Киргизии, которая до 1917 года занимала одно из первых мест по производству опиума (19%), аналогична с ГБАО в Республике Таджикистан, ситуация благоприятствующая для производства, а также транзита наркотических средств из Афганистана. Отделенность от центра сложным горным рельефом, слабое влияние центра, тяжелое экономическое положение и исламизированность населения, создаёт благоприятные условия для роста наркопреступности, религиозного экстремизма и террористической деятельности. По сведениям из некоторых отдельных источников, в 1995 году Ошская наркогруппировка приняла решение о начале производства героина на территории Киргизии. С этой целью в республике началось нелегальное строительство фабрики по производству уксусного ангидрида. В июле 1996 года в Киргизии начала работать минифабрика по производству уксусного ангидрида с использованием импортированной из России уксусной кислоты [7;82]. Комплекс рассмотренных выше факторов, благоприятствующих активизации криминальных структур в сфере незаконного оборота наркотиков, несет угрозу безопасности России и государств Центральной Азии. Усиление деятельности в сфере незаконного оборота наркотиков ведет к криминализации общества, росту наркомании и падению духовных ценностей.

С 1991 года наркотрафик в государствах Центральной Азии и России резко возросло. Если в период 1980 по 1988 гг. правоохранительными органами

СССР было изъято 7 тонн наркотических веществ, то в 1999 только правоохранительными органами Республики Таджикистан во взаимодействии с Федеральной пограничной службой на территории Таджикистана было изъято из незаконного оборота 57 тонн наркотических средств.

Если в 1985 году в СССР было выявлено 632 преступных группировок по продаже наркотиков, то в 1995 на территории России и Центральной Азии их было уже 45978. К 1995 году преступления, связанные с незаконным оборотом наркотиков (НОН) увеличилось в 4 раза. В России в 1994г. было зарегистрировано около 75 тыс. преступлений, связанных с незаконным оборотом наркотиков. С 1991 по 1993 годы в Узбекистане было задержано более 30 тыс. человек, причастных к наркобизнесу. В Казахстане только за шесть месяцев с 1995 года выявлено 4800 преступлений, связанных с незаконным оборотом наркотиков [8;24]. По разным оценкам в России действуют 200000 профессионалов наркобизнеса. В 1995г. доходы от торговли наркотиками составили 7 млрд. долларов [7;78]. Ежегодный рост преступности, связанный с наркотиками составил 25%, среди молодежи 32%. За последние 5 лет численность учащейся и студенческой молодежи занятой в незаконном обороте наркотиков возросла в 4,4 раза. За этот же период общее число лиц, допускающих немедицинский прием наркотических средств, увеличилось в 1,7 раз, среди молодежи 2,1 раза.

Афгано-пакистанский «золотой полумесяц» в свое время спонсировали американцы, с целью свержения режима Амина они использовали сложившиеся еще при англичанах структуры наркомафии и контрабанды. С их помощью ЦРУ доставляло в Афганистан оружие, а обратно опиум. За эти годы лидеры афганских военно-политических группировок создали мощную структуру наркобизнеса, включающая в себя бесчисленные плантации по обе стороны афганско-пакистанской границы, отработанные и оборудованные маршруты переброски опиума, а также целую сеть лабораторий и фабрик по переработке сырья.

За годы независимости и гражданского противостояния, в общем объеме транспортировки наркотиков через Центральную Азию Таджикистан занял первое место. Способствовала этому сложившаяся также, в республике военно-политическая ситуация. Многочисленные вооруженные формирования, возникшие на волне гражданской войны в процессе урегулирования межтаджикского конфликта были интегрированы в различные силовые структуры государства. Это позволяло многим криминальным элементам структурно оформиться в системе государственного управления и тем самым, лоббируя свои личные интересы в государстве, влиять на политику и стратегию борьбы против нарушения законодательства в области незаконного оборота наркотиков [7;58].

Косвенное содействие развитию незаконного оборота наркотиков в Таджикистане оказывала деятельность оппозиции и сепаратистов [6;43]. По данным МВД в республике Таджикистан ежегодно через страну транспортируется до 200 тонн различных наркотических веществ. Исключительное значение сложившейся ситуации придает тот факт, что

вооруженные формирования оппозиция на 70% содержались за счет продажи наркотиков [6;48].

Столкновения интересов различных политических сил на мировой арене за право доминировать в Центральной Азии, и как следствие, иметь доступ к сырьевым ресурсам региона, могут привести к аналогичным процессам, которые имеют место в Афганистане. Нельзя не признать тот факт, что с дезинтеграцией СССР и развалом системы правоохранительных органов и спецслужб, началось образование на территории бывшего СССР, относительно свободных криминальных зон на Кавказе, Прибалтике и Центральной Азии. Используя полученную в наследство от СССР инфраструктуру коммуникационной системы, в частности железнодорожные сообщения и авиапарки, налаживались криминальными структурами каналы транзита наркотических веществ. Только в 1992-1993 году диспетчерские службы России зафиксировали до 100-150 несанкционированных вылетов крупных авиалайнеров за пределы Чечни, из аэропортов Ханкала, Грозный, Северная Калиновка в Турцию, Иран, Иорданию, ОАЭ, Саудовскую Аравию, Африку. Имеются также сообщения о связи чеченских сепаратистов во главе с Шамилем Басаевым, с афганскими полевыми командирами Абдул Рашидом, Дустумом и Гульбеддином Хекматиаром. Были наложены поставки наркотиков с аэродромов Кандагара и Хоста в Чечню. Заготовливаемый на Севере Афганистана опий складировался в приграничных зонах и охранялся милицией Дустума. По мере накопления наркотиков, партиями 2-3 тонны на грузовиках или вертолетах перебрасывались через границу с Узбекистаном на аэродромы Термеза и Самарканда. Дальше груз самолетами частных авиакомпаний поставлялись в Чечню. В районе Шали была установлена фармацевтическая фабрика, где опий перерабатывался. По данным экспертов только за один 1994 год было произведено на базе Шали около 30 тонн чистого героина. Оттуда наркотики переправлялись в Ливию и далее в Испанию, Италию, Францию и Северную Ирландию. Позже при помощи военизированной организации «Мхедриони» был налажен транзит наркотиков через Грузию и Литву.

Еще один маршрут контрабанды проходил через Абхазию, который проходил по труднопроходимым горным районам, где организаторами были также Шамиль Басаев и Ширвани Басаев. Организация «Абхазского коридора» стало возможно из-за сильного протурецкого лобби, которое противостояло ориентации президента Абхазии Владислава Ардзинбы на Россию. Используя вертолеты, чеченские криминальные круги отправляли наркотики из Введенского района в Новый Афон, далее в Сухуми, а оттуда на судах под турецкими флагами-на Северный Кипр-в порт Фамагусту. Обратным рейсом доставлялись оружие и боеприпасы. Объемы перевозок по оценкам специалистов составляли в 100-300 млн. долларов [7;78].

Другой наркомаршрут был налажен с пакистанского аэродрома в окрестности Читрала, к которому также имели непосредственное отношение высокопоставленные лица Пакистана, как бывший шеф МВД Пакистана –

генерал Насрулла Бабар, министр обороны-генерал Афтаб Мирани и глава межведомственной разведки-генерал Хамид Гюль [4;48].

Необходимо отметить, что основным рынком сбыта наркотических веществ являются страны Западной Европы и Америка. Только в США доход от торговли наркотиками составляют более триллиона долларов, превышая доходы от нефтепромышленности и лишь немного уступая торговле оружием.

Семьдесят процентов афгано-пакистанского опиума реализуются в США и 20% в Европе. Западные фирмы являются основными заказчиками наркотиков, идущие транзитом через Центральную Азию и Россию. Например, 30 апреля 1996 года была перехвачена партия гашиша в 1739 кг. (около 7 млн. долларов), следовавшая через Россию под видом сельскохозяйственной продукции. Отправителем значился гражданин Афганистана, перевозчиком-афганская компания «Транс Азия Афганистан Коллинз».

Кроме того, многие западные промышленные компании являются основными поставщиками химических веществ, без которых производство наркотиков было невозможно. Например, в Центральную Азию прекурсоры поступают из Западной Европы транзитом через Россию, дальше в Афганистан и Пакистан. Так весной 1991 года 19 тонн уксусного ангидрида из Бельгии было конфисковано в порту Карачи. В 1995 году 38 тонн того же вещества, предназначавшийся для фиктивной фирмы в Пешаваре, было задержано в городе Дубай (ОАЭ). В том же году 17 тонн уксусного ангидрида было задержано узбекской таможней в городе Термез на границе с Узбекистаном. В ноябре того же года Комитетом национальной безопасности Туркменистана при участии специализированных подразделений ФСБ и ГТК (Государственный таможенный комитет) России было задержано на Туркменско-афганской границе 25 тонн ангидрида. Наконец в феврале 2003 года в ходе совместных оперативно-розыскных мероприятий сотрудники таможенных органов и МВД России было конфисковано в Подмосковье 62 тонны уксусного ангидрида, поступившего из Западной Европы и подготовленного к отправке в Афганистан. Всего же было перемещено более 180 тыс. тонн химических веществ, находящихся под строгим международным контролем.

Исходя из вышеизложенного, необходимо выделить аспекты рассматриваемой проблемы, которые представляют наибольшую угрозу безопасности государствам Центральной Азии и России.

Крупные доходы, получаемые от продажи наркотиков и направляемые для финансирования стратегических отраслей экономики, ставят их в зависимость от преступного бизнеса и подрывают стабильность хозяйственного комплекса государств, вовлекаемых в этот процесс.

Наркобизнес делает возможным использование пропагандистских средств против региональных коалиций, в частности России и ее союзников, куда входят и страны Центральной Азии, с целью вмешательства во внутренние дела стран, проводящих антимондалистскую политику.

При отсутствии «коммунистической угрозы» западные политики (США) выдвигают на первый план идеологической борьбы новые мотивы. Таковыми становятся недемократичность режимов, нарушения прав человека, распространение оружия массового уничтожения, пособничество терроризму и торговля наркотиками. Пропагандистский «вирус» умело запускаемый в средствах массовой информации оказывает разрушительное воздействие на стабильность в обществе, настраивает население против существующего правительства. В свое время такая кампания была проведена против СССР и Китая. Западные издания, такие как «Вашингтон таймс», «NBC», «ЮС Ньюс энд Уорлд Рипорт», «Араби Экспресс» поместили на своих страницах ряд статей, в которых СССР и Китай обвинялись в организации наркотической войны против США и Западной Европы [4].

Основным проводником данной кампании выступила издание «Вашингтон таймс», которую в свое время президент США Рональд Рейган рекомендовал читать студентам (самой прогрессивной части общества), для того, чтобы ориентироваться в геополитике. С тех пор «Вашингтон таймс» рассматривается как официальный печатный орган правительства США. Примечательно, заметить то, что он принадлежит преподобному Мун Сан Мену, являющемуся главой созданной им в 1954 году «Объединительной церкви», цель которой – воссоединение всех религий мира осуществляемого политиками запада во главе с США . Аналогичная политика была развернута против других противников западной идеологии. В некоторых случаях дело заканчивалось и непосредственным вооруженным вмешательством в Никарагуа, Ирак, Ливию, Йемен, Сирию.

Другой не менее опасный способ экспансии является «мягкая пропаганда», против стран, противостоящих США, или оказавшихся в сфере жизненных интересов США. Косвенно, обвиняя эти государства в контрабанде ликвидировать наркобизнес, США предлагает свою помощь в разрешении этой проблемы. Но, по сути, она представляет собой один из способов экспансии.

Особая опасность наркобизнеса для Центральной Азии и России состоит в том, что его структуры и финансовые возможности используются для поддержки деятельности радикальной оппозиции и сепаратизма. Деятельность наркомафии разрушительна для общества и его духовных устоев. Она ускоряет процесс нивелирования традиций, подготавливает почву для идеологической экспансии Запада [7;92].

Структуры наркобизнеса активно используются западными странами для ведения разведывательной деятельности, в первую очередь в тех регионах, которые объявлены зонами «жизненных интересов» США или в непосредственной близости от границ России. Как передает РИА-Новости от 24.08.2002 г. президент России В.В.Путин выступая на заседании президиума Госсовета относительно борьбы с терроризмом, экстремизмом и незаконным оборотом наркотиков заявил, что «...наркодельцы подпитывают своими грязными деньгами и терроризм и очаги не стабильности у границ России, ...неслучайно маршруты наркотрафика проходят через так называемые

«горячие точки» и совпадают с путями нелегальной миграции людей и торговли оружием»[4].

Таджикистан в географическом плане находится в неблагоприятном окружении, поскольку с одной стороны она имеет линию границы в 1344,15 километров с Афганистаном, основного поставщика наркотических средств на мировой рынок. Положение внутри Афганистана усугубляется распрями между военно-племенными объединениями и экономическим кризисом, с другой стороны, окружённая государствами Центральной Азии, имеющая аналогичные проблемы, как в сфере экономического развития, так и в плоскости политической конъюнктуры и национальной безопасности.

На фоне роста международного терроризма и наркобизнеса, концентрирующегося в странах Среднего Востока и имеющих объектом своей экспансии страны Европы, и Центральной Азии, эти регионы, неизбежно оказываются втянутыми в трафик и в сами процессы наркобизнеса. Поэтому на Таджикистан, как находящейся на переднем крае борьбы с НОН, ложиться ответственность не отставать от других прогрессивных стран, ведущих борьбу против таких преступных проявлений, как международный терроризм, экстремизм, незаконный оборот наркотиков не только в плане выполнения принятых международных обязательств, но и в деле участия в выработке необходимых мер борьбы, противодействия и предупреждения новым угрозам.

ЛИТЕРАТУРА

1. История таджикского народа. Том IV.– Душанбе: Дониш, 2010. – 1123с.
2. Диазиров, С. К чему призывает теория межцивилизационного столкновения Хангтингтона // Щит.- Москва.- 2004.- 29 января.
3. Ковалёв, В. Политика компромисса. Мирный процесс в Таджикистане // Accord.-Москва. -2001. №6.-120 с.
4. Сергеев, С. Терроризм, наркотики, преступность в сфере экономики. Сбор силовых ведомств СНГ // Красная звезда.-Москва.-2003.-28 мая.
5. Лебедев, Г. Туркменский транзит // Новая газета.- Москва.-2002.-4 ноября.
6. Хасанов, К. Таможенный заслон на пути наркотрафика. Душанбе. – 2003г.- 98с.
7. Летиция, П. Незаконная торговля наркотиками в России // Итоговый отчет. Институт Зарубежного и Международного Уголовного Права им. Макса Планка.-Фрайбург.- 2000.- 158 с.
8. Назаров, Р. Обзор о наркоситуации в Республике Таджикистан за 2007 г.// Итоговый отчёт. Агентство по контролю за наркотиками при Президенте Республики Таджикистан.- Душанбе.-2008.-98 с.

В данной статье проанализированы причины, история и взаимосвязь геополитических изменений в мире и их влияние на криминогенную обстановку в сфере наркотрафика в Центрально-Азиатском регионе, в частности в республике Таджикистан. Раскрыта сущность транснациона-

лизации организованной преступности в сфере незаконного оборота наркотиков и попытки налаживания новых маршрутов транспортировки наркотического зелья из стран производителей в страны-потребителей. Последовательно проанализирована связь некоторых крупных мировых транснациональных корпораций с дестабилизацией военно-политической ситуации в регионе, и сращивание легального бизнеса с теневой преступной экономикой наркобизнеса в очагах нестабильности и политического вакуума, вызванного местничеством и регионализмом, а так же высоким уровнем коррупции во властных структурах.

Ключевые слова: колониальная политика, геополитические процессы, метрополь, колония, незаконный оборот наркотиков, транснациональные корпорации, международный терроризм, экстремизм, центрально-азиатский регион, прекурсоры, транзит, противодействие незаконному обороту наркотиков, преступные группировки, интеграция.

ТАЪРИХИ РАВАНДҲОИ ГЕОПОЛИТИКӢ ДАР ОХИРИ АСРИ XX ВА ТАЪСИРИ ОН БА ВАЪЪИ ҶИНОЯТӢ ДАР СОҲАИ ГАРДИШИ ҒАЙРИҚОНУНИИ МАВОДИ МУХАДДИР ДАР ОСИЁИ МИЁНА

АКРАМОВ Муртазо Иномович,

ходими хурди илмии шуъбаи таърихи навтарини Институти
таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи А. Дониши АИ Ҷумҳурии
Тоҷикистон. Тел. (+992) 911008548

Дар мақола сабабҳои таърихӣ ва муносибатҳои тағйирёбии геополитикии ҷаҳон, таъсири онҳо ба ҷинояткорӣ дар соҳаи гардиши ғайриқонунии маводи мухаддир таҳлил карда шудааст. Мафҳуми ҷинояткории муташаккили трансмиллӣ, роҳҳои нави интиқоли маводи мухаддир аз кишварҳои истеҳсолкунанда ба кишварҳои истеъмолгар муайян ва алоқамандии ваъи низомӣ-сиёсӣ бо фаъолияти ҷиноятии корпоратсияҳои трансмиллӣ дар соҳаи гардиши ғайриқонунии маводи мухаддир таҳлил шудааст.

Калидвожаҳо: маводи мухаддир, терроризм, экстремизм, гардиши ғайриқонунии маводи мухаддир, муносибатҳои тағйирёбии геополитикии ҷаҳон, ҷинояткории муташаккили трансмиллӣ, корпоратсияҳои трансмиллӣ.

THE HISTORY OF GEOPOLITICAL PROCESSES OF THE LATE 20TH CENTURY AND THEIR IMPACT ON THE CRIME SITUATION IN THE SPHERE OF DRUG TRAFFICKING IN CENTRAL ASIA

AKRAMOV Murtazo Inomovich,

junior scientific officer of the Institute of history, archaeology and ethnography
named after A. Donish under Tajikistan Republic .Academy of Sciences (Tajikistan,
Dushanbe) tel. (+992)911008548

This article analyzes the causes of history and relationship between geopolitical changes in the world and their impact on the crime situation in the Central Asian region. The essence of transnational organized crime in the sphere of illicit drug trafficking is defined. Search for new drug trafficking routes from producer countries to Consumer countries. Destabilization of the military-political situation in the region. The role some transnational corporations in drug trafficking.

Key words: historical experience, colonial policy, geopolitical processes, illicit drug traffic, transnational corporations, transnational organized crime, the Central Asian region, International terrorism, extremism, integration.

ГУНОГУНАНДЕШИЙ - РОҶ БА СУИ ҲАҚИҚАТ

ТАҚРИЗ
ба китоби Фредерик С. Старр
«Маърифати гумшуда. Асри
тиллоии Осиёи Марказӣ аз
истилои Араб то Темурланг». -
Душанбе: «ЭР-граф»-2016-692 с.

Таърихи Осиёи Марказӣ дар марҳилаҳои гуногун таваччуқи муаррихони ватанӣ ва хориҷиро ба худ ҷалб намудааст. Осиёи Марказӣ яке аз минтақаҳои аз лиҳози равандҳои таърихӣ ғани ва дорои мероси нотакрори моддиву маънавӣ ба ҳисоб меравад. Таърихи қадимтарин ва қадими Осиёи Марказӣ воқеаҳои пурпечуби сиёсӣ, иқтисодӣ, тижоратӣ ва фарҳангиро дар бар мегирад, ки асосан қавм, қабила ва халқиятҳои ориёитабор дар он саҳмгузори намудаанд. Маҳз ин равандҳои таърихӣ ба этногенез-ташаккули халқияти тоҷик асос гузоштаанд.

Марҳилаи ташаккули халқияти тоҷик ба ибтидои асрҳои миёна рост омада бо ибтидои истилои Осиёи Марказӣ аз тарафи Хилофати Араб (асри 7) коҳиш ёфтааст. Ташаккул ва қувват гирифтани давлатдории маҳаллии тоҷикон-Тоҳириён ва Сафғориён, баъдан давлати муттамарки тоҷикон-Сомониён боиси рушди равнақи илмҳои табиатшиносӣ, санъат, афкори ҷамъиятӣ ва маърифатӣ гардидааст.

Бесабаб нест, ки ин давраро муаррихони ҷаҳонӣ «Асри тиллоии Осиёи Марказӣ» номидаанд. Асари тақризшавандаи Фредерик С. Старр ба таҳқиқи маҳз ҳамин давра бахшида шудааст. Аз қироати асари мазкур ба хулоса омадан мумкин аст, ки муаллиф дар эҷоди ин китоб теъдоди бениҳоят васеи сарчашмаҳо ва адабиёти илмиро истифода бурдааст.

Бешубҳа, Фредерик С. Старр донандаи хуби таърих, фарҳанг ва афкори ҷамъиятии Осиёи Марказӣ ба ҳисоб меравад. Асари ӯ бо усул ва услубияти хоси олимони Ғарб таҳқиқ шудааст. Дар асари худ муаллиф кӯшиш ба харҷ додааст, ки дар ибтидо тамоилҳои ба худ хос ва ифтидоҳои асри тиллоии Осиёи Марказиро таҳқиқ намояд. Дар ин ҷода ба ӯ муяссар гардидааст, ки ақида ва хулосабарориҳои шахсии (субъективии) худро иброз намояд. Асар бо забони бурро, саҳеҳ ва оммафаҳм баён гардидааст. Муаллиф тавонистааст, ки бо инъикоси воқеаҳои умумии раванди таърихӣ,

ба ҷузъиёти масъала эътибор дода, бо ин роҳ асари худро диққатчалбкунанда намояд.

Бечунучаро нашри асари мазкур бо забони тоҷикӣ сазовори дастгирист. Баробари ин, месазад, ки олимони Тоҷикистон ҷабҳаҳои хуби асарро ба инобат гирифта, ба нуқтаи назари субъективии Фредерик С. Старр таваҷҷуҳ зоҳир намуда, оид ба ақидаҳои принципиалии мавзӯи ибрази ақида намоянд ва манфиатҳои миллии тоҷикон ва Тоҷикистонро дар ҷодаи таърихи Осиёи Марказӣ дифоъ намоянд.

Ба ақидаи мо, масъалаҳои принципиалии асари мазкур, ки он бо муаллиф баҳси илмиро талаб мекунад, инҳоянд:

- заминаи асосии ба вуқӯи омадани «Асри тиллоии Осиёи Марказӣ»-ро ба паҳншавии фарҳанги исломӣ ва забони арабӣ алоқаманд намудани муаллиф мутлақо хатост, зеро агар чунин мебуд дар олами араб низ чунин фарҳанги оламгир пайдо мешуд;

- муаллиф паҳншавии қавму қабилаҳои бодиянишини Осиёи Миёнаро ногузир ҳисобида, саҳми сулолаҳои туркиро дар рушди фарҳанги Осиёи Миёна муболиға намудааст;

- дар асар саҳм ва таъсири фарҳанги халқҳои эронитабор ба ташаккули фарҳанги қавмҳои бодиянишин аз назар берун монда аст;

- аз ибтидо то интиҳои асар вожаи «тоҷик» ва «эронитабор» қариб вонамехӯрад;

- масъалаи таърихи ташаккули забони тоҷикӣ, фарҳанги моддӣ ва маънавии миллии тоҷикон аз эътибор соқит шудааст;

- муаллиф дар муайян намудани пайвастагии этникии мутафаккирони тоҷик, мафҳуми «намояндаи Осиёи Марказӣ»-ро истифода мекунад, лекин намояндагони дигар халқҳоро бо асли этникиашон ном мебарад, ки то ҷо савол ҳайратовар аст;

- ба эҷодиёти мутафаккирони тоҷик баҳои хеле баланд дода, баробари ин, саҳми сулолаҳои турктабор-ғазнавиён, хоразмшоҳиён, салҷуқиён ва дигаронро низ арзанда ҳисобида аст;

- яке аз сабабҳои асосии фаноии Асри тиллоии Осиёи Марказиро дар ақидаҳо ва паҳншавии таълимоти Абӯҳомид Муҳаммади Ғазолӣ мебинад ва ўро «нобиғаи сиёҳ» номидааст;

-сабаби ба охир расидани асри маърифатро ҷустуҷӯ намуда, яке аз омилҳои аз байн рафтани онро заволи «Роҳи бузурги Абрешим» номида аст. Бинобар ин, гунаҳкори асосии аз байн рафтани Роҳи Бузурги Абрешимро ба сари мардуми Осиёи Марказӣ бор кардааст. Гӯё, ки ба ақидаи Фредерик С. Старр, маҳз «осиёимарказиҳо» натавонистанд бехатарии ин роҳро таъмин намоянд. Ин ҷо савол ба миён меояд, ки кадоме аз ин қавму қабилаҳо ба қорвонҳо ҳучум мекардаанд?

- муаллиф фаъолияти қавму қавмияти мардуми бодиянишини кӯчманчиро дидан намехоҳад ва тоҷиконро низ ба онҳо мансуб медонад. Дар феҳристи номҳои мутафаккирон ва сиёсатмадорон танҳо шахсиятҳои туркнажодро ҳамчун «турк» қайд намуда аст. Ашхоси таърихии тоҷиктаборро ҳамчун зодаи ин ё он маҳалли тоҷиктабор нишон додасту халос (с. 25-38).

Аз гуфтаҳои боло бармеояд, ки баробари арзиши маърифатӣ доштан, асари мазкур аз норасоихову ақидаҳои субъективии муаллиф низ орий нест.

Зикриё АКРАМӢ,
директори Институти таърих,
бостоншиносӣ ва мардумшиносии
ба номи А. Дониши АИ ҶТ

Рачабалӣ ҶОБИРОВ,
номзади илмҳои таърих,
котиби илмии институти мазкур

Шодбошӣ

ИЛМАТ БА АМАЛ ҶУ ЁР ГАРДАД...

80-сол қабл аз ин дар мулки зебоманзари Равнови кӯҳистони Дарвоз тифли дӯструе ба дунё омад, ки ўро волидайн бо меҳру муҳаббат Юсуфшоҳ ном гузоштанд. Овони наврасии Юсуфшоҳ ба даврони вазнин-оғози солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ рост омад. Соли 1945 мавсуф шомили мактаби ҳафтсолаи зодгоҳаш гардида, онро соли 1952 бомуваффақият хатм намуда, таҳсилашро дар мактаб-интернати деҳаи Саричашмаи ноҳияи Шӯрообод идома мебахшад. Мактаб-интернати шаҳраки Кангурти ноҳияи

Данғараро соли 1955 бо медали тилло ба итмом расонида, худи ҳамон сол хуччатҳояшро ба шуъбаи таърихи факултети таъриху филологияи тоҷики Донишгоҳи давлатии Тоҷикистон ба номи В.И. Ленин месупорад.

Соли 1960 пас аз хатми донишгоҳ бо роҳхат ба баҳши бостоншиносии Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи Аҳмади Дониши Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ба кор фиристода шуда, беш аз 57-сол инҷониб дар ин боргоҳи илм пурмаҳсул фаъолият карда истодааст. Қобилияти хуби ўро ба инобат гирифта, баъд аз муддате ўро ба Пойгоҳи бостоншиносии шаҳри Панҷакент бо мақсади иктишофи ҳафриёти рақами VII мефиристанд. Зиёда аз се сол бо ҳамроҳии бостоншиносии маъруф Абдуллоҷон Исҳоқӣ кор карда, соли 1961 ҳафриёти рақами XVI-ро мустақилона таҳқиқот гузаронида 47 муҳри аз гили пухта дарёфт кард, ки дар онҳо тасвирҳои ҳайвоноти гуногун ва нишонаҳои дигар ҳаққонӣ шуда буданд. Бостоншиносии ҷавон Юсуфшоҳ Яъқубов ҳафриёти мазкурро нишастгоҳи маъмурии шаҳрдор ё фармондори Деваштич номида буд, ки ин фарзияро бостоншиносони маъруф низ хуш пазируфтанд.

Баъдан мавсуф дар давоми солҳои 1960-63 инчунин дар ковишҳои бостоншиносони гурӯҳҳои Б. А. Литвинский дар Ачинатеппа, Хулбук, қабристонҳои асри биринҷии ноҳияҳои Фархору Вахш, экспедитсияҳои Б. Я. Ставиский дар дараҳои Киштӯту Моғиён ва бо ҳамроҳии академик Нӯмон Неъматов дар ноҳияҳои Ашт, Шаҳристон, Истаравшан ва мавзеи Сомғори шаҳри бостонии Хучанд фаълони ширкат варзида, таҷрибаву дониши зиёд гирифта, ба кори мустақилона шурӯъ менамояд.

Соли 1963 ба аспирантураи шуъбаи бостоншиносии Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дохил шуда, соли 1964 рисолаи номзадиашро таҳти унвони «Фалғар дар асрҳои VII-VIII-и милодӣ» навишта, онро 15-уми январи соли 1970 дар Шӯрои таърихи дунёи қадими Институти шарқшиносии Академияи илмҳои Иттиҳоди Шӯравӣ, дар шаҳри Москва бомуваффақият ҳимоя менамояд. Дар рисолаи мазкур муҳаққиқ ва бостоншинос Юсуфшоҳ Яъқубов оид ба натиҷаҳои ҳафриёти дар ёдгориҳои нодири ибтидои асримиёнагии болооби водии Зарафшон, аз қабилҳои мавзеи Гардани Ҳисори деҳаи Мадм ва Қалъаи Куми назди деҳаи Куми ноҳияи Айнӣ гузаронидааш ва таҳлили ҳуҷҷатҳои аз қалъаи Абаргар пайдо гардида ба ҳулосае омадааст, ки воқеан ҳокими Панҷакент-Деваштиҷ Қалъаи Кумро барои муборизаи давомнок бар алайҳи арабҳои бодиянишин омода карда буд. Аммо аз сабаби он, ки мардуми омада дар он ҷой нагирифтанд, ба кӯшкӣ Абаргар, ки барои дар ҳавои кушод зистани одамони зиёд ва чорвопарварӣ нисбатан имконияти зиёде дошт, Қалъаи Муғро интихоб кардааст.

Ҳамин тариқ, муаррих ва бостоншинос Юсуфшоҳ Яъқубов дар натиҷаи гузаронидани ҳафриётҳои зиёд, бори нахуст дар таърихи Суғд ва умуман Осиёи Марказӣ мавзӯҳои қисман боқимондаи мутааллиқ ба асрҳои VI-VIII милодӣ Гардани Ҳисор, Куми ноҳияи Айнӣ, Наврӯзшоҳ ва Филмандари ноҳияи Панҷакент ва боз даҳҳо дигари ҳафриётҳои воқеъ дар водии Зарафшон, инчунин зиёда аз 118 ёдгории кашф кардааш дар мавзӯи «Деҳаҳои ибтидои асримиёнагии кӯҳистони Суғд» рисолаи докторӣ менависад. Дар рисолаи мазкур Ю. Яъқубов масоили муҳими таърихӣ, аз ҷумла пайдоиш ва ташаккули деҳаҳо, соҳти сиёсӣ, иқтисодӣ, маъмурӣ ва динии онҳоро мавриди баррасӣ ва таҳлил қарор додааст. Пайдоиши феодализмро дар Осиёи Миёна, ки ба асри V мансуб медонистанд, комилан рад намуда, исбот менамояд, ки воқеан он дар Осиёи Миёна дар асри III милодӣ бо хусусиятҳои ба худ хос ташаккул ёфта буд.

Юсуфшоҳ Яъқубов солҳои 1971-1972 дар мавзеи Теппаи Муборакхочаи Қибилҳои атрофи Норақ ва Чиртаки шаҳри Ваҳдат ҳафриёт гузаронида исбот намуд, ки мавзӯҳои мазкур бошишгоҳи мавсимии кишоварзон ба ҳисоб мерафтанд. Дар ин муддат мавсуф сағонаҳои зерзаминии Мавлоно Юсуфро дар мавзеи Чиртак, ки ба асри XIV мутааллиқанд, инчунин сағонаҳои Дубедаи асрҳои XI-XII марбутаро таҳқиқ карда, баъдан қабристонҳои асри биринҷиро дар мавзеи Дубеда пайдо менамояд.

Солҳои 1978-1982 дар ноҳияҳои Комсомолобод, Фарм, Чиргатол, Файзобод ва шаҳри Роғун дахҳо ёдгориҳои навро кашф намуда, харобаҳои шаҳрҳои Дарбанд ва Ғуркандро пайдо кардааст. Ба ин васила тибқи пешниҳоди ӯ номи минтақаи Қаротегин ба «Рашт» ва ноҳияи Комсомолобод ба «Дарбанд» иваз карда шуданд.

Соли 1994 рисолаи «Тоҷикон»-ро дар мавзӯи этногенез иншо намуда, соли 1994 бо таҳриру иловаҳо бо номи «Тоҷикшинос» чоп менамояд. Дар ин асар бори аввал таърихи пайдоиши вожаи тоҷик таҳлил шуда, моҳияти иҷтимоӣ ва этникӣ доштани онро пурра исбот менамояд. Соли 1996 рисолаи бунёдии «Дини қадими Суғд»-ро нигошта дар он бори аввал собит менамояд, ки диёнати суғдиҳо ва тамоми мардуми ориёнажоди Осиёи Марказӣ-Маздаясно бо омезиши бутпарастӣ ва зурвонӣ иборат буд. Бутҳо асосан тасвири фариштагони авестоиро фаро мегирифтанд ва маъбади худро доштаанд.

Солҳои 1997-1999 сардори экспедитсияи якҷояи Тоҷикистону Олмон дар баҳши омӯхтани конҳои қадими миси Зарафшонро ба зимма дошт. Ӯ кашшофи деҳаи асри биринҷӣ дар баландии 3200 метр аз сатҳи баҳр ва дахҳо конҳои истихроҷи мис дар кӯҳҳои Мушистон ва Такфон мебошад. Мавсуф дар раванди тадқиқоти хеш маълум намуд, ки конҳои мису қалъаи дар кӯҳҳои Бутгам мавҷуд буда, дар ҳазораҳои III-II-юми пеш аз милод низ васеъ истифода мешудаанд.

Соли 1998 бори аввал дар қалъаи Ҳисораки Кӯҳистони Масчоҳ ҳафриёт гузаронида, дар дижи шоҳ як толори мураббаи ҳаҷмаш 10x10м ва маъбади оташро кашфу таҳқиқ намуда, аҳамияти муҳими таърихӣ доштани ин ёдгорию баррасӣ кард.

Аз соли 1989 то соли 2011 вазифаи мудирӣ шуъбаи бостоншиносии Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи Аҳмади Дониши Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистонро ба уҳда дошт. Ба мушкилиҳои солҳои 90-уми асри гузашта ва ибтидои асри 21 нигоҳ накарда, дар замони роҳбарии мавсуф дар институт шуъбаи бостоншиносӣ ягона дафтари мунтазам фаъолияткунанда ба ҳисоб мерафт. Соли 1991 аъзо-корреспонденти Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон интихоб гардидааст.

Дар тӯли 57 соли фаъолият дар институти мазкур 25 рисола ва беш аз 700 мақолаҳои илмӣ дар нашриётҳои гуногун ба таърих расонидааст. Зиёда аз 20 мақолаи худро дар кишварҳои Фаронса, Дания, Олмон, Англия, Ҳиндустон, Эрон, Афғонистон, Лаҳистон ба чоп расонидааст. Асари дигари ӯ бо номи "Дини Суғдиён" соли 2011 дар Чопон ба забони чопонӣ тарҷума шудааст.

Соли 1997 узви Ҷамъияти бостоншиносони Россия интихоб гардидааст. Соли 1998 узви вобастаи Институти бостоншиносии Олмон интихоб мешавад. Соли 1999 ба унвони «Арбоби хизматнишондодаи илму техникаи Тоҷикистон» сарфароз гардидааст. Юсуфшоҳ Яъқубов дар давоми фаъолияти пурмахсулаш дар институт зиёда аз 130 ёдгориҳои бостониро кашф намудааст, ки дар миёни онҳо Гардани Ҳисор, Кум дар ноҳияи Айнӣ, Ҳисорак дар Кӯҳистони Масчоҳ, маъбади оташ дар ёдгории

Наврӯзшоҳ воқеъ дар ноҳияи Панҷакент, шаҳраки Дарбанд дар ноҳияи Нуробод, Чоргул асрҳои X-XI м., ғӯристонҳои сақоиҳои асрҳои IV-III п.м. ва V-VI милод дар ноҳияи Лахш нодир мебошанд.

Соли 2001 ба муносибати ҷашни 3000-солагии тамаддуни "Авесто" китоби "Ғоҳномаи Авесто"-ро бо тасвири фариштагонӣ 30 рӯзи моҳ пешкаши хонандагон менамояд. Соли 2000-ум китоби дарсии "Таърихи халқи тоҷик"-и замони ориёихоро барои мактабҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ менависад, ки ба Каёниён, Авесто, оини Маздаясно бахшида шудааст. Бо шарофати соҳибистиклол шудани кишварамон ва ташаббусҳои бевоситаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон бори аввал дар мактабҳои миёнаи таҳсилоти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз хусуси китоби "Авесто" ва оини зардуштӣ дарс гузаронида мешавад. Бори нахуст дар ин китоб мухтасар таърихи ориёӣҳо нақл мешавад, ки то ба ҳол ин корро касе ба иҷро нарасонида буд. Соли 2001 китоби дарсии «Таърихи халқи тоҷик» (ибтидои асри миёна) -ро барои синфи 6 низ иншо менамояд.

Бо ташаббуси ӯ таҷлили 2700-солагии шаҳри бостонии Кӯлоб барои ҷашнгирӣ пешниҳод шуд. Ба ин муносибат, бо роҳбарии Юсуфшоҳ Яъқубов бошишгоҳи асри санг, давраи неолит, ёдгориҳои асри биринҷӣ дар Фелот, харобаҳои шаҳраки асри VIII-I то милод, I-VIII, XII-XIX милоди шаҳри Кӯлоб кушода, таҳқиқ шуданд. Ба муносибати ҷашнвораи шаҳр зери роҳбарӣ ва иштироки номбурда китобҳои «История Куляба с древнейших времен до наших дней»-(муаллифон Юсуфшоҳ Яъқубов, Давлатшоҳ Довудов, Татьяна Филимонова), «Кӯлоб-шаҳри қадиму шӯҳратманд»-(муаллифон Юсуфшоҳ Яъқубов, Давлатшоҳ Довудов ва Абдучаббор Зардиев), «Хулбук-столици Хатлона» -(муаллиф Ю. Яқубов, Э. Гулямова) соли 2006 навишта, ба таърих расонида шудаанд. Ю. Яъқубов мушовири илмӣ "Маҷмаи меъморӣи 2700-солагии Кӯлоб", осорхонаи он ва ташкилкунандаи Осорхонаи Хулбук мебошад. Имрӯз мактаби бостоншиносӣ тоҷик зери сарпарастии ӯ қору фаъолият менамояд ва мутахассисони навро тарбия намуда истодааст. Мавсуф ҳамзамон муҳаррир, мурағиб ва муаллифи зиёда аз 100 мақолаҳои илмӣ дар «Энциклопедияи Кӯлоб» (соли 2006) мебошад.

Солҳои 2008-2009 дар ёдгории Золи Зари ноҳияи Фархор ҳафтиёт гузаронида, онро боқимондаи шаҳри пеш аз исломии Андичароғ муайян кардааст. Соли 2012 асари бунёдии "Давлати Каёниён"-ро пешкаши хонандагон менамояд. Асар маҳсули беш аз 30-солаи муаллиф дар бахши исботи таърихӣ будани шӯҳрони Каёни ва замони онҳо мебошад. Дар китоб бори аввал исбот мешавад, ки воқеан ҳам сулолаи Каёниён, сулолаи таърихӣ буда онро беасос устура хондаанд. Ҳоло китоби нави ӯ таҳти унвони «Давлати Каёниён» дар Англия тарҷума шуда истодааст ва ба қарибӣ интишор мешавад.

Яке аз кашфиётҳои бузурги бостоншинос ва муаррихи шинохта Юсуфшоҳ Яъқубов дар соли 2012 харобаҳои шаҳри Карон дар ноҳияи Дарвози Бадахшон мебошад. Дар Карон бори аввал дар таърихи Осиёи Марказӣ Бурҷи Оташ (маъбад), маъбади об ба бузургдошти рӯди Дойтиаи

нек, хонаи ситорашиносӣ, майдони чавгонбозӣ, дахма, диж ва қабристонии ба охири асри биринҷӣ нисбат дошта, кашфу таҳқиқ шудаанд, ки ба ҳалли бисёр масъалаҳои таърихи Бохтари қадим кушоиш мекунанд.

Юсуфшоҳ Яъқубов аз соли 2012 то 2013 сарвари гурӯҳи бостоншиносони тоҷикро дар мавзеи Миси Айнаки Ҷумҳурии Ислонии Афғонистон ба уҳда дошт. ӯ иштирокчии бисёр экспедитсияҳои байналмилалӣ, аз ҷумла Роҳи Бузурги Абрешим мебошад ва бо медали ЮНЕСКО барои ҳиссагӯзорӣ дар баҳши бостоншиносӣ ва ҳифзи ёдгориҳои таърихӣ сарфароз шудааст. Дар конференсияҳои байналхалқӣ ва ҷумҳуриявӣ гуногун, симпозиумҳо, коллеквиумҳо марбут ба таърих, дин, бостоншиносии Осиёи Марказӣ, дар Афғонистон, Олмон, Россия, Гурҷистон, Ёзбекистон, Қазоқистон, Қирғизистон, Туркменистон, Озарбойҷон, Ҳиндустон, Эрон, Туркия ғаёлона иштирок ва баромад намудааст.

Яке аз муалифони наشري нави асари бисёрчилдаи «Таърихи халқи тоҷик» мебошад. Ҳоло китоби дарсиаш бо ҳаммуаллифии Раҳмоналӣ Шарифов «Асосҳои бостоншиносии Осиёи Марказӣ» дар ҳаҷми 400 саҳифа дар арафаи чоп аст. Юсуфшоҳ Яъқубов солҳои 1971-1997 дар факултети таърих аз фанҳои "Таърихи Шарқи қадим", "Юнон ва Рим" дар курсҳои якуми тоҷикӣ ва русӣ, курсҳои махсуси "Ҷуғрофияи таърихи Осиёи Марказӣ", "Шаҳри асримиёнагии Осиёи Миёна", "Авестошиносӣ"-ро дар курсҳои 4 ва 5 дарс додааст. Бо даъвати деканати факултети таърихи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон дар кафедраи таърихи дунёи қадим, асрҳои миёна ва бостоншиносӣ, дар курсҳои 3-5 аз фанҳои "Асосҳои бостоншиносии Осиёи Марказӣ", "Бостоншиносии саҳроӣ" ва фанҳои интиҳобӣ дарс медиҳад. Зери роҳбари ӯ садҳо донишҷӯён корҳои курсӣ ва дипломӣ навиштаанд. Ҳоло роҳбарии 5 унвонҷӯӣ ва 2 докториро ба дӯш дорад.

Соли 2017 устод Юсуфшоҳ Яъқубов академики Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон интиҳоб шуд.

Аз мавриди мувофиқ истифода бурда, устоди азизро ба муносибати чашни фархундаи 80-солагии зодрӯзашон самимона шодбош гуфта, барояшон саломатӣ, сарбаландӣ, дар корҳои илмию омӯзгориашон комёбӣ ва дар халқаи пайвандону дӯстон буданро орзу карда, баҳрашон пеш аз ҳама сарфарозихову умри дарозу пурбаракатро таманно намуда, аз номи шоир Ҳаким Саной гуфтанием:

Солҳо бояд, ки то як санги аслӣ з-офтоб,
Лаъл гардад дар Бадахшон ё ақиқ андар Яман.
Умрҳо бояд, ки то як кӯдаке аз рӯйи табъ,
Олиме гардад нақӯ ё шоире ширинсухан.

Зикриё АКРАМӢ,
доктори илмҳои таърих, профессор

Мухбирҷон КЕНҶАЕВ,
рӯзноманигор

БА ТАВАЧЧУҶИ МУАЛЛИФОН

Дар маҷаллаи «Муаррих» - («Историк») мақолаҳое ҷоп мешаванд, ки натиҷаи то ҷое нави тадқиқот оид ба илмҳои таърих, бостоншиносӣ, мардумшиносӣ, сиккашиносӣ, таърихи санъат, фарҳанг, фалсафа ва ҳоказо, ки аз ҷониби донишмандони Ҷумҳурии Тоҷикистон ва хориҷӣ навишта шудаанд.

Ҳайати таҳририяи маҷалла ба маълумоти муаллифони мерасонад, ки ҳангоми пешниҳоди мақола ба қоидаҳои зер ҷиддан риоя намоянд:

1. Ҳаҷми мақола набояд беш аз 10 саҳифаи компютерӣ бошад, ки ба он матн, дар зарурат аксҳо, адабиёти истифодашуда ва матни фишурда ба забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ ҳамроҳ ҳастанд.

2. Мақола бояд дар системаи Microsoft Word, ҳамзамон дар ду нусха бо файли зарурӣ ва дар шакли электронӣ супорида мешавад. Дастнавис бояд дар компютер ҳуруфчинӣ шуда бошад (тариқи Times New Roman Tj). Андозаи ҳарфҳо 14 ва фосилаи байни сатрҳо 1,5 дар қоғази андозаи А4 (297x210мм). Дар як саҳифаи матн бояд то 30 сатр ҷой дода шавад ва аз ҷониби چاپи саҳифа баъди 25мм оғоз гардад, яъне дар як сатр 60 аломат.

3. Аксҳо, ҷадвалҳо ва тасвирҳои дар мақола ҷойдошта бояд дар алоҳидагӣ дар қоғази сафед ба андозаҳои 5x6 см то 15x18см пешниҳод гарданд. Барои ҷоп танҳо расму тасвирҳо, ҷадвалҳо ва аксҳои ранги сиёҳу сафед қабул карда мешаванд ва дар як мақола ба тақрор овардани онҳо салоҳ нест.

4. Ҷадвалҳои ба мақола алоқаманд, бояд дар матн бо шумораҳои лотинӣ дода шаванд. Номи ҷадвал баъди шумораи гузошта оварда шавад.

5. Дар тарафи ростии болоии саҳифаи мақола соҳаи илме, ки дар он мақола нишон дода мешавад, як сатр поён дар қисми چاپи саҳифа УДК, баъдан дар маркази сатри марказии он ном ва номи падари муаллиф (ҳо) ва дар зери он номи мақола меояд. Дар байни ном ва матн номи муассисае, ки мақолаи мазкур таҳия гардидааст, сабт мегардад. Пас фишурдаи мақола ба забони тоҷикӣ (ё русӣ вобаста ба матни мақола) оварда шавад. Баъд аз фишурда дар сатри алоҳида вожаҳои калидӣ оварда мешаванд. Ба мақола фишурдаи он ба забонҳои тоҷикӣ ё русӣ ва англисӣ, вожаҳои калидӣ ба ин забонҳо ва суроғаи электронӣ ба мукотиба замима мегардад. Ба мақола бояд суроғаи электронӣ, рақами телефонҳо, ном ва номи падар ва унвони илмии муаллиф (он) замима карда шавад.

6. Ихтисори калима ва номҳо, ба ҷуз аз ихтисорҳои қабулгардидаи ченакҳо ва истилоҳот, иҷозат дода намешавад.

7. Формула ва рамзҳо бояд дар компютер ҷоп карда шаванд. Ҳамчунин аз истифодаи ифодаҳои ноҳинҷор худдорӣ шавад.

8. Иқтибоси адабиёти истифодашуда дар қафсаи росткунҷа ба таври мисол [1], [1, 3-5], дода шаванд. Рӯйхати адабиёт дар рӯйхати умумӣ таҳти унвони «Адабиёт», аз рӯи тартиби овардашуда дар матн ва тартиби зерин нишон дода мешавад: Барои китобҳо: Ном ва номи падари муаллиф, номи пурраи китоб, маҳалли нашр, нашриёт, соли нашр, ҷилд ё шумора, миқдори умумии саҳифаҳо. Барои рӯзномаву маҷаллаҳо: Ном ва номи падари муаллиф, номи пурраи китоб, маҳалли нашр, нашриёт, соли нашр, ҷилд ё шумора, саҳифаҳои аввал ва охири мақола. Пеш аз маҳалли нашр тире (-) гузошта шавад. Байни маҳалли нашр ва нашриёт ду нуқта 93 (:), пеш аз соли нашр (.), пеш аз номгӯии нашрия тире (-). Иқтибос аз корҳои интишорнаёфта иҷозат дода намешавад.

9. Мақолаҳое, ки ба ҳайати таҳририя пешкаш мешаванд, бояд мактуби муассиса, хулосаи коршиносонро дар бораи зарурати нашри мақола ҳамроҳ дошта бошанд. Ҳангоми иҷро гардидани кор дар якҷанд муассиса хулосаи коршиносони ҳар як муассиса пешниҳод ва тақризи мутахассиси соҳа, ки бо имзо тасдиқ шудааст замима мегардад.

10. Ҳайати таҳририя ҳуқуқ дорад, ба матни мақола таҳрир ва ислоҳ ворид созад ва ё онро дар бойгонии худ нигоҳ дорад. Дар ҳолати ба муаллиф баргардонидани мақола барои таҳриру такмил таърихи қабули он, рӯзи пешниҳоди матни ниҳоии мақола муайян мегардад. Мақолаҳои ба талабот ҷавобгӯ набударо ҳайати таҳририя наметазирад.

11. Дар мавриди аз ҷониби ҳайати таҳририя ба муаллиф баргардонидани мақола танҳо як нусхаи он дода шуда, нашрия зарур наметазирад, ки оид ба сабабҳои баргардонидани он бо муаллиф баҳс намояд. Матни мақолаи фиристода бояд ислоҳи ниҳой дошта, ҷиддан таҳия ва бо имзои муаллиф (он) супорида шавад. Дар мақолаи муштарақ бояд имзои ҳамаи муаллифон бошад.

Суроғаи мо: 734025, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ – 33, ҳуҷраи 21, тел: 221 -37-42. E-mail: akrami1961@mail.ru

К СВЕДЕНИЮ АВТОРОВ

Научно-теоретический журнал «Муаррих» («Историк») является изданием Института истории, археологии и этнографии имени А. Дониша АН Таджикистана и публикует материалы научных исследований по следующим направлениям: история, историография, археология, нумизматика, этнография, история культуры, история литературы, история философии и история религии. В нем печатаются статьи, освещающие новые исследования ученых Таджикистана и зарубежных стран.

Редакционная коллегия журнала обращает внимание авторов на необходимость соблюдения следующих правил при оформлении статьи:

1. Статья, представленная в редколлегию, должна иметь экспертное заключение о возможности опубликования в открытой печати от учреждения, в котором выполнена данная работа.

2. Статья должна обосновывать актуальность темы, отражать теоретические результаты и содержать четкие выводы.

3. Редколлегия принимает статьи на таджикском и русском языках, подготовленные в системе Word, при этом одновременно с распечаткой статьи в 2-х экземплярах сдаются также соответствующие файлы на отдельном диске. Рукопись должна быть отпечатана на компьютере через 1,5 интервала (размер шрифта кегль 14 TimesNewRomanTj и TimesNewRoman), на белой бумаге формата А4 (297x210 мм). Текст должен занимать 28-30 строк на каждой странице, 60-64 знака в строке, слева должно быть оставлено поле в 30 мм, справа – 20 мм, сверху – 30 мм; снизу – 25 мм. Одновременно текст статьи присылается по электронной почте: ihae51@gmail.com или mukhbirjon.kendzhaev@mail.ru

4. Размер статьи не должен превышать 10 страниц компьютерного текста включая текст, иллюстрации (рисунки, фотографии не более 4), список литературы (не более 15), тексты резюме на русском и английском языках (не более 100 слов). Иллюстрации (фотографии) должны быть расположены в тексте статьи и выполнены в одном из графических редакторов (формат tif, pcc, jpg, pcd,

msp, dib, cdr, cgm, eps, wmf). Каждый рисунок должен иметь номер и подпись. Таблицы располагаются непосредственно в тексте статьи. Каждая таблица должна иметь номер и заголовок. В тексте необходимо дать ссылки на все приводимые таблицы, рисунки и фотографии. Редколлегия принимает к публикации только черно-белые иллюстрации.

5. В правом углу статьи указывается научное направление, в котором следует поместить статью и ниже в левом углу указать универсальную десятичную классификацию (УДК). Далее на первой странице данные идут в такой последовательности: в центре следующей строки – название статьи (шрифт жирный, буквы прописные), ниже инициалы и фамилия, ученая степень, ученое звание, должность, место работы, адрес, электронная почта и телефон автора (ов), аннотация (5-7 строк на русском языке) и ключевые слова. Сразу после текста статьи приводится список использованной литературы, затем, название статьи, автор(ы), ученая степень, ученое звание, должность, адрес, электронная почта и телефон автора (ов) и аннотация на английском (редактор TimesNewRoman) языке.

6. Размерность всех величин, принятых в статье, должна соответствовать Международной системе единиц измерений (СИ). Не следует употреблять сокращенных слов. Допускается введение предварительно расшифрованных сокращений.

7. Цитируемая литература приводится под заголовком «Литература» в конце статьи. Цитируемая литература должна иметь сквозную нумерацию в порядке упоминания работ в тексте. Ссылки на литературу в тексте должны быть заключены в квадратные скобки. Ссылки на неопубликованные работы не допускаются.

8. Список литературы оформляется следующим образом. Для книг: фамилия и инициалы автора, полное название книги, место издания, издательство, год издания, том или выпуск, общее количество страниц. Для периодических изданий: фамилия и инициалы автора (ов), название журнала, год издания, том, номер, первая и последняя страница статьи. Перед местом издания ставится тире, между местом издания и издательством – двоеточие, перед годом издания – запятая, перед названием журнала – тире.

9. Электронная версия опубликованной статьи размещается в сайте Института истории, археологии и этнографии имени А. Дониша АН РТ и в системе Российского индекса научного цитирования (РИНЦ).

10. Редакция оставляет за собой право производить редакционные изменения, не искажающие основное содержание статьи. В случае отказа в публикации статьи редакция направляет автору мотивированный отказ.

11. Плата с аспирантов и докторантов Института истории, археологии и этнографии имени А. Дониша за публикацию рукописей не взимается.

Наш адрес: 734025, г. Душанбе, проспект Рудаки – 33, кабинет 21, тел: 221 - 37-42. E-mail: akrami1961@mail.ru

МУНДАРИЧА - СОДЕРЖАНИЕ

07.00.02.-*Таърихи Ватан* (Отечественная история)

Ф. РАҲИМӢ. ИЛМ ВА ИСТИҚЛОЛИЯТ.....	3
Р. МАСОВ. ЗНАЧЕНИЕ ОКТЯБРЬСКОЙ РЕВОЛЮЦИИ В ИСТОРИИ ТАДЖИКСКОГО НАРОДА.....	8
З. АКРАМИ. ФЕНОМЕН ЭМОМАЛИ РАХМОНА	14
Ҳ. ПИРУМШОЕВ. ИНҚИЛОБИ ОКТЯБР ДАР ТАҚДИРИ ХАЛҚИ ТОҶИК.....	21
А. РАҶАБОВ. НАЗАРИ НАВ ДОИР БА ЯК САРЧАШМАИ ХАТТИИ МУСИҚИИ ДАВРАИ АШТАРХОНӢ.....	29
Ф. АБДУРАШИТОВ. ТАШАККУЛ ВА РУШДИ ҚУВВАҶОИ МУСАЛЛАҶИ ТОҶИКИСТОНИ СОҶИБИСТИҚЛОЛ.....	36
В. НАБИЕВ. ҶАВОНОНИ ТОҶИКИСТОН ДАР МАСИРИ ТАҶАВВУЛОТИ СИЁСӢ ВА БАРҚАРОРСОЗИИ СОХТИ КОНСТИТУТСИОНӢ.....	43
А. КУШМАТОВ. ИЗ ИСТОРИИ ВАКФНОГО ЗЕМЛЕВЛАДЕНИЯ МАЗАРА ХАДЖОДЖ ПАРРАНДА В КОНЦЕ XIX НАЧАЛЕ XX ВВ.....	57
Б.ОДИНАЕВ. РАЗВИТИЕ КЕРАМИЧЕСКОГО ПРОИЗВОДСТВА ТАДЖИКИСТАНА В 20-40-е годы XX века.....	65
С. СОБИРҶОНОВ. ИҶЛОСИЯИ НАҶОТБАХШИ МИЛЛАТ ВА ТАҶКИМБАХШИ РУШДИ ЗАБОНИ ДАВЛАТИИ ҶУМҶУРИИ ТОҶИКИСТОН.....	70
Н. ИСМАТОВА. РӢЙДОДИ САРНАВИШТСОЗИ МИЛЛАТ.....	77

07.00.07 - Этнология и антропология (Мардумшиносӣ ва симошиносӣ)

Л. ДОДХУДОЕВА. АНТОНИНА КОНСТАНТИНОВНА ПИСАРЧИК – ОДИН ИЗ ОСНОВАТЕЛЕЙ ЭТНОГРАФИЧЕСКОЙ НАУКИ В ТАДЖИКИСТАНЕ.....	83
З. ЮСУФБЕКОВА, М. ШОВАЛИЕВА, М.МАХМУДОВА. РЕЗУЛЬТАТЫ ЭТНОГРАФИЧЕСКОЙ ЭКСПЕДИЦИИ 2017 ГОДА В Г. ИСФАРУ И СЕЛЕНИЯ ВОРУХ И ЧОРКУХ.....	92
Ю. ШОДИПУР. «ТАЪРИХИ ҶУМОӢОН»-И ГУЛШАНӢ ҶАМЧУН МАЪҶАЗИ ТАЪРИХӢ ДОИР БА МУНОСИБАТҶОИ ТИҶОРАТИИ АМОРАТИ БУХОРО ДАР ОХИРИ АСРИ XIX-АВВАЛИ АСРИ XX	101

Ҷ.МИРЗОЕВ. МАСОИЛИ ҲАМКОРИҲОИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН БО
КИШВАРҲОИ ФОРСИЗАБОН ДАР ИНТИҲОИ АСРИ ХХ-ИБТИДОИ АСРИ
XXI.....109

07.00.10 - История науки и техники
(Таърихи илм ва техника)

М.ХОЛОВ. ТАВСИФИ АСБОБҲОИ РАСАДХОНАҲОИ АСРИМИЁНАГӢ ДАР
«РИСОЛА ДАР ШАРҲИ ОЛОТИ РАСАД»-И ҶАМШЕДИ КОШОНӢ.....122

07.00.15 - История международных отношений
(Таърихи муносибатҳои байналмилалӣ)

М.АКРАМОВ. ИСТОРИЯ ГЕОПОЛИТИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ КОНЦА XX ВЕКА
И ИХ ВЛИЯНИЕ НА КРИМИНОГЕННУЮ ОБСТАНОВКУ В СФЕРЕ
НЕЗАКОННОГО ОБОРОТА НАРКОТИКОВ В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ.....128

ТАҚРИЗ

З.АКРАМӢ, Р.ҶОБИРОВ. ГУНОГУНАНДЕШӢ -РОҲ БА СӢИ ҲАҚИҚАТ143

Шодбошӣ

З.АКРАМӢ, М. КЕНҶАЕВ. ИЛМАТ БА АМАЛ ЧУ ЁР ГАРДАД.....145

МУАРИХ

(маҷаллаи илмӣ)

№ 3-4 (12) 2017

Маҷалла соли 2015 таъсис ёфта, дар давоми сол чаҳор шумора интишор мешавад. Ба забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ нашр мешавад. Маҷаллаи илмӣ аз тарафи Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти рақами 019 /МҚ-97 аз санаи 14-уми августи соли 2017 ба қайд гирифта шудааст.

Маҷалла ба «Индекси Иқтибоси Илмии Русия» (НИИР) таҳти рақами 282-06/2017 аз 27-уми июни соли 2017 ворид шудааст, ки дар сомонии Китобхонаи миллии маҷозӣ қойгир аст. <http://elibrary.ru>

Муассис: Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи Аҳмади Дониши Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон

Ақидаи ҳайати таҳририя метавонад ба нуқтаи назари муаллифони мақолаҳо мувофиқ наояд. Барои мазмуни мавод ва маълумоти саҳеҳ муаллифон масъуланд. Истинод ба сарчашма, муаллиф ва шумора ҳатмист.

Муҳаррири масъул: **Маҳмудҷон ХОЛОВ**

Мусахҳаҳон: **Манзура ҲАСАНОВА, Зарина БОЗОРОВА**

Ороишгар ва саҳифабанд: **Илҳоми БАҲРОМ**

Масъули чоп: **Мухбирҷон КЕНҶАЕВ**

Ба матбаа 12.12.2017 сол таҳвил шуд. Ба чопаш 22.12.2017 сол имзо шуд.

Андозаи 70x108 1\8. Қоғози офсетӣ. Чопи офсетӣ. Қузъи чопӣ 12.

Адади нашр 100 нусха. Супориши № _____

Матбааи ҚДММ «Дониш - Граф»,

ш. Душанбе, 734063, кӯчаи Айни, 299/1.

ИСТОРИК

(научный журнал)

№ 3-4 (12) 2017

Журнал зарегистрирован Министерством культуры Республики Таджикистан. Свидетельство о регистрации № 019 /МҚ-97 от 14 августа 2017 г. Основан в 2015 г. Журнал выходит на таджикском, русском и английском языках.

Журнал включен в «Российский Индекс Научного Цитирования» (РИНЦ) №282-06/2017 от 27.06.2017 г. размещенный на платформе Национальной электронной библиотеки. <http://elibrary.ru>

Учредитель: Институт истории, археологии и этнографии
им. Ахмада Дониша Академии наук Республики Таджикистан

Мнение редакционной коллегии может не совпадать с точкой зрения авторов публикаций. Ответственность за содержание публикаций и достоверность фактов несут авторы. При полной или частичной перепечатке или воспроизведения любым способом ссылка на источник обязательна.

Ответственный редактор: **Махмуджон ХОЛОВ**
Корректоры: **Манзура ХАСАНОВА, Зарина БОЗОРОВА**
Дизайн и верстка: **Илхоми БАХРОМ**
Ответственный за выпуск: **Мухбирджон КЕНДЖАЕВ**

Сдано в типографию 12.12.2017 г. Подписано в печать 22.12.2017 г.
Формат 70 x108 1\8. Печ. лист 12. Тираж 100 экз. Заказ № _____
Офсетная бумага. Отпечатано в типографии ООО «Дониш-Граф»,
г. Душанбе, 734063, ул. Айни, 299/1.